

PRVOTISAK GLAGOLJSKOG MISALA IZ 1483. PREMA MISALU KNEZA NOVAKA IZ 1368.

Marija Pantelić

Već se dulje vremena ponavlja u literaturi tvrdnja da je misal kneza Novaka (Nk) poslužio kao predložak Prvotisku glagoljskog misala (Pt).¹ Za sigurnije zaključke trebalo je više radova i temeljitije poređenje stvarnog sadržaja i jezika. Taj mi je posao olakšao materijal iz glagoljskih misala koji je sakupljen u Staroslavenskom institutu: obradba nekih biblijskih perikopa i građa za staroslavenski rječnik hrvatske redakcije. U Institutu sam imala na raspolaganju fotokopije Novakova misala, a u Nacionalnoj sveučilišnoj biblioteci 2 originalna primjerka (R 313a i b) kao i fotokopije Prvotiska R 313b.

Postavila sam sebi zadatak da pokušam odgovoriti na pitanja: 1. Gdje i kada je nastao predložak misala kneza Novaka? 2. Da li je Prvotisak bio uistinu redigiran prema Nk? 3. Da li je moguća rekonstrukcija kalendara Nk koji danas manjka, odnosno ima li u kalendaru Pt indicacija o mjestu gdje je redigiran Pt? 4. Da li bi se prema sadržaju i jezičnim karakteristikama Pt, naročito u dodanim tekstovima u njemu, moglo odrediti porijeklo njegovih redaktora?

U tu svrhu analizirat ću sadržaj, sanktoral, jezik i druge podatke u oba misala. Ali najprije kratak historijat Novakova misala.

¹ Prvi je to ustvrdio O. Ásbóth god. 1896. u svojoj mađarskoj obradbi Senjskog misala iz 1494. god., a zatim u kraćem njemačkom izvadku »Das zu Zengg im Jahre 1494 gedruckte glagolitische Missale« (Archiv für slavische Philologie 19, 214) — kad je u Beču uspoređivao senjski štampani primjerak misala sa Nk. Ásbóth je tada došao do zaključka zajedno s Berčićem (protiv Jagićeva nagadanja) da Prvotisak iz 1483. nije *nikako* poslužio kao predložak senjskom izdanju misala (227), nego nasuprot, da je Novakov misal poslužio kao predložak Prvotisku misala iz 1483. No ovo Ásbóthovo poređenje nije moglo biti temeljitije budući da je za taj posao imao na raspoloženju samo 3 dana (222). Prilike za to imali su više prof. Jagić i Vajs. Prvi je iznio svoju tvrdnju u raspravi »Hrvatska glagoljska književnost« u Vodnikovoj »Povijesti hrvatske književnosti«, Zagreb 1913, knj. 1, 26; prof. J. Vajs je donio apodiktički zaključak na osnovi istih pogrešaka u oba misala u radnji: Předloha hláholského prvotisku z r. 1483. Slovanský sborník. V Praze 1923, 5—8. Temeljitije poređenje proveo je isti autor između odabranih tekstova Vatikanskog misala (Ill₄), tekstova Novakova misala i Prvotiska iz 1483. te iznio sigurniji zaključak o potpunom slaganju u knjizi: Najstariji hrvatskoglagojski misal. Djela JAZU 38, 44—47 i Prilog III, 120—158.

1. O KNEZU NOVAKU I NJEGOVU KODEKSU

I srednjovjekovna župa Lika pripadala je za vladanja knezova Kurjakovića u šire političko krbavsko područje gdje se u 14. i 15. stoljeću ističu dvije porodice od plemena Mogorovića: Disislavići i Berislavići. Disislavići obnašaju i kneževsku čast. Knez Petar Disislavić više puta se spominje u spisima god. 1322—1346. kao rođak krbavskih knezova Kurjakovića (Budislava, Pavla i Grgura). God. 1346. »comes Petrus Disislavich« boravi u Ninu kao poslanik krbavskih knezova.² Knez Petar imao je sina *Novaka* od Ostrovice Ličke koji je bio vitez Šolgovski u Erdelju i knez grada Nina u Dalmaciji. Povelja iz god. 1372. upućuje na njegovu djedovinu i na njegovo obitavalište kada ga zove: »magister Novak Disislavich de Ostrovica de genere Mogorovich«.³ Laszowski⁴ je spomenuti grad Ostrovicu smjestio nedaleko današnjega sela Ostrovice koja se nalazi sjeveroistočno od korita Jadove, a nasuprot krbavskom gradu Podlapčecu koji se nalazio na obroncima s druge strane šumovitoga gorja koje dijeli Liku od Krbave. Kako je knez Novak bio pristaša i ljubimac kralja Ljudevita I, pratio ga je na njegovim vojnim pohodima, a ovaj mu je uzvrćao vjernost i privrženost mnogim imanjima.

Svoju ljubav za knjigu i umjetnost Novak je pokazao pisanjem krasnog glagoljskog misala, što ga je završio 1368. i namijenio ga crkvi koja će mu pružiti posljednje počivalište.

Danas se Novakov misal čuva u Nacionalnoj knjižnici u Beču, sign. codex slav. 8.⁵ Ima 272 folija od pergamene, vel. 32×24,5 cm. Tekst je pisan u dva stupca po 29 redaka. Sadrži potpun misal bez kalendara. Kaligrafsko pismo i izradba vrlo velikog broja inicijala pokazuju da je knez Novak uz političko zanimanje za svoje vrijeme posjedovao i vrlo visoku kulturu: smisao za književnost, za kaligrafsko pisanje i iluminacije. Svoja politička dostignuća, poznavanje savremenih nabožnih pjesama o prolaznosti svijeta, svoje gledanje na svijet i ljude, namjeru zbog koje piše svoj kodeks sazeo je u zapisu na f. 269b, koji zbog jezika i osobnih podataka donosimo u cijelosti:

Lěť g(ospodь)niĥ' . č. t. m. z. (= 1368.) ě knez' Novakъ s(i)nъ kneza Petra vitezъ sil'noga i velikoga g(ospo)d(i)na Loiša krala ugr'skoga nega po-*

² V. Klaić, O knezu Novaku. Vjesnik hrv. arh. društva. Nova s. IV, 1900, 177.

³ Isti, o. c.

⁴ E. Laszowski, Stari lički gradovi, sv. 1. Zagreb 1941, 43—53.

⁵ Poblži opis Novakova misala vidi u: I. Milčetić, Hrvatska glagoljska bibliografija. Starine JAZU 33, 29; J. Vajs, Najstariji hrvatskoglagoljski misal. Djela JAZU 38, 12—14.

* Kod transliteracije tekstova u radnji pišemo lična i geografska imena velikim slovima. Nadredna slova spuštamo u red. Izostavljamo title iznad brojki, a čitamo ih među zagradama kao i ostale kraćene riječi.

lače vitezъ v' to vr(ě)me budući knezъ na Ugrih' šol'gov'ski. a v Dalmacii nin'ski napisah' te knige za svoju d(u)šu i onoi cr(ь)kvi da se dadu v' koi legu vėki v(ě)čnimъ ležaniemъ. i pomisli v'saki h(rьst)ьnin'

da sa světъ ništare ni
ere gdo ga veće ljubi
ta ga br'že z'gubi.
nu ošće pomisli v'saki sada
ča se naide ot nasъ tada.
gda se d(u)ša strahomъ smete
a dila n(a)mъ se skriti ne te.

zato kada n(a)mъ se děla skriti ne te. tada vsaki pridi z dobrimi děli před' strašnoga i sil'noga vėki v(ě)čnago sud'ca. a sada prošu vsakoga p(o)pa i dьbьka ki budetъ va te knige oficiěti m(o)li m(i)l(o)stivoga i dragoga i slat'koga g(ospo)d(i)na B(o)ga i v'spomeni moju d(u)šicu v' m(o)l(i)tvah' svojih' i m(o)li g(ospo)dina B(o)ga za nju.

Ipak misal kneza Novaka nije pripao crkvi u kojoj je Novak pokopan nego je ostao u rukama njegovih sinova Petra i Pavla koji su se prozvali Novakovićima. Izgleda da su oni u borbama između Ladislava Napuljca i kralja Žigmunda bili u materijalnoj oskudici, jer se knez Petar odlučio da proda krasni glagoljski misal svoga oca u Nuglu kraj grada Roča u Istri. O toj prodaji govori zapis na kraju Novakova kodeksa f. 269cd koji sadrži i povijesne i jezične podatke pa ga stoga ovdje transliteriramo:

Va ime b(o)žie i s(ve)te M(a)rie am(e)nъ. lět' g(ospod)niъ . č. u. d. (=1405) Va vrėme g(ospo)dina patriěr'hi An'tona. g(ospo)dina i d(u)h(o)vnoga o(tь)ca s(ve)te Marie oglėiske cr(ь)kve ki b(ě)še domaći g(ospo)dinъ po naturě deželi fr'jul'ske. kuplene b(ě)še te knigi ot' kn(e)za Petra. kneza Novaka s(i)na s Kr'bave. za . k. (= 40) zl(a)tiъ ino . d. (= 5) I kupi e dobr' mižъ županъ Iv(a)nъ priděv'kom' Piriъ s(i)nъ dobra m(u)ža Čr'n'ka. i županъ Marinъ priděv'komъ Mišulinъ. i v to vr(ě)me b(ě)še Piriъ županъ v Nuglě. I běše obar'činъ i dr'žitelъ bl(a)ga cr(ь)kve s(ve)te Eleni i s(ve)toga P(e)tra v Nuglě. I platista e blagomъ s(ve)te Eleni i s(ve)toga P(e)tra v Nuglě. a sada gospodo redovnici i d'ěci ki budete va te knigi č'(ta)li prosite m(i)l(o)stivoga g(ospo)dina B(og)a i nega materъ gospoju s(ve)tu d(ě)vu M(a)riju za duše vse pravo věr'ne h(rьst)ьn'ske a navlastno za d(u)še vsěhъ oniъ ki su pustili ko bl(a)go malo ali veliko cr(ь)kvě s(ve)te Eleni i s(ve)toga P(e)tra v Nuglě. I takoe vspomenite v svojih m(o)l(i)tvahъ d(u)šu župana Iv(a)na priděv'komъ Piriha. I d(u)šu župana Marina priděv'komъ Mišulina ka te knigi pripravista v Nuglu v crkvь s(ve)te Eleni i s(ve)toga Petra kako e zgora rečeno.

Iz zapisa se vidi da je Nugla s okolinom pripadala 1405. crkveno i upravno pod akvilejskog patrijarhu. Poznato je da je svjetovna vlast patrijarhe bila u rukama njegovih advokata-goričkih grofova. Tako je i ovaj dio sjeverne Istre (kaštela Roč, Hum, Draguč s pripadajućim posjedima i selima) bio feud goričkih grofova sa sijelom u Rašporu koji je imao strateški položaj — ulaznih vratiju u unutrašnjost Istre. Ovi su grofovi bili često u novčanim krizama pa su rašporsku gospoštiju predavali u zalog za pozajmljene novce. Sačuvana je jedna listina takvih odnosa i s krbavskim knezom Jurjem Kurjakovićem (sinom Grgurevim, a rođakom kneza Novaka) iz god. 1358, koji posuđuje goričkom grofu Majnhardu VII 3000 cekina.⁶ Drugi put se opet spominju kao gospodari rašporske gospoštije knezovi Frankopani.⁷ Patrijarhove je zemlje pomalo otimala Venecija koja 1412. posjeduje Rašpor kojemu iste godine pridružuje obližnje kaštele Hum i Roč, a kasnije i ostale istarske utvrde tako da 1420. zapravo prestaje svjetovna vlast akvilejskog patrijarhe u Istri.

Sačuvani dokumenti odrazuju sliku odnosa i načina kako se rješavala potreba novaca u srednjem vijeku i kakve je sve materijalne i kulturne veze i utjecaje ta nužda stvarala. Zbog potrebe novca mijenja svoje vlasnike i misal kneza Novaka koji iz svog krbavskog područja prelazi na sjever — među istarske Hrvate, gdje će odigrati važnu kulturnu ulogu.

2. KOMPARATIVNI PREGLED SADRŽAJA MISALA KNEZA NOVAKA I PRVOTISKA MISALA*

Od Prvotiska iz 1483. sačuvalo se 10 nepotpunih primjeraka i 4 listovna fragmenta.⁸ Inkunabula ima listove u veličini 27 × 18 cm. Tekst je štampan hrv. uglatom glagoljicom u 2 stupca po 36 redaka.⁹

Glavni dijelovi misala (zbog kraćih i poznatijih naslova uzimamo latinske nazive pojedinih odsjeka misala): 1. *Proprium de tempore*; 2. *Ordo*

⁶ M. Kos, Odnosaji među goričkim grofovima i hrvatskim plemstvom u Srednjem vijeku. *Vjesnik zemaljskog arhiva* 19. Zagreb 1917, 296.

⁷ D. Klén, Fragmenti rašporskog urbara iz prve polovine XV stoljeća. *Jadranski zbornik* IV. Rijeka — Pula 1960, 268; Krčka kneginja Ana (Frankopanka) prodaje 5. IX 1402. rašporsku gospoštiju Mlečanima.

* Kako sav ekscerpirani materijal iz Prvotiska u Starosl. institutu nosi paginaciju primjerka Nacionalne sveučilišne biblioteke R 313b, a ne originalnu, to se i mi njome služimo.

⁸ Obradio ih je M. Bošnjak u radnji: Sačuvani primjerci prve hrvatske tiskane knjige. *Slovo* 6—8, 1957, 297—310 s tabelom pregleda sačuvanih i manjkavih listova i s transliteracijom originalne paginacije koja nije ni u jednom primjerku provedena. Autor je utvrdio da bi potpuni misal trebao imati 220 listova.

⁹ Opis i pregled sadržaja Pt vidi u: J. Vajs, Najstariji hrvatskoglagoljski misal. *Djela JAZU* 38, 44—47.

missae; 3. Missae votivae; 4. Proprium sanctorum; 5. Commune sanctorum, nižu se istim redom u oba misala i potpuno se slažu u sadržaju do 14. zajedničke mise iz Communa iza koje Pt umeće dodane mise i sekvencije, a Nk nastavlja s ritualnim tekstovima. Oni su također zajednički, samo se u njihovu poretku ne slažu Pt i Nk, što će se vidjeti kasnije.

I. Proprium de tempore (Nk: f. 1a—155a, Pt: 7a—124d). Ovo je uz Kanon mise najstariji i najstandardniji dio misala koji je za vrijeme Adventa i Božića protkan sanktoralom (mjesec prosinac i siječanj). U njemu će biti manje razlika u sadržaju, ali će zbog česte upotrebe i dobrog poznavanja tekstova (jer su u tom dijelu uglavnom obuhvaćene nedjelje i najveći blagdani, kad se misa pjevala) doći do analogija i sinoptičkih razlika kao i do jezičnih inovacija koje su se nametnule redaktorima Pt.

Svi glagoljski rukopisni misali kao i današnji rimski misali pa i Nk imaju u drugoj božićnoj misi spomen sv. Anastazije i to: Oratio, Secreta i Post-communio. Pt nema tih molitava, premda je u kalendaru naznačeno: *Roistvo H(rysto)vo i Nastasie d(ě)vi* (6b). Ta se misa nekad čitala na čast sv. Anastazije u njezinoj crkvi u Rimu, a od Božića je bio samo spomen. Kasnije su se te mise čitale obrnuto: služila se božićna misa, a od sv. Anastazije je bila samo komemoracija. Tako je ostalo do danas. Čini se da su te molitve nehotice izostale iz Pt.

Veliki blagdani: Božić, Tri kralja, Uskrs, Uzašašće i Duhovi imaju svoju vlastitu, posebnu molitvu u kanonu pred podizanjem, tzv. *Priloženie* (u latinskim misalima: Communicantes...). Veliki četvrtak i subota uoči Duhova imaju dva svoja Priloženija: (Communicantes i Hanc igitur). *Na priloženie g(lago)l(e)tb*, a drugo samo: *na priloženie* (Nk 88cd, Pt 127ab). Samo se općenito priloženie nalazi u kanonu, na svom pravom mjestu, a od nabrojelih blagdana u našim misalima nalazi se uz promjenljive obrasce dotičnih blagdana u Propriu de tempore.

Pt je na Tri kralja izostavio tu molitvu (18b) premda ima rubriku: *nъ pril(o)ž(e)nie*. Nk je ima ispisanu: *Pričešćajuće se i d(a)nъ prěs(ve)ti čtuće va nže edinočedi s(i)nъ tvoi s toboju v' tvoei sl(a)vě v' věčnoi rěsnotě p'l'ti n(a)šei vidimě těles'ně ěvi se na i pamet' čtuće...* (18b). Ova je molitva došla u rimski misal s Istoka, gdje se Božić slavio na 6. I zato je u njoj božićni sadržaj.¹⁰

U ovom dijelu misala upadaju u oči nazivi triju pretkorizmenih nedjelja. Sedamdesetnica se zove *neděľě v njuže pušćae se all(elu)ě*. Naime, aleluja je bio veseli crkveni usklik. Nedjelja šezdesetnica se naziva: *neděľě přěd' me-*

¹⁰ D. Kniewald, Liturgika. Zagreb 1937, 144 i 250.

*sopustom*³, a pedesetnica: *neděle na mesopust*³. U latinskim misalima korizmene se ferije zovu po nedjelji iza koje slijede, a u starim glagoljskim misalima nazivaju se po nedjelji pred kojom se nalaze. Tako se četvrtak iza Pepelnice zove: prvi četvrtak posta. Ovakve nazive imaju i istočne crkve. Mise u danima iza Pepelnice imaju čitanje iz Izaije proroka, a na samu Pepelnicu čita se Joel prorok 2, 12—19. Nk ima ovdje pogrešan naslov: *Čtenie Isaie proroka* (27 bc), a tekst: *Obratite se ka mně vsěmь sr(db)c(e)mь v(a)šimь...*, dakle iz Joela proroka. Pt ispravlja tu pogrešku u: *Čtenie Oila proroka* (25b).

Tijelovo je uvedeno kao blagdan za cijelu Crkvu 1264. god. Sv. Toma je sastavio obrazac za misu, časoslov i sekvenciju: *Lauda Sion*. Nk ima taj blagdan, samo nema sekvencije. Pt je dodaje u skupini među ostalim sekvencijama.

II. Ordo missae i Canon s molitvama prije mise i sa zahvalom iza mise (Nk 155a—162d, Pt: 124d—129c). Čin mise počinje rubrikom: *Egda se erěi oblači k' maši po rimskoga dvora zakonu r'ci sie ps(al)mi . a .* (= 1) *Kolь v'zljublena sela tv(oě)* (ps. 83); *. b .* (= 2) *B(lagoslo)vilь esi G(ospod)i zemlju tvo(ju)* (ps. 84); *. v .* (= 3) *Prikloni G(ospod)i* (ps. 85); *. g .* (= 4) *Věrovah' tēmže* (ps. 115); *. d .* (= 5) *Izь glubin' v(a)z(vahь)* (ps. 129). *An(tifonь)*. *Ne v'spominaï grěh' moi* *G(ospod)i* (Nk 155a). Zatim trokratni *G(ospod)i pomilui*, *O(tь)če n(a)š*, 6 versova i toliko odgovora. Iza toga dolazi 7 molitava. Nk te molitve zove: *oraciě*, a Pt upotrebljava ovdje dva puta oblik *ograciě* (125ab). Ovaj oblik susreće se još tri puta (f. 125c i 126ab). Iz ove rubrike slijedi da je svećenik te psalme molio za vrijeme oblačenja misnog odijela. To potvrđuje činjenica da ni ostali glagoljski misali nemaju posebnih molitava kod oblačenja pojedinih dijelova misnog ruha kao danas. U 11. st. bio je običaj da se pjevaju psalmi: 83, 84, 85, 86, 115. i 131, dok se biskup oblačio za misu, pa se moguće taj stari običaj zadržao kod nas dulje nego drugdje.

Zatim slijedi čin mise u oba misala pod naslovom: *Pristupae p(o)pb k' oltaru obl(e)čebь v paramen'tь g(lago)l(e)t'* (Nk 155c, Pt 125b). Misa počinje bez križanja antifonom: *Vnidu k oltaru* i psalmom 42,1—5: *Sudi mi B(ož)e*. U oba misala nemamo nigdje ispisan cijeli Confiteor, Misereatur, Indulgentiam, nego samo rubriku: *I svršše isp(o)v(ě)dbь r'ci*. *B(e)r(ašь)*. *B(ož)e ti obrač živiši ni...* Iza molitava: *Otimi ot n(a)šь...* i *M(o)lim' te G(ospod)i* nalazi se odmah molitva prije čitanja evanđelja: *Očisti sr(db)ce moe...* koja ima rubriku: *Dьěkь g(lago)l(e)tь před' oltareмь v'tai siju ograciju sice g(lago)le* (Pt 125c). Ni Nk ni Pt nemaju u Ordo missae naznačeno kad dolazi Introitus, Kyrie, Gloria, Oratio, Lectio, Graduale, Evangelium, Credo, Offertorium, Secreta, Communio i Postcommunio. I to je vjerojatno ostalo iz doba kada nije bilo missale plenum, nego su postojali sakramentari,

antifonari i lekcionari, gdje su se nalazili misni dijelovi za celebranta, kor i kler. Tekstovi Gloria i Credo nalaze se iza ritualnih tekstova kod Nk f. 268 abc, a Pt je ima prije njih i to samo Credo. Koji dani i blagdani imaju Gloria i Credo i kako se redaju misni obrasci, naznačuju rubrike na mjestu gdje se nalaze tekstovi promjenljivih dijelova mise dotičnog blagdana upravo onako kako to danas ima Missale romanum. U drugom dijelu Ordo missae (tzv. misa vjernih) nema u rasporedu tekstova nikakvih razlika između ova dva misala.

Uvod u Canon čine Prefacije. Nk ih ima 11, a to su: 1. *Profaciē na rož-dastvo*; 2. *Profaciē na překr'sti*; 3. *Propaciē počenet' se . a . srědu koriz'me i dr'žit se v n(e)d(ě)le i ferie do cvit'ne n(e)d(ě)le*; 4. *Prof(a)ciē počenet' se v' velu sob(o)tu i dr'ži se do v'znes(e)niě*; 5. *Na v'znesenie g(ospod)ne do p(e)t(i)k(o)st'*; 6. *Profaciē na p(e)tik(o)sti dr'ži se do . z . d(ь)ni*; 7. *Profaciē s(ve)tie Troice*. Pt se slaže s Nk u ovoj prefaciji samo do riječi: *neraz-děln'o sm(atrajuće)*. Između 126d i 127a manjka 1 list u svim sačuvanim primjercima Pt koji bi trebao imati ostale 4 prefacije koje dalje slijede u Nk na f. 157d—158b; 8. *Profaciē s(ve)t(a)go križa*; 9. *Prof(a)ciē s(ve)te B(ogo)-r(od)ice na bl(a)gověšč(e)nie, na v'znesenie, na rojenie i začetie pr(o)f(aciē)*; 10. *Pr(o)f(a)ciē mnozim' i ednomu ap(osto)lu*. Iza ove prefacije nalazi se dijalog koji se odvija prije svake prefacije, gdje se čita stara riječ *visparь*: *B(e)r(a)š. Visparь sr(dь)ca . ot(vět). Imamь g(ospode)vě* (158b). 11. *Prof(a)ciē op'ca*. Iza ove kao i iza prve prefacije nalazi se ispisano: *s(ve)tv. s(ve)tv. s(ve)tv* itd. *Osan'na v' viš'nihь* (158b).

Oba misala imaju u predslavlju za Bogojavljenje naziv *prekrsti* što znači krštenje Kristovo. U rimskom obredu slavi se na Bogojavljenje dolazak triju mudraca s Istoka, a na taj dan se samo spominje prvo čudo u Kani i krštenje Isusovo u rijeci Jordanu. Na Istoku se poklon mudraca slavio na sam Božić, a 6. I slavilo se krštenje Isusovo i obavljalo se krštenje vjernika. Tako je ostalo u istočnoj crkvi do danas. Sam blagdan u oba misala ima naslov: *Na ef(i)ff(a)niju*. Uz ova dva naziva upotrebljavaju oba misala i *kršćenie* u obredu blagoslova vode na taj dan. Dakle, za jedan blagdan dolaze tri naziva: *prekrsti, efifaniē i kršćenie*.¹¹

¹¹ Akademijin rječnik nema ovog naziva. J. Vajs ga bilježi u radnji: Die Nomenklatur in den kroatisch-glagolitischen liturgischen Büchern. Archiv für slavische Philologie 29, 1907; ovaj se naziv za Bogojavljenje upotrebljavao i izvan liturgijskih tekstova kao u Klimantovičevu rukopisu iz 1509. kod blagoslova jela, odnosno stola: *na Božić do Prekrst*. Podatak uzet iz: I. Milčetić, Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu. Radovi 2, 1955, 103; usp. isto značenje i u narodnoj pjesmi: Vj. Štefanić, Narodne pjesme otoka Krka. Zagreb 1944, 219; naziv *prekrst* susreće se u bilješcima Ljubljanskog misala u značenju krštenja crkve ili oltara: *Prekrst' crkve s(ve)t(a)go Martina v' Bermě vazda prvo (!) nedelju pred Martinju* (137r); *Prekrstь oltara s(veta)go Kirina* (136v). Radovi 5, 1964, 48.

U *memento vivorum* Nk je iza: *i b(i)sk(u)pomъ n(a)šimъ* dodao sa strane: *i s' vladiku n(a)šimъ im(e) r(e)k*, što je i Pt preuzeo kao i Novakov dodatak ispod stupca (159c): *i vse vѣr'nie kr'stѣne*. Riječ *vladika* iza spomena pape i biskupa imaju misali: Vatikanski (Ill₄) i Ročki. Nekad je bio običaj da iza spomena biskupa dođe spomen svjetovnog vladara, opata samostana, redovnika pa i samog prepisivača misala. Ta molitva u Nk (159c) glasi: *edinako s rabomъ tvoimъ p(a)pu n(a)š(im)' im(e) r(e)k(?) . i b(i)sk(u)pomъ n(a)šimъ [i s'vladiku n(a)š(i)m'] i sa vsěmi redov'niki toli katoličaskie i ap(osto)l'skie vѣri čestiteli*. Ill₄ i Ročki misal imaju: *im(e) r(ek')* i iza: *biskupomъ našimъ*. Koga se tiče ovdje riječ *vladika*? Miklošič ima za vladiku ova značenja: dominus, dux, potestas, sacerdos, archiepiscopus. Mažuranić tumači riječ: vladalac, jedan od najstarijih naziva za slovanske stariješine plemena, naroda itd.¹² Ovu riječ ima i jedna glagoljska uskrсна sekvencija, za koju nagada Premuda da potječe iz vremena sv. Ćirila i Metodija, gdje se jasno vidi njezino značenje »dominus«: *vladika I(su)sъ H(rъs)tb*. Glagoljski kodeks, putni misalić iz Metropolitanske knjižnice u Zagrebu, sign. MR 180 iz 15. st. ima na tom mjestu u *memento*: *s gospodu našimъ*. Prema tome *vladika* u *memento vivorum* označuje svjetovnog gospodara.

Ispod stupca gdje se nalazi spomen živih netko je rukom u Pt—R 313b ispisao koga još treba spomenuti: *kumě, roditelě i rod', dobrotvorcě, sini duhovně, poganě, zlotv(o)rce i ško(dni)ke*. Isto to nabraja ispod stupca gdje se nalazi spomen mrtvih, samo je *ě* obično *e* (Pt 127cd).

Ostali dio Kanona i završetak *Ordo missae* sadržajno se potpuno slažu u oba misala. Iza svećenikove zahvale Nk 162b: *An(tifonъ): Trih' otrokъ pės(anъ). Ps(alam') Bl(agoslovi)te vsa dĕla* (Danijel 3, 57, 88 i 56); ps 150: *Hv(a)lite B(og)a v s(ve)tihъ ego i dviju molitava imaju naši misali Gloria s tropima u čast Majke Božje (Nk 162c, Pt 129b): Si sl(a)va va višnih' poet se na vse bl(a)gd(a)ni s(ve)te M(a)rie i k(a)da godi sl(u)žit se ei*. Evo cijelog teksta iz Nk: *Sl(a)va vъ višnih' B(og)u. I na z(e)mli mirъ v' ě(lově)cěh' bl(a)govoleniě. Hv(a)lim' te i bl(agoslo)vim' te. Klanaem' ti se sl(a)vo sl(a)vim' te. Bl(a)godětъ v'zdaem' tebe. Velikie radi sl(a)vi tvoee. G(ospod)i B(ož)e c(ěsa)ru n(e)b(e)ski B(ož)e O(tъ)če vsemogi. G(ospod)i S(i)ne edinočedi Is(u)h(rъst)e višni. I D(u)še S(ve)ti sirotъ utěšitelju. G(ospod)i B(ož)e aganče b(o)ži S(i)ne O(ta)čъ Pr'voroeni M(a)rie d(ě)vi matere. Ki v'zemleši grěhi mira p(o)m(i)lui n(a)sъ. Ki v'zemleši grěhi mira primi m(o)leniě n(a)ša. Na M(a)riinu sl(a)vu. Ki sědiši o desnuju O(tъ)ca p(o)m(i)lui n(a)sъ. Ėko ti esi samъ s(ve)tb. M(a)riju prosvěcae. Ti esi samъ*

¹² Đ. Daničić, Rječnik iz književnih starina srpskih I, Beograd 1863, daje riječi *vladika* na prvom mjestu značenje *svjetovnog vladara*: rector, gubernator, a zatim u prenesenom značenju odnosi se na Krista i napokon na biskupa (124).

G(ospo)dъ. M(a)riju opravlae. Ti esi samъ višni M(a)riju korunjue. Is(use) H(rъst)e sъ S(ve)timъ D(u)homъ. V' sl(a)vě B(og)a O(tъ)ca. Amenъ.

Redovnom tekstu Slave naš je tekst dodao: *Is(u)h(rъst)e višni* i zaziv Duhu Svetomu prema duhovskoj sekvenciji: »pater pauperum consolator optime»: *i D(u)še s(ve)ti sirotъ utešitelju*. Srednjovjekovna liturgija obilovala je tropima. Trop je u muzici bio čitav niz nota iznad slova *e* u Kyrie, pa je tekst pod ovim notama već rano primio ime *tropus*, kao što je naziv sekvencija (niz nota nad slovom *a* kod Alleluia) prešlo na sam tekst. Trop je bio u zapadno-srednjovjekovnoj liturgiji uvod, umetak, dodatak i svečani nakit ustaljenog, starog liturgijskog teksta. U istočnoj liturgiji trop je kratka pjesma. Mijenja se prema svetkovinama, kao što se u rimskoj liturgiji mijenjaju oracije. Dakle, oracije u rimskoj, a tropi u istočnoj liturgiji izražavaju ideju dotične svetkovine.¹³

Poput Kyrie eleison rado su do 16. st. proširivali Gloria tropima u čast Majke Božje.¹⁴ Tropi u našoj Slavi jesu:

1. *Pr'voroeni M(a)rie d(ě)vi matere* — Primogenitus Marie Virginis
2. *Na M(a)riinu sl(a)vu* — da Marie gloriam
3. *M(a)riju prosvěćae* — Maria sanctificans
4. *M(a)riju opravlae* — Maria gubernans
5. *M(a)riju korunjue* — Maria coronans (Zagrebački štampani misal iz god. 1511).

Iza Gloria u čast Majci Božjoj oba misala imaju rubriku kojom se tumači kada su kvatre, kada počinje advenat i kako se broje prestupne godine. Nk ima i tablicu uskrasnih datuma od god. 1367—1630. (za 263 godine) f. 162d.

III. Zavjetne i mrtvačke mise (Nk: 163a—183b, Pt: 129c—145d). Katalog svetaca u kalendarima i sanktoralima glagoljskih misala i brevijara često je ostavio tragove njihova lokalno-regionalnog kulta, jer su tamo, u tim mjestima, dotični sveci rođeni, ili su ondje djelovali, ili je neki grad, crkva ili samostan primio časno njihove posmrtno ostatke (relikvije) i sačuvao tradiciju ili spomen na njih sazidavši im crkve i ukrasivši dragocjenim umjetninama njihove relikvijare i tako ih upisao u svoju povijest. Nasuprot zavjetne mise daju sliku mentaliteta, materijalnih, duhovnih i različitih privatnih potreba kao i nevolja koje su često ugrožavale mir, imovinu i opstanak srednjovjekovnog čovjeka: invazije, ratovi, pljačke, epidemije, bolesti, suše, poplave itd. Često su vjernici stavljali svoje potrebe u ruke svetaca koji su

¹³ O. Drinkwelder, Rimsko-latinska; bizantinsko-slavenska svečana služba Božja. Sv. Cecilija XII. Zagreb 1918, 69. L. Mirković, Pravoslavna liturgika II. Beograd 1926, 227.

¹⁴ D. Kniewald, Liturgika. Zagreb 1937, 233.

uživali glas kao pomoćnici u nekim naročitim potrebama: tako sv. Rafael, sv. Tri kralja kao zaštitnici putnika, sv. Nikola, pomoćnik u siromaštvu i zaštitnik mornara; sv. Sofija se zazivala u oskudici i progonima; zazivale su se i čitave skupine svetaca: sv. Mihael i 9 korova andeoskih, četiri Evanđelista, 24 starca koje je vidio sv. Ivan u svojoj viziji.¹⁵ Vrlo raširene i obljubljene bile su mise u čast Muke Kristove i naročito u čast 5 rana koja se najviše služila u 14. st. Obje su pobožnosti širili benediktinci. Također je bila popularna misa u čast Krune Kristove. Subota je bila posvećena Majci Božjoj koja je imala svoje različite misne obrasce u svim periodama crkvene godine.

Do 13. st. bilo je mnoštvo votivnih misa zabilježeno u različitim Sakramentarijima. Missale plenum preuzeo je njihov izbor i svrstao ih prema različitim tabelama srednjovjekovnih liturgista kao Alcuina (9. st.) i Duranda (13. st.) u dvije vrste: *votivne mise sedmice* (missae votivae per hebdomadam) i *votivne mise za različite potrebe* (missae votivae ad diversa) koje dolaze iza Commune sanctorum.

Tako se nastavljaju u Nk i u Pt, samo što dodane votivne mise u Pt: na Pohodjenje 2. VII, u čast Muke, u čast 5 rana i u čast Krune Kristove dolaze iza Commune sanctorum f. 198d imaju potpuni misni obrazac.

U Nk kao i u Pt nalaze se pomiješane Missae votivae ad diversa sa sedmičnim votivnim misama. Na prvom je mjestu: *Misa v čast' anj(е)lomь* (3 oracije). Bila je propisana za ponedjeljak ili utorak zbog toga što su neki stari pisci držali da su anđeli stvoreni u nedjelju, a u ponedjeljak da su uzdignuti u nadnaravno stanje.¹⁶ Na drugom je mjestu *Misa v čast' b(o)žiju a-p(osto)lu P(e)tra i P(a)vla* (3 oracije). Nije poznat razlog zbog kojeg je ova misa pala u srijedu. Za taj dan bile su u starim Sakramentarijima određene mise u čast apostolima pa i patronu i naslovniku crkve ili u čast osnivačima pojedinih redova. Ovamo, među sedmične mise, mogla bi se ubrojiti 3. *Misa prositi pomoći s(ve)tihь* (3 oracije).

Dalje se niže 55 votivnih misa ad diversa: za crkvenu hijerarhiju (5—18), za materijalne potrebe (19—36); za svjetovne glavare i njihove potrebe (36—42); za različite kreposti (43—47); na čelu misa za posebno istaknute potrebe ili stanja bližnjih (48—57) stoji misa (3 oracije) *za stanovitstvo mjesta* čije su molitve slične onima *za dobro stanie grada* (cf. f. 255ab); slijede opet sedmične votivne mise (58—66) sa potpunim misnim obrascima: misa v čast' s(ve)te Troice (perikope: II Cor 13, 11 i 13; Joan 15, 26—27; 16, 1—4)

¹⁵ M. Righetti, *Storia liturgica III*. Milano 1956, 114; G. O. Svane, *Neke naročite mise iz glagoljskog rukopisnog misala Ny kongelig Samling*, 41b. Scandoslavica XI. Copenhagen 1965, 132—154. Uz Kopenhagenski misal ima i Ljubljanski C 164 a/2, f. 128 b misu u čast 24 starca.

¹⁶ M. Righetti, o. c. III, 117

koja se prema starim tabelama mogla čitati nedjeljom i ponedjeljkom. Kako je svaka nedjelja bila posvećena presv. Trojstvu, to se na posebnu njegovu svetkovinu (prva nedjelja po Duhovima) čitala njena votivna misa sastavljena još u 7. st. *Misa prositi s(ve)t(a)go Duha* 1. i 2. (perikope: Acta apostolorum 8, 14—17; Joan 14, 23—31) čitala se nedjeljom ili četvrtkom (59. i 60); petkom se od najstarijih vremena sjećalo Kristove muke i smrti što se odrazilo u misi *v čast s(ve)t(a)go Kr(i)ža*. Poslanica u Nk ima krivo *k' Efesiemb* mjesto Filipljanima 2,8—9 i 11 što u Pt nije popravljeno f. 139a; evanđeoska perikopa uzeta je iz Mateja 20,17—19 (61). Subota je od najstarijih vremena bila posvećena Majci Božjoj, jer je ona, prema Durandu, jedina ostala čvrsta u vjeri u uskrsnuće Kristovo, a taj dan primila je također u naručje mrtvog Krista. Postoji 5 misa za subotu u različito liturgijsko vrijeme crkvene godine (mise 62—66); slijede 3 mise (67—69) na dan ili godinu posvete crkve ili oltara (misne perikope: Apokalipsa 21,2—5 i Luk 19, 1—10). Iza mise: *v' č(a)st s(ve)tih' ihže tēlesa imu' se v' mēstě* (3 oracije) dolazi 20 mrtvačkih misa (71—88). To su također vrlo stare mise, a mogle su se čitati ponedjeljkom u smislu legende da duše u čistilištu nakon nedjeljnog odmora nastavljaju svoju ekspijaciju pa im treba pomoći.¹⁷

Sadržajnih razlika u ovom dijelu nema, samo neke zavjetne mise u Nk imaju drugom rukom napisane nastavke za muški i ženski rod iznad riječi koje su u množini. Pt nije preuzeo te nastavke, jer su ti dodaci vjerojatno nastali poslije 1483. god. Donosimo jednu takvu molitvu za bolesne: *Vs(e)-m(o)gi v(ě)čni B(ož)e zdravie věčno vĕrujućih' usliši ni za nemoćnie (ago, uju) rabi (a, u) tvoe (go, ju) imže (emuže, eiže) m(i)l(o)sti tvoee pomoci prosim' da v'zvratiši imb (emu, ei) zdravie i hv(a)li t(e)bě v' cr(ě)kvi tvoei...* Nk 164b.

IV. Proprium sanctorum (Nk: 183c—231a, Pt 145d—181a)

Najbolji poznavalac starih kodeksa Leroquais¹⁸ tvrdi da je za provenijenciju liturgijskih kodeksa najvažniji *Sanktoral*. Naime, kalendari pokazuju veliko šarenilo, jer su se u njima slobodnije dodavale razne svetkovine prema kraju gdje se upotrebljavala dotična knjiga. Sanktorali su stabilniji, jer se među sanktoremima strogo rimskog sloja rjeđe nađe po koja regionalna svetkovina, ali koja je zbog toga zanimljivija.

U sanktoralu Nk nalaze se svetkovine koje upućuju na provenijenciju predloška hrvatskoglagoljskih misala. Prvobitna im je veza toliko izbljedila, da se one u većini slučajeva ne nalaze označene u kalendarima (kao sv. Liberij),

¹⁷ M. Righetti, o. c. 117

¹⁸ V. Leroquais, *Les Sacramentaires et les Missels manuscrits des Bibliothèques publiques de France*. T. III. Paris 1924.

a i u samim sanktoralima nalaze se prekrizene, ili pod drugim naslovom, ili opet s drugim atributom. To su svetkovine: *Sv. Kirijak* (4. V) i *sv. Liberije* (27. V). Kalendar Pt bilježi na 26. V Eleuterija papu i mučenika, a na 27. V Ivana papu i mučenika.

Sv. Kirijak, biskup i mučenik, častio se posebnom slavom već od ranog Srednjeg vijeka u gradu Ankoni. On je bio i njegov patron čiji su lik otiskivali na svoj novac i na ostale gradske spomenike. Katedralu su mu gradili od 11—13. st. O njemu su kružile različite legende. Jedne ga od njih identificiraju s Judom, Židovom, koji je sudjelovao kod našašća sv. Križa u Jeruzalemu, a kad se pokrstio, uzeo je ime Kirijak. Prema Papebrochu,¹⁹ bio je posljednji jeruzalemski biskup koji je umro zajedno sa svojim kršćanima u pokolju, što su ga izvršili Rimljani za vrijeme židovske pobune protiv njih (132—35). Ostale ga legende prikazuju kao ankonskog biskupa koji je za posjeta svojoj domovini Palestini našao tamo smrt. Prema prvoj i drugoj verziji posmrtni se ostaci čuvaju u dragocjenom relikvijaru u Ankoni. Ikono grafija ga prikazuje u biskupskom ornatu, što se vidi i u Hrvojevu glagoljskom misalu (f. 163^r). Naime, njegov kult došao je i k nama pa ga registriraju *svi* glagoljski kalendar i sanktorali. Dolazi iza svetkovine Našašća sv. Križa, 4. V, jer je on, prema legendi²⁰, sudjelovao kao mladić kod toga otkrića. Misa ima samo 3 oracije od kojih prva povezuje sveca sa identificiranjem sv. Križa: *priležno te m(o)l(i)mo da ki vь obrětenie križa s(i)na tvoego tvoě veličstviě pozna...* (Nk 198a, Pt 157b).

Uz ovaj regionalni sanktorem ističe se među strogo rimskim slojem svetkovina u glagoljskim sanktoralima drugi zemljak sv. Kirijaka po mjestu djelovanja, patronatstva i čašćenja u Ankoni *sv. Liberij*²¹. Dok se ime sv. Kirijaka citira i u glagoljskim kalendarima i sanktoralima, dotle je prvobitna veza sa sv. Liberijem izbljedila. Registracija njegova imena i atributa varira u glagoljskim kalendarima, dok u sanktoralima pravilno stoji: *Liberiě ispovědnika*.

Prema benediktinskom kalendaru,²² *sv. Liberije* ili *Oliver* (prema vulgarnom izgovoru onoga vremena) bio je benediktinac u samostanu S. Maria di Portonuovo kraj Ankone, a slavio se i kao drugi patron toga grada. I o njemu postoji više neodrživih legendi koje ga stavljaju u 11. st. Ove je legende oborio Papebroch, *Acta Sanctorum*, Mai VI, 728—30. On narodno ime Oliver izvodi iz Santoliverio i stavlja ga u 13. st., u vrijeme pape Grgura X

¹⁹ Bibliotheca Sanctorum III. Roma 1963, 1296—97. i tamo navedenu literaturu

²⁰ J. de Voragine, *Die Legenda aurea*. Heidelberg 1955, 349—358.

²¹ O. Corsini, *Relazione dello scoprimento e ricognizione fatta in Ancona dei sacri corpi di S. Ciriaco, Marcellino e Liberio*. Roma 1756.

²² A. Zimmermann, *Kalendarium Benedictinum. Die Heilige und Seligen des Benediktinersordens und seiner Zweige*. Wien 1934. T. II, 239.

(1270—1276). Hodočastio je iz Armenije, gdje mu je otac Ivan bio kralj, u Jeruzalem i Rim. Kad je došao u Ankonu, razbolio se i umro.

Sv. Liberija nemaju glagoljski brevijari u svojim sanktoralima. Oni imaju 26. V sv. *Eleuterija*, papu i mučenika, čije ime, grčkog porijekla, znači isto što i Liberije, ali je to drugi svetac, papa od 177—192. god., rodom Grk. Zato često Liberije u kalendarima i sanktoralima ima atribut papa ili grčko ime Eleutorije, a molitve se odnose na sv. Liberija. Današnji latinski misali imaju na 26. V spomen sv. Eleuterija, pape. Stari zagrebački lat. misali nemaju ga ni u kalendaru ni u sanktoralu,²³ dok ga svi glagoljski misali, stariji i mladi, od Zadra do Istre, citiraju u svojim sanktoralima, makar ga možda nemaju u kalendarima.

Molitve na svetkovinu sv. Liberija traže slobodu koja je u vezi sa značenjem njegova imena: *Or(a)c(i)ě . M(o)l(i)mь te G(ospod)i da ot natečeniě nepriětelь izb(a)vim se b(la)ž(e)n(a)go Liberie isp(o)v(ě)dn(i)ka tvoego m(o)l(e)niemь da imь iz'bavleni ot vsěhь zalь svobod'noju misliju t(e)bě služili bihomь . G(ospode)mь .* Ili treća molitva: *Po(brašanci) . Na višnago svobod'stva sl(a)vu m(o)l(i)m te G(ospod)i v'ziti da stvoret' ni utežaniě b(la)ž(e)n(a)go Liberie isp(o)v(ě)dn(i)ka tvoego da ne rabinina čeda na svobod'nie n(i)ne i vsagda dostoina ěli se bihomь . G(ospode)mь* (Nk 199cd).

Ime sv. Kirijaka, a naročito sv. Liberija, upućuju na porijeklo naših najstarijih, makar i latinskih, liturgijskih knjiga i na veze hrvatskih benediktinaca sa susjednim talijanskim opatijama. Kako je najbliža morska veza Zadar—Ankona, i kako su benediktinci u Zadru imali svoj najjači centar kod nas, zahvaljujući hrvatskim narodnim vladarima i ostalim velmožama koji su ih bogato darivali, oni su bez sumnje upotrebljavali latinske misale benediktinskih redakcija, koje su onda prevodili i na staroslavenski. Među njima je naime dosta rano moralo biti i domaćih sinova koji su kao redovnici bili na izobrazbi u talijanskim benediktinskim centrima pa su — znajući dobro latinski i staroslavenski — mogli preuzeti posao oko prevođenja glagoljskih misala.

U sanktoralima imaju oba naša misala i zajedničke pogreške. Na dan sv. Kirijaka, Larga i Smaragda čitamo rubriku: *e(van)j(eli)ě ot M(a)těě .* Nk 213a, Pt 160b u primjerku R 313a: *Šadše v' vsě mirь prop(o)v(ě)daite e(van)j(e)lie vsei tvari .* No ovo je u stvari Markovo evanđelje 16,15—18. Istu pogrešku imaju misali: Vatikanski III_s i Oxfordski I 373, ali je u ova dva misala druga ruka prekrizila Mateja i napisala Marka, dok u Nk i Pt nije ta pogreška ispravljena.

²³ N. Sertić, Kalendar zagrebačke stolne crkve 11.—19. st. Kulturnopovijesni Zbornik zagrebačke nadbiskupije. I dio. Zagreb 1944, 7.

Hrvatski glagoljski misali nemaju posebne mise za svakog apostola, nego imaju zajedničke mise za navečerje jednog i navečerje mnogih apostola, zatim na rođenje jednoga ili više apostola. Današnji rimski misal nema tih općih misa za apostole, jer svaki blagdan apostola ima svoju vlastitu misu. U Nk misalu na f. 217b nalazi se rubrika: *Av'gusta . ig . (= 24) Bar'tolomeě ap(osto)la*. Tu se nalaze: Introitus, Oratio, Graduale, Offertorium, Secreta, Communio i Postcommunio. Za epistolu i evanđelje nalazi se uputa: *Išći na vijiliju ap(osto)la v' op'ćini*. Na istoj stranici ispod stupca ispisana je drugom rukom poslanica I Cor 12,27—31: *Čtenie ep(istolie) b(la)ž(enago): Pavla ap(osto)la. k Korentiomъ Br(a)t(i)ě . vi este pl't H(r)sto(va), i udi ot uda . i eterie položi B(og)ъ v crekav: prvo ap(osto)le drugo proroke, treto naučitele, potomъ sili, potomъ milosti celeniě, pomoći stroeniě, narodi ězikiъ iztelkovanie slovesъ. Eda li vsi ap(osto)li eda li vsi proroki, eda li vsi naučiteli, ed(a) li sili, ed(a) li vsi milost imut celeniě, eda li vsi ězici govoret, eda li vsi iztelkovajut . rvnuite ubo bolše milosti duha svetago.*

Na f. 217cd nalazi se ispisano drugom rukom Lukino evanđelje (6, 12—19): *V ono vrime: izide Isus na goru pomoliti se . i be v noći stoeć na molitvi b(o)ž(i)oi. I kada svren bisi dan prizva učeniki svoe: I izabra dvanaiste ot nih, ke i ap(osto)le naznamenena: Simuna koga nareče Petra, i Andreě brata ego, Ękova, i Ivana, Filipa, i Bartolomeě, (početno slovo B je izrađeno dvostrukim crtama) Mateě, i Tome, Ękova Alfeova, i Simuna ki zovet se Zelo i Ijude Ękovlega, i Ijude Skariotskoga, iže be predatel. I sašad š nimi, sta na ravnom meste; i narod učenik ego, i množastvo mnogo ljudi, od vsee Ijudee i Erusolima, i pomoria Tirskago . i Sidonie: iže prišli behu poslušati ego, i celiti se ot nedugъ svoih, i strajućei (!) ot duh nečistivih celahu se . i vas narod izkaše prikasati se emu: ěko sila izhoěše ot nego, i cetaše (pogreška mj. celaše) e vse.*

Ove perikope ima današnji rimski misal na taj dan, a slažu se s misnim perikopama u čast sv. Bartolomeja u Nk. Iz drugog postskripta iz god. 1405. se saznaje da je Nk prodan u Nuglu. Nugla je bila filijalna crkva župe u gradu Roču kojemu je zaštitnik sv. Bartolomej. Njegov se dan svečano slavio u toj župi pa je trebao imati i svoju vlastitu misu. Da je sv. Bartolomej zaštitnik ročke župe, vidi se iz bilješke u Ročkom misalu iz 1497: *. ě . u . p . ž . . . kada ě pop Grgur . . . prevezah' sie knigi crikvi s(ve)toga Bartolomeě v gradi Roči.*

Slova u dodanim perikopama pisana su u osnovi uglatom glagoljicom, ali je poluglas uglavnom na kraju izostao, a neka slova pokazuju elemente kurzive. Interpunkcija je mlada . , : i ima nad sobom apostrof. Uz stare riječi i oblike: *eterie, svren bisi dan, učeniki svoe*, javljaju se oblici iz govornoga jezika: *položi B(o)gъ v crekav: apostole, proroke* itd. Stari *ot* je zamijenjen s *od*. Prema svemu pripis bismo mogli staviti u 16. st., zato ga Pt nema.

V. Commune Sanctorum (Nk: 231a —255a, Pt 181a—201c)

Ovaj dio ima isti naslov u oba misala: *Počenjutъ općine s(ve)tihъ ot misala*. Na prvom mjestu nalazi se misa: *v' n(a)v(e)čerie ednoga ap(osto)la*, a 14. zajednička misa jest: *Misa za dobro stanje grada* (Nk 255a, Pt 198c). Iza ove mise počinju u Nk različite obredne molitve. Tako na str. 255b počinje obred krštenja rubrikom: *Zn(a)menanie ml(a)d(ě)n(a)cbъ p(o)pъ nar(e)četъ ime emu*, a Pt nastavlja ovaj dio sa 4 zavjetne mise i 8 sekvencija kojih nema Nk. To su ove mise:

1. *Na d(a)nъ s(ve)te M(a)rie pohoenie(!)k mi(si)* (198d);
2. *Misa v č(a)stъ muki Is(u)h(rъsto)vi* (199c);
3. *Misa v č(a)stъ . d . ranъ b(o)žihъ* (200 b);
4. *Misa v č(a)stъ krumi G(ospod)ne* (201 a)

1. Blagdan Pohoda Marijina ima cijelu misu sa sekvencijom. Imaju je i slijedeći misali: Berlinski, Ročki i Ljubljanski IC 162 a/2, Oxfordski I 373, Novljanski, Vrbnički 1,2, Bribirski (IIIb 3 JAZU), Metropolitanski MR 180 i Kopenhagenski (Mh).²⁴ Na taj se blagdan čita Lukino evanđelje 1, 39—47. Jedino Pt, Ročki, Kopenhagenski i Vrbnički I imaju i cijeli Magnificat, dakle Luc 1, 39—57. Samo Pt i Ročki imaju ispisanu cijelu sekvenciju za taj blagdan. U Pt se ona nalazi pod gore citiranim naslovom. Ročki je ima dodanu drugom rukom pod naslovom: *S(ve)te M(a)rie šekven(cie)*, dok Kopenhagenski ima samo rubriku: *Veseli se Marie mati*. Dakle, jedino Pt i Mh imaju ovu sekvenciju određenu za blagdan Pohoda.

U perikopama ove mise (Cant 2,8—14 i Luc 1, 39—57) nalaze se razlike koje upućuju na 2 predložka, ali je tekst Pt najbliži Ročkom koji ima stariji jezik i zajedničku sekvenciju sa Mh koji je također pisan za Istru. Pt zajedno s drugim istarskim misalima: Ročkim, Ljubljanskim, Kopenhagenskim kao i Oxfordskim I ispušta posljednji dio 12. retka Pjesme nad pjesmama (Cant 2,12): *vreme pride otržaniě . glasъ grlice slišanъ estъ*.

2. *Misa v č(a)stъ muki Is(u)h(rъsto)vi* je vrlo stara zavjetna misa. Imaju je gotovo svi glagoljski misali. Slijedeća misa u čast 5 rana ima iste perikope kao i prva u čast muke, ali s nekim jezičnim razlikama. Evanđelja obiju misa uzeta su iz muke po Ivanu (Joan 19, 28—35) koja se čita na Veliki petak. Dakle, ovaj se tekst nalazi na tri mjesta u misalu Pt. Ovi su isti tekstovi na dva mjesta ispisani vrlo blizu (199d i 200c), ali ima jezičnih razlika. Perikope Pt u misi u čast muke gotovo su jednake onima u vatikanskom misalu Ill₄.

²⁴ Isp. o toj misi Radovi Starosl. instituta 5. Zagreb 1964, 24—25 i 40—41.

3. *Misa v č(a)stb . d . ranb b(o)žihb* ima, za razliku od mise u čast muke, kraće čitanje iz Zaharije 12,10,11, i 13,6,7, a dulje evanđelje po Ivanu 19, 28—35. To je također stara misa koja se od svih pasionskih misa najviše čitala u 14. st., jer se govorilo da ju je sastavio sam sv. Ivan Evanđelista.²⁵ Od rukopisnih glagoljskih misala imaju je: I114, Oxfordski 349, Vrbnički 1,2 i Kopenhagenski. Ona u Pt gotovo u svemu odgovara misi u I114 i u Kopenhagenskom.

4. *Misa v č(a)stb kruni G(ospod)ne* ušla je u misale u 13. st. Naime, god. 1239. donio je Balduin II (Baudouin) Kristovu krunu iz Carigrada u Francusku, pa joj je u čast sagrađena kapela u Parizu i sastavljeni su misni obrasci. Ovu misu imaju: vatikanski I114 i Kopenhagenski. Čitanje je uzeto iz Pjesme nad pjesm. (Cant 3,7—11; 4,1 i 8), a evanđelje iz muke po Ivanu 19, 1—6. Jezične varijante perikopa u ovoj misi ukazuju na isti predložak perikopama i misala I114 i Mh, a na jedan drugi predložak perikopama Pt misala.

Izgleda da su ove 3 tzv. *pasionke mise*: u čast muke, u čast 5 rana i u čast krune Gospodnje ostatak mrtvačkog septenara. Naime, u Srednjem je vijeku postojao za pokojne Gregorijanski septenar sa 7 uzastopnih misa kroz 7 dana kao uspomena na stari 7-dnevni rok žalosti. Taj je također na temelju jedne Grgurove pripovijesti (Dial. IV, 55) bio vrlo popularan u Srednjem vijeku. Za nj se upotrebljavalo 6 misnih formula o mucu Kristovoj (pasionke mise) i jedna Requiem misa. Gregorijanski septenar je otpao u 15. st. pa su ostale samo pasionske mise. Preživjele su ih do danas Gregorijanske mise od 30 uzastopnih misa neprekidno, a odobrene su 28. X 1628. god.²⁶

U ovaj dio misala Pt ide i 8 sekvencija koje nema Nk. Zajedničke su samo 4: 2 uskrsne: (*Ž*)*rtvi paskovnie* i *Vskr(e)se H(rb)stb s horugvoju*; duhovska: (*P*)*ridi D(u)še s(ve)ti*; mrtvačka: (*V*) *d(a)nb gněva*. Prema tome Pt ima svega 12 sekvencija, najveći broj u katalogu hrvatskoglagoljskih rukopisnih misala.

U Srednjem vijeku počeli su u centralnoj Evropi gotovo svim blagdanima koji su imali »Alleluia« dodavati sekvencije, nove liturgijsko-muzičke kompozicije. Zvale su se i proze (prozule), jer su bile ispjevane u nevezanom slogu, bez ritmičkih zakona kvantitete ili akcenta. Dok su Francuska i Njemačka iskitile svoje kodekse ovom liturgijskom vrstom za sve veće blagdane, u rimskoj liturgiji pojavile su se kao prve uskrsna sekvencija »Victimae paschali« i duhovska »S. Spiritus adsit« za vrijeme pape Inocencija III (+1216). U

²⁵ M. Righetti, o. c. III, 115.

²⁶ Lexikon für Theologie und Kirche (LThK) IV, 688; L. Eisenhofer, Handbuch der katholischen Liturgik II. Freiburg i. Breisgau 1932, 15, 17.

²⁷ M. Righetti, o. c. III, 255.

franjevački misal (13. st.) koji je preuzeo rimski (*secundum consuetudinem Curiae romanae*) ušle su uz prvu duhovsku sekvenciju još i sekvencija »Veni, Sancte Spiritus«. Editio princeps latinskog misala iz god. 1474. unosi još »Lauda Sion« i »Trinitas una« za blagdan Presv. Trojstva.²⁷

Prema tome se misal kneza Novaka striktno držao uzusa rimskih misala u pogledu broja sekvencija. Treba istaknuti da je franjevačkom redakcijom rimskog misala došla doskora u njih i potresna sekvencija »Dies irae« (koja se pripisuje franjevcu Tomi da Celano, sredina 13. st.) i da su je prije latinskih misala prihvatili glagoljaši u svoje kodekse. Tako je ima već najstariji glagoljski misal III₄ pa i Nk u prvoj i drugoj polovini 14. st.

Kako smo vidjeli, Pt ima još 8 sekvencija koje su se mogle identificirati prema tekstovima u različitim starim lat. misalima u izdanjima srednjovjekovnih latinskih himnologija.

Uskrsne su sekvencije ostatak stare proslave uskrsnuća koja se odvijala kod Kristova groba iza Jutarnje. Naime, 3 rezponzorija, koji su se pjevali između lekcija na Jutarnji, a komemorirali su 3 scene iz evanđelja: 1. posjet pobožnih žena; 2. njihovo traženje Kristova tijela i 3. anđelovo navještanje uskrsnuća, dala je početke različitim dramatsko-dijaloškim scenama kod Kristova groba od 9—10. st. Na taj je način nastala i dijaloška pohvalna pjesma *Victimae paschali laudes* (11. st.) i čitav niz uskrsnih drama koje su se prikazivale do 16. st.

1. *Žrtvi paskovnie požirajut' hrstbēni* (*Victimae paschali laudes*) od Wipoa iz Burgundije (11. st.). Imaju je svi misali uz uskrsnu misu. U početku upotrebljavala se kao dijaloška pjesma kod ceremonije uskrsnuća. Njena ljepota i melodioznost sačuvala ju je do danas kao jedinu misnu sekvenciju uskrsnog ciklusa. Staroslavenski prijevod nema 3. latinske strofe koja govori o borbi Života i Smrti kod Krista. Danas je u sekvenciji izostavljena 8. strofa koju imaju stari staroslav. i lat. tekstovi.

2. *Vskrse H(rbst) s horugvoju* odgovara lat. sekvenciji u Zagrebačkom lat. štampanom misalu iz 1511. god.: »Surrexit Christus cum tropheo«, gdje se navješćuje slavno Kristovo uskrsnuće s pobjedničkom zastavom. Odnos Krista i čovjeka simboliziran je kontrastima: janje—lav i pastir koji križem oslobađa svoje stado. Sekvencija je, izgleda, ostatak stare scene proslave uskrsnuća, gdje Magdalena trči od groba da javi apostolima da je Krist uskrsnuo. Kod susreta s apostolima razvija se dijalog (5—11. strofe) u kojem Magdalena opisuje tok Kristove muke i smrti kao i čudesne pojave koje su ih pratile (9. strofa). Ove opise nema lat. tekst. 11. strofa govori o Magdalenoj žalosti kad u grobu nije našla Kristovo tijelo da ga pomaže. Zato 12. strofa sadrži riječi utjehe i navještaj uskrsnuća: *O M(a)rie ne plači se* itd.

Dok lat. sekvencija svršava 12. strofom, glagoljska traži nastavak i posuđuje 6. strofu od prve (Victimae paschali) koja sadrži svjedočanstva uskrsnuća: anđela, platno i haljinu: *Anj(e)lsko sv(ě)dět(e)lstvo sundarŕ i rizi*. Posljednja je, 14. strofa, parafraza 7. strofe Victimae paschali, gdje se Magdalenin usklik radosti pretvara u općenito oduševljenje (*upvanie moe* u *upvanie naše*), a anđeosko proricanje ženama da će uskrsnulog Spasitelja vidjeti u Galileji (Matth, 28, 7) u poziv da *svi* pođu u Galileju: *priděte že vsi v Galilěju*. Uglavnom lagane lat. tercine (8+8+7) vezane rimom aab prevedene su doslovno prozom bez ritma. Ovu uskrsnu sekvenciju imaju na isti način kombiniranu i Nk f. 267 bc i Berlinski misal f. 126 bc, dakle oni kodeksi koji su nastali na jugu. (Cf. Prilog B, II).

3. *Šek(venciě) H(rŕst)ŕ vskrese iz mrtvih' . semr(v)tiju na smrt' nastupi grobnimŕ život' darova* odgovara troparu istočnog uskrsnog oficija:

Χριστὸς ἀνέστη ἐκ νεκρῶν
θανάτῳ θάνατον πατήσας
καὶ τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι
ζωὴν χαρισάμενος.²⁸

On se ponavlja gotovo kao refren iza svake strofe koje sadrže uskrsne kliktaje radosti uz glavne događaje u vezi s uskrsnućem: silazak u pretpakao i oslobođanje duša iz tog tamnog prostora; dolazak pobožnih žena s pomastima; anđelov govor da nije potrebno pomazanje, jer je Krist uskrsnućem izbjegao tjelesno raspadanje. Uz poziv Siona, Jeruzalema na uskrsnu radost, sekvencija kliče Križu po kojemu je došla uskrsna pobjeda (9. strofa) i završava 10. strofom koja je zapravo antifona iz poklona Križu na Vel. petak, a u istočnoj liturgiji na 3. nedjelju posta i na blagdan Uzvišenja Sv. Križa 14. IX, ali je prati dvostruki aleluja na početku i svršetku što je karakteristika zapadne liturgije: *A(lelu)ě . b . (= 2) Križu tvoemu poklanaem se G(ospod)i i s(ve)toe vskr(ŕ)snovenie tvoe proslavlaem* (Nk f. 95d, Pt 79a) *poiděte vsi poklonem' se H(rŕsto)vu vskrseniju*. *A(lelu)ě*. Sadržaj i leksik sekvencije upućuju na istočno porijeklo, zato ćemo se njome još posebno baviti. Nalazi se kao himna i u Vrbničkom III brevijaru f. 174abc.

4. Duhovska: *Škv(en)c(iě) Pridi D(u)še S(ve)ti* (Veni Sancte Spiritus) dolazi u svim glagoljskim misalima. Nije sigurno tko joj je autor: Robert III, francuski kralj (+ 1031) ili papa Inocent III (+ 1216). Naša je sekvencija doslovan prijevod latinskih tercina u nevezani govor vjerojatno krajem ili početkom 14. st.

²⁸ J. Mateos, *Le Typicon de la Grande Église*. Ms. Sainte-Croix n° 40, Xe siècle. *Orientalia Christiana analecta* 166. Roma 1963, 95, 99.

5. Tijelovska: *Šekvenciě na dan' svĕtago tĕla*. Spjevao ju je sv. Toma Akvinski (+1274). Nema je misal kneza Novaka, jer je postepeno ulazila i u lat. misale, a odavle u glagoljske. Unosi je latinski prvotisak misala god. 1474. u rimski misal. Ona je doslovan i težak prijevod s latinskog originala. Ima i krivo shvaćenih mjesta: *Dast' ne sumne se* — datum non ambigitur (4. strofa); *Peč(e)nĕ k sr(db)cu ner(a)zrĕzanĕ* — A sumente non concisus; *koliko e(st') razdeleno vihoenie* — quam sit dispar exitus. Staroslav. prijevod je izmiješao sadržaj 21. i 22. strofe izostavivši 2 lat. stiha: *Ecce panis angelorum, factus cibus viatorum* (Cf. Prilog B, 5).

6. *Š(e)kv(e)nciě na d(a)nĕ s(ve)te M(a)rie pohoenie (!) k mi(si)*. Ima je uz Pt Ročki misal pa je obrađena u vezi s njim (cf. Radovi 5, 40) i MR 180.

7. *N(a) přĕ(stavlenie) B(ogorodi)ce š(e)k(venciě)*. Ne zna se tko joj je autor. Nemaju je ostali glagoljski misali. Latinski tekst »Congaudent angelorum chori gloriose Virgini« nalazi se u starom nedatiranom salzburškom misalu koji se čuva u Furlanskom kaptolskom arhivu²⁹ i u Zagrebačkom štampanom misalu iz god. 1511. Sekvencija odiše radošću kojom su ispunjeni anđeli i sveti koji je dočekuju kao kraljicu, odabranicu neba i zemlje. Ona je slobodniji prijevod s latinskoga. Nije prevedena 3. i 14. strofa.

8. *Na roistvo B(ogorodi)ce šekv(e)nciě*. To je ona druga pjesma što je spominje Vajs, kad govori o malom misalu MR 180 (Najstariji hrvatsko-glagoljski misal, str. 36). Tu se ona nalazi bez naslova na posljednjem listu, ali nije cijela, jer slijedeći list manjka. *Roistvo M(a)rie d(ě)vi eže n(a)s' omi ot skvrni grĕha* odgovara latinskoj sekvenciji: »Nativitas Marie Virginis que nos lavit a labe criminis« u starom salzburškom misalu²⁹, a donose ga i zagrebački latinski MR 133 i štampani iz 1511. god. Deseteračke strofe s rimom aabb u staroslavenskom prijevodu pravilno oblikuju jednu misao u pojedinim stihovima i daju mu neki ritam. Dvije su posljednje strofe 9. i 10. slobodnije parafraze latinskih, gdje su osjećaji krivice, slabosti, čežnje za mirom i vječnom radosti naročito ritmički skladno izražene:

*O M(a)rie m(a)ti milost(i)va.
moli za ni vzljubl(e)n(a)go S(i)na.
d(a) n(a)m' otpustit se
n(a)ša krivina grĕh(o)vnaě.
O n(a)děě i rĕsnaě radosti
želĕm' vsi tvoee milosti.
umoli n(a)m' mir' v d(a)ni n(a)še.
i radost' v(ě)čnuju. Am(e)n'.*

²⁹ B. M. De Rubeis, De vetustis Liturgicis aliisque sacris Ritibus, qui vigeant olim in aliquibus Forojuliensis Provinciae Ecclesiis. Venetiis 1754, 202.

9. . b . i . (= 12) *ap(osto)lomъ šekv(e)nciě*. Pored Pt ima je i Nk, ali dodanu god. 1482. Ona je doslovni prijevod lat. rimovane sekvencije: »Sonat dulcis melodia...« Sačuvana je u dvjema lat. inkunabulama koje su štampane u Saragozi god. 1485. i 1498.³⁰ Nemaju je zagrebački lat. misali. Prvih 6 strofa iznose radost u nebu nad pobjedom onih koji su na zemlji ubijeni. Ostalih 6 kitica u laganim osmercima daje kratke podatke gdje i od koga je ubijeno 12 apostola zajedno sa sv. Pavlom, koji je naknadno dobio i zaslužio taj naziv. Ovamo su ubrojena i 4 evanđelista. Dakle govori se u svemu o 16 osoba, a ne samo o 12 apostola, kako kaže naslov pjesme. Uz izricanje slave Bogu moli se u dvije posljednje strofe za njihov zagovor. Sekvencija je doslovni prijevod s latinskoga s nekoliko slučajnih rima: *vplćeno-roeno; smućajut se-vzigranjut se; Alfěova-Zav(ě)deova; Matěě-Bar(ь)toloměě; v' Asii-v Vitanii*, jer prevodilac nije nastojao oko jednakog broja slogova kako je to provedeno u lat. strofama koje su oblikovane od 2 osmerca + 1 sedmerac s rimom aab, ccb. (Cf. varijante iste sekvencije koja je dodana u Nk u Prilogu B IX)

Oblik *roeno* je pravilan, jer se odnosi na *slovo*, a ne *miru* kao što to ima Nk. *V Patrase-v Patrise* prema lat. *Patras; Egěě — Egeatъ* prema lat. *Aegeam*. Prve oblike vlastitih imenica ima pravilno Nk. U 12. strofi, u posljednjem retku, dopunjuje se glagol *pobědiše: zloboju muki* u Nk, što nema ni lat. ni tekst u Pt. Prema varijantama se vidi da se nastojala zadržati stara grafija *žd*, popraviti prema lat. jedno ime mjesta i osobe i objasniti stih dodavanjem dviju riječi. Prema tome ako i jest sekvencija prepisana iz Nk, ipak to nije učinjeno mehanički, već je popravljeno prema lat. tekstu.

10. *Vsih' S(ve)tihъ š(e)kv(enciě)*. Ona je također doslovni prijevod vrlo stare lat. prozne pjesme: »*Omnes sancti Seraphim...*« koja se pripisuje benediktincu Notkeru Balbulusu (+ 912. u St. Galenu). On je svoje pjesme običavao nazivati himnama. Notker je prema sjevernofrancuskom antifonaru (Rouen) podmetnuo tekst dugom nizu zvukova iza pjevanja aleluja što se zvalo sekvencija (sledovanje). Neke je tekstove sâm sastavio.³¹

Sekvencija od 24 stiha najprije se obraća stanovnicima neba koje sačinjava 9 korova anđeoskih i moli njihovu pomoć živim stanovnicima zemlje. Ostalih 12 versova apostrofira 9 kategorija zemaljskih ugodnika koji su postali nebeski sretnici i tražeći njihovu zaštitu i vječnu sreću u nebu. Ova je sekvencija sačuvana samo u Pt. Nemaju je ni zagrebački lat. misali. Registrira je De Ru-

³⁰ C. Blume, *Liturgische Prosen des Mittelalters aus Handschriften und Wiegendrucken*. Leipzig O. R. Reisland 1900, 291—292.

³¹ M. Pavelić, *Crkveni himni u hrvatskom prijevodu*. Zagreb 1936, VI; *Muzička enciklopedija II*. Zagreb 1963, 572.

beis iz salzburškog lat. misala, a izdana je u zbirci himni i sekvencija (Proses à la Messe 311. Notker, le Bègue — Toussaint).³²

11. *Na kršćenie crkve šekvencië* je također prijevod, u nekim strofama (2, 3, 4) parafraza Notkerove proze na posvećenje crkve (Dédicace — Proses à la messe)³³ koju također ima salzburški misal (cf. bilješku 29). Od glagoljskih misala ima je jedino Pt. Pjesma ističe prednosti crkve kao svetog mjesta gdje prebiva Bog-čovjek. Ona su vrata Božja, svjetlost u tmimi, zaštita, mjesto gdje se po krštenju rađaju novi potomci i brišu se svi grijesi. Crkva je sveta, jer je posjećuju anđeli, zbog kojih odavle bježe nečisti duhovi. Zato treba da se cijela crkva i svi vjernici vesele i odaju hvalu presv. Trojstvu.

12. *Šekvencië sië za mrtvih na misi* je ušla brzo u glagoljske misale pa je ima i najstariji vatikanski misal Ill_a kao i Nk, ali u prozi.³⁴ Lat. 15. strofu koja aludira na tabor pravednih i nepravednih u slici ovaca i jaraca (Inter oves locum praesta, et ab haedis me sequestra), prevodilac u Pt prenosi poredbu u doslovno značenje: *Meju pr(a)v(e)dnimi męsto mi dai — ot nepr(a)v(e)dnih me otlučì.* Jezične varijante prema starijem prijevodu u Nk su malene. Neke riječi popravljaju (*v ugleŋ'e*); neke su starije: *sudii*; kod nekih Nk pokazuje veće inovacije u ikaviziranju: *ondi* — Pt: *ondě* itd. Ostale jezične karakteristike iznesene su u poglavlju o jeziku Nk i Pt, a napose dodanih tekstova u Pt među kojima je i 8 sekvencija.

Iza mrtvačke sekvencije Pt ima odmah *Věruju*, a Nk ima prije obični, ne tropizirani *Slava vь višnih Bogu* (268b). Novakov *Věruju* razdijeljen je u korove pomoću znaka o, kojeg u Pt nema.

VI. Obredni tekstovi (Nk: 255b—269b — Pt: 202a—210a)

Sadržaj ovog dijela podudara se u oba misala, samo je poredak malo drugačiji. Pt ima sekvencije i *Věruju* odmah iza zavjetnih misa, a Nk donosi svoje dvije sekvencije: *Na Pasku*, *Šekvencië sië za mrtvih na misi*, zatim *Slava vь višnih Bogu* i *Věruju* f. 267b—268c umetnute između blagoslova vina na Ivanje i molitve: *Bl(agos)l'viti prsten'* kod svečanih zaruka. Dalje slijede u Nk ritualni tekstovi: a) Obred krštenja: *Zn(a)menanie ml(a)d(ě)-n(a)cb p(o)pb nar(e)četb ime emu* s blagoslovom krsne vode: *V s(ve)tu sobotu čin' kr'sćenie* (f. 257b); b) Blagoslov vode: *Činb bl(agoslo)viti vodu na kršćenie G(ospod)ne* (f. 260c). Tu se u Nk nalazi ispod stupca ispisano drugom rukom, kurzivnom glagoljicom: *Da siju vodu blagosloviti + račiši; da siju vodu blagosloviti + i svetiti + račiši; da siju vodu blagosloviti + svetiti*

³² U. Chevalier, Recueil d'hymnes et de proses usitées au moyen age et distribuées suivant l'ordre du Bréviaire et du Missel. Tournai (Belgique) 1894, 248.

³³ Isti, o. c. 103—104.

³⁴ Radovi 5, 26—29. Kratka povijest, analiza sadržaja kao i njena versifikacija.

+ i posvetiti račiši; c) Blagoslov vode u nedjelju: *Zn(a)m(e)nati solb i vodu vsaku n(e)d(ě)lju*; d) Blagoslov sočiva: *M(o)l(i)tva bl(agoslo)v(i)ti Barbaru i sočivo*. Ostali misali imaju naslov: *Na sv. Barbaru blagosloviti sočivo*; e) Blagoslov vina: *Na d(a)nĕ s(veta)go Iv(a)na ap(osto)la i e(van)-j(e)l(i)sta po misi bl(agoslo)viti vino*; f) Iza Novakove uskrсне sekvencije: *Vskr'se H(rĕst)ĕ s horug'voju* (f. 267bc), *Slave* i *Vĕruju* slažu se oba misala u molitvi za blagoslov prstena.³⁵

Iz poređenja sadržaja izlazi da je Pt sadržajno bogatiji za 4 mise i 8 sekvencija od Nk, i da su redatoru Pt ispale molitve sv. Anastaziji u drugoj božićnoj misi i molitva: *priloženie* na Bogojavljenje.

3. POVIJESNOLITURGIJSKA ANALIZA NEKIH ZAJEDNIČKIH TEKSTOVA

Premda je Nk nastao na staroj ličkokrbavskoj međi, u njegovu gradu Ostrovici, ipak se po nekim tekstovima može njegov predložak sa sigurnošću staviti u sam grad Zadar. To dokazuju:

- A) molitve *za dobro stanje grada*;
- B) katalog svetaca u litanijama Svih svetih čije su se relikvije i crkve nalazile u Zadru;
- C) ime sv. Krševana u oracijama kod blagoslova zobi i soli na sv. Stjepana.

A) Tri oracije *za dobro stanje grada*, koje se nalaze na kraju *Commune sanctorum*, imaju od svih sačuvanih glagoljskih misala samo Nk i Pt, dok ostali kodeksi, pa i Nk i Pt, donose među zavjetnim misama slične oracije *za stanovit'stvo mĕsta*.

Oracije za dobro stanje grada kao i one za stabilnost mjesta u jezgri su iste ili vrlo slične. Prve su određene za jedan grad, jer se citiraju i njegovi zaštitnici (patroni), odnosno naslovnici crkava, kao i posebne potrebe njegovih stanovnika, dok su druge općenite molitve koje se mogu primijeniti za svako mjesto. Za ilustraciju donosimo obje vrste oracija iz Nk.

<p>1. Oratio. <i>Or(a)c(i)ĕ. Vsem(o)gi v(ě)čni B(o)že saziditelju i stražu Er(u)s(o)l(i)ma grada višnago ho-</i></p>	<p><i>Vsem(o)gi v(ě)čni B(o)že sazda-t(e)lju i s'tražu Er(u)s(o)lema grada višn(a)go sazij i hrani mĕsto sie i sĕ</i></p>
--	---

³⁵ O obredu vjenčanja, o blagoslovu životinjske hrane na dan sv. Stjepana cf. Radovi 5, 21—23.

dataistvom' b(la)ž(e)nie M(a)rie
vinu d(ě)vi i b(la)ž(e)n(a)go Kr'
sogona m(u)č(e)nika tvoego i b(la)-
ž(e)n(a)go Nikuli hrani si gradъ
i s' živućimi v nemъ i siloju tvoeju
v'zdvigni i . da budetъ obitaju-
ćimъ v nem' zdravie i mirъ. G(ospo-
de)мъ. (Nk 255a).

2. Secreta. N(adъ) d(ari). Prizvi
G(ospod) i m(i)l(o)st(i)vě k' žr'tvě
požiraniě rabotaniě m(i)l(o)sti tvoei.
da ěrostъ tvoju juže n(a)ših' ute-
žani bezakoniemъ tr'pim' seju žr'-
tvoju ugodanъ i utežani s(ve)tie
M(a)rie d(ě)vi . i b(la)ž(e)n(a)go
Kr'sogona m(u)č(eni)ka tvoego i
b(la)ž(e)n(a)go Nikuli město sie ot
meteža izbavi i ot n(i)ne načanъ
bl(a)godět'no hrani. G(ospode)мъ.
(Nk 255b)

3. Postcommunio. Po (brašanci).
Primi G(ospod) i proz'bi směreniě
n(a)š(e)go i hrani si gradъ i sa
živućimi v' nemъ . i hodataistvomъ
b(la)ž(e)nie M(a)rie vinu d(ě)vi
i b(la)ž(e)n(a)go Kr'sogona m(u)-
č(eni)ka tvoego . i b(la)ž(e)n(a)go
Nikuli stěnam i tvoimi oh(rъst)ъ o-
gradi i i vsako protivlenie otrino-
veno i budi abitajućih' v nem' vsagda
zdravie i mirъ. G(ospode)мъ.
(Nk 255 b)

živućimi v nemъ . da b(u)detъ v' ne-
mъ obitajućimъ stanovit'stvo i m(i)rъ.
(Nk 171b)

Sie svećenie molim te G(ospod) i
ugodanъ van'mi . da iže ot vlašćih'
grěhъ prosimъ otrěšeni biti ne ote-
ščаемъ tujimi na ot vsě(hъ) pro-
tivnih' da izbavim' se. (Nk 171b)

Primi prosim' G(ospod) i m(o)-
l(it)vi n(a)še i miromъ stražeju
tvoeju město sie i sa obitajućimi v
nemъ oh(rъst)ъ ogradi . i v'sako pro-
tivlenie otrini i budi v nemъ vsagda
dom' zdravie i mira. G(ospode)мъ.
(Nk 171 bc)

U oraciji su dakle izražene prošnje za zdravlje i mir grada, odnosno mjesta.

Secreta u Nk i Pt sadrži molbu da Bog otkloni svoju srdžbu zagovorom triju zaštitnika i neka ih oslobodi meteža. A u secreti za stanovit'stvo (sigurnost) města moli se za otpuštenje grijeha, da se ne utone u zemaljštinu i za izbjavljenje od protivština.

Postcommunio u Nk i Pt želi da Bog po zagovoru zaštitnika ogradi grad stijenama, da odagna svako zlo i da među stanovništvom vlada mir i zdravlje. Isti sadržaj ima Postcommunio u misi *za stanovit'stvo mēsta*.

Poznato je da su tri najstarija benediktinska samostana u Zadru bila: *Sv. Krševan* (muški od god. 918), *Sv. Marija* (ženski od god. 1066) i *Sv. Nikola* (ženski za kćeri gradskih patricija), prve vijesti iz god. 1229.³⁶ Ti su samostani bili zadužbine hrvatskih narodnih vladara, knezova, velmoža i građana.³⁷ Već se u najranije vrijeme spominju u njima redovnici i redovnice s narodnim imenima. Politička povijest Zadra govori kako je samostan Sv. Krševana sudjelovao u borbama protiv Venecije koje su trajale gotovo 3 stoljeća (1154—1409). Za to vrijeme bilo je u Zadru 10 pobuna protiv Mlečana. Redovnici su dijelili sa svojim sugrađanima strah i nemir pa su se obraćali svojim patronima za zaštitu. (O samostanu Sv. Marije govorit će se kasnije).

Crkvu sv. Nikole sagradio je o svom trošku i opskrbio je hrvatski ban Stjepan god. 1042. i poklonio je benediktincima Sv. Krševana, a oni su je nepoznatog datuma darovali benediktinkama. Svakako, njima pripada od god. 1229—1260, kad one prelaze u klarise i nitko ih više ne zove benediktinkama.³⁸ Nekako u to vrijeme mogle su nastati i ove molitve koje citiraju 3 patrona najstarijih zadarskih benediktinskih samostana.

Već se u starim Sakramentarijima nalazila votivna misa u čast patrona crkve ili osnivača samostana, a mogla se čitati svake srijede. (Cf. str. 90). Izgleda da je i svaka crkvena organizacija (samostani i kaptoli) imala vlastite molitve u čast svojih patrona. Tako je i stolna crkva sv. Stošije u Zadru imala sličnu molitvu za zaštitu grada u latinskom brevijaru iz XV st.³⁹

U ovoj se molitvi, uz općeniti i prvi zagovor Majke Božje, spominje *sv. Anastazija*, zaštitnica zadarske nadbiskupije, kojoj je posvećena i zadarska katedrala. I *sv. Krševan* je bio zaštitnik grada Zadra od 12. st. Njegovu su sliku Zadrani stavili u svoj grb, na njegove su se moći polagale najteže zakletve, a prognanici su na njegov blagdan i kroz slijedećih 8 dana mogli bez straha boraviti u gradu. Njegovu su crkvu imali benediktinci i oni su mu širili kult. Zadrani su posebno štovali i sv. Nikolu. Nije bio zaštitnik grada. Njegove je moći god. 1089. primila i u Bariju čuvala znamenita benediktinska

³⁶ I. Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj II*. Split 1964, 86.

³⁷ Isti, o. c. II 15, 17.

³⁸ *Codex diplomaticus V*, 159; C. Bianchi, *Zara Cristiana I*, 403; I. Ostojić, o. c. II, 85.

³⁹ *Defende, quaesumus Domine, beata Maria semper Virgine, beatis Angelis, beata Anastasia et omnibus Sanctis intercedentibus istam ab omni aduersitate Civitatem, et toto corde tibi prostratam ab hostium propitius tuere clementer insidiis. Per Christum. . .* Iz fragmenta zadarskog brevijara u Arhivu JAZU, sign. IVb 94.

opatija.⁴⁰ Njegovim je imenom bilo prozvano više hrvatskih benediktinskih samostana u Dalmatinskom primorju i na Kvarnerskim otocima. Bio je zaštitnik trgovaca i mornara pa su ga kao takvog i Zadrani štovali i sagradili mu u čast 5 crkava u svom gradu. Dakle, prema povijesnoliturgijskim podacima, možemo ove 3 oracije (odnosno votivnu misu) staviti pod naslov: misa u čast patrona starih zadarskih benediktinskih samostana.

B) Ritualni tekstovi: f. 255b—269b sadrže također dokaze da predložak Nk treba povezati uz Zadar. Na prvom se mjestu nalazi obred krštenja.

a) *Zn(a)menanie ml(a)d(ě)n(a)cb p(o)pb nar(e)četv ime emu*. Stari obredi krštenja sadrže 4 dijela (stupnja) koja su se nekad odvijala od korizme do Uskrsa: 1. u srijedu 3. nedjelje u korizmi primanje u katekumenat dobivanjem imena, insuflacijom, znakom križa, polaganjem ruku i stavljanjem soli; 2. u srijedu 4. nedjelje u korizmi: egzorcizmi, znak križa, polaganje ruku i eksplikacija Očenaša i Vjerovanja; 3. na Veliku subotu: pouka, egzorcizam, obred »Efeta«, odricanje sotone i mazanje svetim uljem; 4. navečer Velike subote: ispovijest vjere, uronjavanje u krsni zdenac, mazanje svetom krsnom i predavanjem simbola: bijele haljine i upaljene svijeće. Ovaj obred pun srednjovjekovne simbolike sastavljen je od vrlo starih molitava počamši od tekstova najstarijeg velikog liturgiste pape Gelazija (492—496), Alkuina (8. st.) pa preko galikanskih zahvata, naročito Duranda (+ 1296).⁴¹ Galikanski je elemenat u rimskom Pontifikalu duvanje u vodu riječju: *aspira*. Naime, njegov je Pontifikal brzo usvojila i rimska Crkva, jer se u 13. st. nastojalo da se ceremonije krštenja, koje su se odvijale u 4 stupnja, ujedine u jedinstveni obred na Veliku subotu. Izgleda da je to učinio Durand. Njegov je Pontifikal brzo došao i u Zagreb. Ako se uspoređi zagrebački obred krštenja iz Pontifikala MR 165, MR 163 i MR 25 sa obredom u Nk, opaža se da su vrlo slični i da su ceremonije katekumenata spojene s blagoslovom krsne vode na Veliku subotu: *sanctissimi diei sabbati*.⁴² Blagoslov krsne vode počinje u oba misala ophodom i pjevanjem himne: *C(ěsa)ru s(ve)tih' anj(e)lb pomagai vsemu miru* f. 257b (*Rex sanctorum angelorum*) što je uz *Križu věrni meju vsěmi drěvi* Nk 96a druga himna u misalima.

Od početka kršćanstva upotrebljavala se kod krštenja voda koja se prije samoga krštenja morala blagosloviti. Od IV st. istočna i zapadna liturgija počele su se razlikovati: na Zapadu se svečano krštenje obavlja na Uskrs i na Duhove, a na Istoku na Bogojavljenje. Tada su se krstili samo odrasli, a od VIII st. počela su se krstiti mala djeca u svako doba.

⁴⁰ N. Sertić, o. c. 97.

⁴¹ Enciclopedia cattolica IV. Roma 1950, 2004: Durand (Durandus Guillaume, biskup u Mende, Francuska; M. Righetti, o. c. IV, 102.

⁴² D. Kniewald, Liturgika. Zagreb 1937, 338.

Nk ima blagoslov vode i stari svečani obred krštenja odraslih na Veliku subotu, premda se već u to vrijeme krste mala djeca, što se vidi i po riječima: *mladěnacъ* i *otročę* i da obred obavlja obični svećenik, a ne biskup, kako je bio običaj do 11. st.

Nakon rubrike: *Obšadše vodu . ž . (7) kratъ čtub[se] paramie* (perikope iz Starog zavjeta) *potom' letenie*. Uz blagoslov vode imaju istočni i zapadni kodeksi litanije Svih svetih u kojima je vladala velika raznolikost, jer su u njima dolazili i mnogi zazivi lokalnih svetaca.⁴³

Litanije su najprimitivniji način pučke molitve koje vuku porijeklo iz psalama. Tu su se nizali različiti zazivi za bolesne, odsutne, umiruće, žalosne; molilo se za plodnost zemlje itd. Citiranje imena svetaca ulazi u nju već u 7. st., a ostali dodaci umetali su se u svim stoljećima. Tako je gotove svaki narod, svaka biskupija i svaka veća crkvena zajednica imala svoje litanije (rimске, galikanske, germanske, keltske, irske itd.). Kod nas su bile poznate litanije sirmijskih mučenika.⁴⁴

Litanije Svih svetih bile su u Srednjem vijeku vrlo popularne. Imao ih je i grad Zadar, a sačuvao ih je Nk kod blagoslova krsne vode na Veliku subotu. U njima se nalaze zazivi svetaca (kao u Jeronimovu Martirologiju) koji su bili zajednički fond litanijama svih naroda. Kraj tih zaziva stavit ćemo oznaku R (rimski sloj). Zatim se tu nalaze zazivi regionalnih svetaca kojih se kult njegovao u gradu Zadru (Z), Akvileji (A), Ravenni (Ra) i Veneciji (V). Ti su se sveci štovali u tim gradovima, jer su u njima živjeli, djelovali, ili se u njima nalaze njihove relikvije (r) koje čuvaju obično crkve sagrađene u njihovu čast (c). Prema tome dobivamo oznake: r Z + c, r A + c, r Ra + c, r V + c.

Što se posebno tiče relikvija svetaca, konstatiramo da su se u srednjem vijeku toliko cijenile da su se oko njih angažirale sve vrste umjetnosti, pokraj njihova boravišta nastajale su bogate opatije, podizale se velike crkve, sa-stavljale su se legende, zlatari su ih ukrašavali srebrom i zlatom a biskupi su njihova imena stavljali u litanije.⁴⁵

U litanijama koje čuva Nk (f. 257c—258d) ima dosta zaziva benediktinskih svetaca kao i onih koje je taj red naročito štovao (B.) Donosimo iz teksta litanija samo imena svetaca i zazive na koje samo jednom dodajemo odgovore. Među zagradama označujemo svetački sloj.

⁴³ A. Franz, Die kirchlichen Benedictionen in Mittelalter I. Graz 1960, 77, 193—194.

⁴⁴ L. Szörény, Vindiciae syrmienses. Litanie Sanctorum Syrmensium. Posonii 1734.

⁴⁵ É. Mâle, L' art religieux du XIIIe siècle en France. Paris 1923, 318; J. Zeiller, Histoire de l' Église. Le culte des reliques. T. III, 373—380.

H(ръст)е usliši n(a)съ, H(ръст)е p(o)m(i)lui n(a)съ; O(тъ)че n(e)b(e)ski B(o)že, S(i)nu izb(a)vitel'ju mira, D(u)še S(ve)ti B(o)že, S(ve)ta Troice edini B(o)že p(o)m(i)lui nasъ.

S(ve)ta M(a)rie B(ogo)r(od)ice, S(ve)ta M(a)rie d(ě)vo v' d(ě)vah', S(ve)ta M(a)rie d(ě)vo c(ěsa)r(i)ce n(e)b(e)ska, S(ve)ta M(a)rie mati i d(ě)vo m(o)li za nasъ.

S(ve)ti Mihaile, Gav'riele, Rapaile, m(o)li za nasъ. Vsi s(ve)ti anj(e)li i arh(a)nj(e)li m(o)lite za nasъ. Vsi s(ve)ti b(la)ž(e)nih' d(u)h' redi m(o)li(te) za nasъ.

S(ve)ti Ivane Krst(i)t(e)l'ju g(ospod)ъ m(o)li za nasъ. Vsi s(ve)ti patriar'si b(o)ži, Vsi s(ve)ti o(тъ)ci i pror(o)ci m(o)l(i)te za nasъ.

S(ve)ti Petre (R), P(a)vle (R), Andrěju (R-r-cZ), Ěkove (R), Iv(a)ne (R), Toma (R), Ěkove (R), Pilipe (R), Bar'toloměju (R), M(a)těju (R), Simune (R), Ijuda (R), Taděju (R), Matič (R), Barnaba (R), Luka (R + cZ), Mar'ko moli za nasъ (R + rZ). Vsi s(ve)ti ap(osto)li i e(va)nj(e)listi, Vsi s(ve)ti uč(e)nici g(ospod)ъni, Vsi s(ve)ti mladěnci m(o)lite za nasъ.

S(ve)ti Stipane (R), Line (R), Klite (R + cZ), Klimante (R), Šik'ste (R), Apo-linare (rRa + B + cZ), Kor'něle (R), Ćbriěne (R), Lovrěnce (R + cZ), Vicen'te (R + B), Kr'sogone (R + r + cZ), Kr'stopore (R + rZ), Šebest'ěne (R), Fabiěne (R), Od'riěne (rZ), Jeor'jiě (R + r + cZ), D'mitre (r + cZ), Tiodore (R), Kuz'ma i Dom'ěne (R), Ěkove (rZ), Domin'če (Rr + cZ), Vitaliě (rZ), Toma (R), Vide (Ra + cZ), Mendoste (cRa) m(o)li za nasъ.

Vsi s(ve)ti m(u)č(e)n(i)ci b(o)ži m(o)l(i)te za nasъ.

S(ve)ti Selvestre (R + cZ), Mar'tine (R + Br + cZ), Severiě (B + cZ), Grěgore (R + rZ), Avgustine (R), Eronime (R), Am'brozič (R + B), Dunate (r + cZ), Nikula (R + r + cZ), Asele (Nin), Er'mane (B), Zinone (Ra), Lěve (B). Vsi s(ve)ti s(ve)titeli i isp(o)v(ě)dnici b(o)ži m(o)l(i)te za nasъ.

S(ve)ti Benedik'te (R + B), Mav're (B), An'tone (R), Ilariěne (B), Placide (B), Lěonar'de (rZ), Fran'čisk' (R), Makarič (B).

Vsi mnisi i eremiti, Vsi s(ve)ti erěi i lev'jiti m(o)l(i)te za nasъ.

S(ve)ta M(a)riě Magdalěna (R + rZ), Pelecita (R), Agata (R + cZ), Per'peta (R), Ag'nie (R), Nastasie (R + r + cZ), Mar'garita (r + cZ), Marina (V + 2 cZ), Ev'pimič (A + rZ), Ijuliěna (R), Irina (rZ), Skolastika (B), Sopic (cZ), Cecelie (R), Lucie (R), Bar'bara (r + cZ), Katarina (R + cZ) moli za nasъ.

Vse s(ve)te d(ě)vi i v'dovi, Vsi s(ve)ti i s(ve)te b(o)žie, m(o)l(i)te za n(a)съ.

M(i)l(o)srdъ budi. Iz'bavi nasъ g(ospod)i. Ot vsakogo grěha, Ot vsakogo zla, Ot gněva tvoego, Ot vragъ n(a)šihъ, Ot supostatnikъ n(a)ših', Ot nepriětělъ n(a)ših', Ot gubitel'nih' nedug', Ot mora l'jutago, Ot naglie i nevidimie semr'ti, Ot d(u)ha blud'nago, Ot semr'ti včěnie, Ot mukъ adovih', Ot trusa i grada, Ot kneza běsnago, Ot samogo děv'la, Ot samogo Bel'zebola, Ot vsěhъ slug' ego, Ot lasti ego, Ot nenavistnikъ n(a)ših', Ot nenavisti i zavisti, Ot nastavnika vsěh' zalъ, Taini v'plčeniě tvoego radi, Prišastviě tvoego radi, Roždstva tvoego radi, Kr'sčeniě proščeniě tvoego radi, Križa i muki tvoee radi, Umr'tiě i pogrebeniě tvoego radi, S(veta)go v'skršeniě tvoego radi, S(veta)go sědčeniě tvoego o desnoju O(тъ)ca, S(veta)go priš'stič D(u)ha S(veta)go Parakl(i)t(a). Izbavi nasъ Gospodi.

Grěš'nici. Te m(o)l(i)мъ usliši n(a)съ G(ospod)i. Da n(a)мъ otpustiti račiši, Da n(a)съ ukрěpiti i shraniti račiši, Da stado s(ve)te M(a)rie v mirě i blazě shr(a)miti i ukрěpiti račiši, Da g(ospo)d(i)na ap(osto)lika i v(ъ)съ cr(ъ)kvenni redъ v' s(ve)tom' redu shraniti i ukрěpiti račiši, Da s(ve)tu cr(ъ)k(a)въ katolič'skuju shraniti i ukрěpiti račiši, Da c(ěsa)remъ i vsakoi vlasti kr'st'ěnskoj mirъ i pravostroenie dati račiši, Da v(ъ)съ mirъ i pl'kъ krst'ěnski přědragoju kr'viju razdrěšiti račiši, Da vsěmъ věrnim' l'judemъ mirъ i edinastvo l'jub'vi dati račiši, Da d(u)še n(a)še i rodit(e)lъ n(a)šihъ. i vsěh' bližikъ n(a)š(i)h' ot v(ě)čnie muki izb(a)v(i)ti rač(i)ši, Da vsim' dobrotvorcemъ n(a)šim' v(ě)čna bl(a)ga v'zdati račiši, Da i n(a)съ samih' v tvoei s(ve)toi služ'bě ukрěpiti i shraniti račiši, Da misli n(a)še k želěnijju n(e)b(e)skomu v'zdvignuti račiši, Da vsěmъ věrnim' d(u)šam' pokoi v(ě)čni dati račiši,

Da plod' z(e)mli dati račiši, Da uslišati ni spodobiši, Da ljubavъ S(veta)go D(u)ha v sr-(dъ)ca n(a)ša poslati spodobiši. Te m(o)l(i)mъ usliši n(a)sъ G(ospod)i. (Te je stari i pravilni oblik koji je također mogao nastati i prema latinskom: *te rogamus audi nos*).

S(i)ne b(o)ži te(be) m(o)l(i)mъ usli(š)i n(a)sъ G(ospod)i,

S(i)ne b(o)ži pros(i)m' te usli(š)i n(a)sъ G(ospod)i.

S(i)ne b(o)ži m(o)l(i)mъ te p(o)m(i)lui nasъ G(ospod)i.

Sp(a)sit(e)lju mira, Izb(a)v(i)t(e)lju pl'ka usli(š)i n(a)sъ G(ospod)i. H(rъst)e usliši n(as)ъ, H(rъst)e p(o)m(i)lui n(a)sъ . G(ospod)i usliši m(o)l(ita)v' moju. I v'plъ moi. G(ospod)ъ s v(a)mi. I z d(u)hom' tv(oimъ). Or(a)c(i)ě.

Zadarske litanije nemaju na početku zaziva Kyrie eleison ni na svršetku uobičajeni Agnus Dei s Očenašem i psalmom 69. Katalog svetačkih zaziva može se podijeliti:

1. 4 zaziva Majke Božje, koji se razlikuju od današnjih. U njima su sažete sve Marijine odlike: bogorodica i djevica, kraljica i majka.

2. 14 imena apostola. 11 pravih apostola te Matija, Pavao i Barnaba koji su tako prozvani poslije Kristove smrti. Za sv. Judu Tadeja uzima Nk oba imena, dok današnje litanije imaju samo zaziv sv. Jude. Na kraju se nalaze imena dvaju evanđelista: sv. Marka i sv. Luke.

3. 26 imena mučenika. Ovdje je apostrofirano 10 mučenika koji se citiraju u kanonu mise. Nabranje počinje sv. Stjepanom, prvim mučenikom. Između ovih imena iz kanona mijesaju se imena: sv. Apolinara, prvog biskupa i zaštitnika grada Ravene; zatim slijedi sv. Vincencije, velikomučenik španjolski, koji je zazivan u svim starim litanijama. Iza Krsogona dolazi Krstopor, zaštitnik biskupije i grada Raba, a njegove je relikvije posjedovala i zadarska katedrala. Katalog mučenika svršava obljubljenim imenima sv. Vida i Modesta.

4. Slijedi citiranje 13 svetitelja i ispovjednika (*svetitelj*, stara riječ za biskupa koji posvećuje; ispovjednik označuje općenito sveca, ne mučenika. Slovo 6—8, 105—106). Današnje litanije ne apostrofiraju sv. Severija, ravenkog biskupa iz IV st. koji je imao svoju crkvu u Zadru. Štovali su ga kao zaštitnika tkalaca, suknara i policajaca.⁴⁶ Uz ime sv. Donata, zadarskoga biskupa, dolaze zazivi sv. Asela, Germana, Zenona i Lava. Sv. Asel (Anselmo) odnosi se vjerojatno na prvoga ninskog biskupa i zaštitnika grada Nina. Za sv. Germana,⁴⁷ biskupa iz Capue (519—540), veli i Grgur Veliki (u knjizi *Dialogi de vita et miraculis patrum italicorum* II, 35) da je bio prijatelj sv. Benedikta i da se po njemu grad Cassino zvao S. Germano. Zacijelo su mu benediktinci širili kult među narodom. Nije sigurno na kojeg se sveca odnosi ime Zenon. Postoje sv. Zenon, beneventanski biskup, i sv. Zenon, biskup u

⁴⁶ LThK X, 127;

⁴⁷ LThK IV, 437;

Veroni, istaknuti crkveni pisac. Prvoga su štovali benediktinci, dok je kult drugoga mogao doći preko Ravene do Zadra. U posljednjem među svecima: *s(ve)ti Lève* krije se Leo VII, papa (936—939), benediktinac, Rimljanin, reformator benediktinskog reda, a preko njih i čitava Crkve.⁴⁸ Sigurno su ga štovali i hrvatski benediktinci.

Zanimljivo je da ovamo, kao ni u ostali dio litanija, nije uvršteno ime sv. Šimuna čije je moći dobio Zadar god. 1243. Izgleda da su litanije mnogo ranije redigirane i ušle krajem stoljeća i u missale plenum latinskih kodeksa, a preko njih i u glagoljske misale. Ni ime sv. Klare se ne apostrofira u litanijama. Ona je kanonizirana god. 1255. pa joj je ime kasnije uvršteno u litanije.

5. Imena 8 pustinjaka i monaha. Na prvom se mjestu ne spominje popularni sv. Antun, pustinjač, pa sv. Hilarij, opat, koji je u IV st. neko vrijeme živio u Epidauru kod Dubrovnika, zatim sv. Makarije, nego dolazi ime sv. Benedikta zajedno s imenima njegovih najbližih suradnika Mavra i Placida.⁴⁹ Ovamo je ubrojen i sv. Leonardo, pustinjač na Zapadu u VI st. On postaje u Srednjem vijeku tako popularan da na mnogim mjestima potiskuje svetkovanje starijih zaštitnika pojedinih krajeva. Uz njegov se dan veže čitav niz germanskih narodnih običaja.⁵⁰ Među ove zazive stavljeno je ime osnivača franjevačkog reda sv. Franje Asiškoga, dok se ime osnivača reda propovjednika (*Ordo Praedicatorum*), sv. Dominika, nalazi na krivom mjestu među mučenicima.

6. 17 imena djevoja i mučenica. Neka se imena danas više ne citiraju u litanijama. Sv. Margarita bila je jednako čašćena na Istoku kao i na Zapadu; sv. Marina je zaštitnica grada Venecije; zatim je sv. Eufemija, kalcedonska mučenica, bila patron gradeškog patrijarhe, a čašćena je bila po cijeloj Dalmaciji i Istri (Rovinj), na Istoku kao i na Zapadu. Dalje se nižu imena popularnih mučenica s Istoka: sv. Julijane, nikomedijske mučenice, solunske sv. Irene, čije relikvije ima Zadar; sv. Barbare i sv. Sofije. Velum sv. Barbare častio se u istom gradu, a sv. Skolastiku štovale su benediktinke.

7. Iza zaziva: *Milosrdь budi...* dolazi 21 molba od čega da budemo izbavljeni. Među njima nalaze se 3 naziva za neprijatelja: *vragь, supostatnikь*

⁴⁸ LThK VI, 495.

⁴⁹ Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques. Paris 1935. T. 8, 228.

P. Radó, Libri liturgici manuscripti bibliothecarum Hungariae. T. I. Budapest 1947, 151 donosi u popisu i lat. benediktinski misal »Montis Cassini ex anno 1418« koji sadrži misu u čast benediktinskih svetaca: »Sequitur missa in commemoratione sanctorum patrum nostrorum *Benedicti abbatis, Mauri confessoris, Placidi martiris, et Scolasticae uirginis ad missam.*

⁵⁰ LThK VI, 509.

i neprijetelj, a za đavla također 3 različite riječi: *besny knezъ*, *dvěvly* i *bel'zeboly*. Za papu nalazi se u litanijama treći sinonim (uz *papu* i *papežъ* u Exultetu na Vel. subotu) *apostoliky*, riječ, koja je od pridjeva postala imenica (apostolicus dominus), a susreće se i u Žitju Konstantina gl. XVII i XVIII. Zatim se citiraju događaji iz Kristova života (7) na koje se molitelj poziva da bi bio uslišan. U 2 zaziva moli se za prisutne, a onda se niže njih 14 za odsutne. 4 posljednja zaziva iznose potrebe prisutnih.⁵¹ Ove su molbe vrlo stare i predstavljaju najstariji način moljenja u dijalogu.

Zanimljiv je zaziv: *Da stado s(ve)te M(a)rie v mirě i blazě shr(a)miti i ukřepiti ra[čiši]*. Nekoliko primjera iz starih benediktinskih latinskih kodeksa potvrđuje da se običavalo u liturgijske molitve stavljati ime opata i cijele samostanske zajednice. Znameniti benediktinski misal: *Missel de Bobbio* (danas u pariškoj Bibliothèque Nationale mss. lat. 13246) iz IX st. ima u svojim litanijama (f.12a—13a) zaziv: *Ut cunctam congregationem sancti Columbani conservare digneris...*⁵² A osorski beneventanski kodeks iz XI st. u Vatikanskoj biblioteci ima u Exultetu na Vel. subotu iza spomena pape, biskupa, cara, kralja i spomen opata: *Cum omni congregatione beatissimi Nicolai...*⁵³ Na benediktinski samostan Sv. Marije u Zadru odnosi se slijedeća latinska molitva u Oxfordskom Većeneginom Evandelistaru (Can. MS. Bibl. Lat. 61): *nec non famuli tui prioris nostri ill. et universi populi quibus civitatis... ad devotionem famule tuę abbatissę nostrę. Ut totiusque congregationis sanctę Marię sibi commissę.*⁵⁴

Poznato je da su mnogi redovi izabirali kao svoju glavnu zaštitnicu Majku Božju. 33 benediktinska samostana u Dalmatinskom primorju nosila su njeno ime.⁵⁵ Najstariji ženski benediktinski samostan u Zadru nosi naslov »Sveta Marija«. Nema dokaza da se u njihovoj crkvi glagoljalo, premda su neke od njih poznavale glagoljicu, jer se u Kartularu samostanskih računa sa strane nalaze bilješke zapisane tim pismom. Nikola Čolak u svom prikazu dokumenata Državnog arhiva u Zadru⁵⁶ iznosi jedan dokumenat od 2. XI 1396, gdje neka žena u oporuci ostavlja nešto novaca svome ispovjedniku *popu glagoljašu Jakovu* koji je služio u crkvi Sv. Marije Velike. Ovaj naslov

⁵¹ Potvrda, da su litanije nastale i upotrebljavale se u jednom primorskom gradu, nalazi se u zazivu: *Ot mora ljutago . . .*

⁵² Dictionnaire d'Archéologie et de Liturgie (DiAL). T. IX, 1093.

⁵³ Štefanić-Košuta, Arhiv bivšeg osorskog Kaptola. Starine 43, 297; L. Košuta, Ubikacija benediktinskog samostana »Montis Garbi« na otoku Lošinju. Zbornik Hist. inst. JAZU I, 1954, 135.

⁵⁴ V. Novak, Neiskorišćavana kategorija dalm. hist. izvora od VIII—XII st. Radovi Instituta JAZU u Zadru 3, 1957, 54.

⁵⁵ I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj I. Split 1963, 67.

⁵⁶ Zadarska revija 3, 1954, 1, 354.

ne odgovara crkvi zadarskih benediktinki koja se zvala *Sancta Maria Minor*.⁵⁷ Naime, Čika je uredila svoj samostan pokraj crkvice Porodenja Marijina (S. Mariae Minoris) koju joj je odstupio grad ili benediktinci Sv. Krševana. U ovaj su samostan ulazile samo plemićke ili patricijske kćeri grada Zadra. Izgleda da su one bile hrvatskoga porijekla, jer Valier, apostolski vizitator, god. 1579. konstatira da benediktinke Sv. Marije ne znaju talijanski (*non callent linguam Italiam*) nego čitaju regulu i živote svetaca hrvatski (*illyrico sermone*).⁵⁸ Znači da je u tom samostanu već od njegovih početaka, od vremena narodnih vladara, bila uglavnom tradicija hrvatska koju ni kasnija burna stoljeća nisu mogla izbrisati. Zato smo skloni mišljenju da se zaziv: *da stado s(ve)te M(a)rie v mirě i blazě shr(a)nit i ukrěpiti ra[čiši]*... odnosi analogno sličnim zazivima u latinskim kodeksima, na ženski benediktinski samostan Sv. Marije u Zadru.

Tragovi imena benediktinskih svetaca u sanktoralu i u litanijama, oracije za zaštitu grada s apostrofiranjem patrona gradskih benediktinskih samostana (sv. Marija, sv. Krševan i sv. Nikola), a naročito molba za »stado svete Marije« upućuju na zaključak da je knezu Novaku poslužio za predložak njegova misala jedan latinski, a možda i glagoljski misal samostana Sv. Marije u Zadru.

Taj misal pokazuje uz benediktinski sloj svetaca montekasinskog porijekla u sanktoralu i litanijama Svih svetih također i vezu s bijelim benediktincima — kamaldoljanima iz opatije Sv. Marije u Portonuovo (Portus Novus) blizu Ankone. Naime, tu je — prema Papebrochu — živio i djelovao sv. *Liberije* (13. st.), zaštitnik grada Ankone, čije ime dolazi u sanktoralima svih glagoljskih misala. Gotovo svi glagoljski kodeksi u svojim kalendarima bilježe na 4. ili 5. V ime sv. *Kirijaka* (Cyriacus) kao regionalni sanktorem. Njegov je kult prodro također iz Ankone k nama.

C) Citiranje imena zadarskog sv. Krševana i sv. Benedikta opata u obredu blagoslova životinjske hrane upućuje također na zadarsko porijeklo predloška misalu kneza Novaka. Svetački atributi u oracijama *knezь, vitezь* odrazuju srednjovjekovnu predodžbu sveca-mučenika na konju. Konji su bili vrlo tražene i neophodno potrebne životinje pa se za njih i za njihovu hranu tražio blagoslov i od Crkve. Kao dan konja bio je određen blagdan

⁵⁷ V. Novak, Zadarski kartular Sv. Marije. Zagreb 1959, 19; V. Brunelli, La fondazione del monastero beneditino di S. Maria Minore. Dalmata 1906, 88. Premda su Trečoreci prije formiranja u družbu g. 1439. (cf. Stj. Ivančić, Povjestne crte . . . Zadar 1910, 4) živjeli uz crkvu Porodenja Marijina »S. Maria Heremitarum«, ipak ne bismo mogli reći da se zaziv: *da stado s(ve)te M(a)rie* . . . odnosi na njihovu kongregaciju. Naime, litanije odaju veću starinu, jer se u njima ne apostrofira sv. Šimun čije su moći došle u Zadar između 1205—1278. (Cf. L. Jelić, Moći Sv. Šimuna Bogoprmaoca. Rad JAZU 145, 21—24).

⁵⁸ I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj II. Split 1964, 75, 79.

sv. Stjepana, prvog mučenika (26. XII), kad se blagoslivljala sol i zob. Taj se obred nadovezivao na poganske običaje izlaganja životinjske hrane za vrijeme zimskog solsticija. Ovaj se antikni običaj očuvao do današnjih folklornih oblika preko srednjovjekovnog crkvenog kulta.⁵⁹

Iza kolofona kneza Novaka iz god. 1368. i bilješke iz god. 1405. o prodaji kodeksa u Nuglu slijede 3 oracije za mrtve u čast sv. Grguru pripisane sitnom kurzivom god. 1512. od poznatog ročkog krasnopolisca Šimuna Grebla (f. 269d, cf. prilog C 1 str. 106) koji je u to vrijeme bio župnik u Roču. U naslovu se oracija uz autora citira kada i zašto su one napisane: *.č.f. .bī. (= 1512) marča na .dī. (= 15) pop' Šimun' Greblo pisa .bē moriē.* Zapis potvrđuje da je kodeks Nk u to vrijeme vraćen iz Izole gdje se nalazio 26. VI 1482. i da je ratovanje Austrije i Venecije pratio glad i razne zarazne bolesti. Primirje je sklopljeno 6. IV 1512. Dakle prije svršetka rata harala je vjerojatno kuga (moriē). Kako je papa sv. Grgur Veliki (540—604) spasio Rim od kuge, a njegova se svetkovina slavi 12. III, to se ročki župnik u istoj nevolji obratio na sv. Grgura zapisavši 3 misne oracije. One su jednake onima što su kasnije dodane na f. 182cd—183a iza: *Misa .b za mnoge umr'všee.* Među kasnije dodane mise spada i cijela misa: *v čast s(ve)tie Eleni (270a—270b)*, jer je ona uz sv. Petra u Gornjoj Nugli bila zaštitnica crkve u Donjoj Nugli⁶⁰ (cf. prilog C 2 str. 106) God. 1482. dodana je sekvencija u čast 12 apostola (f. 270c i prilog B XI) i različite bilješke.

4. ZA REKONSTRUKCIJU KALENDARA NOVAKOVA MISALA

Komparativna analiza sadržaja kao i njegova povijesnoliturgijska podloga daju razloge za tvrdnju da je zaista misal Nk poslužio kao glavni predložak Pt. S druge strane je povijesnoliturgijska analiza otkrila da je jedan zadarski misal, upravo misal zadarskih benediktinki Sv. Marije, poslužio kao predložak Novakovu misalu. Budući da danas manjka kalendar Nk, to je potrebno da u postavljenoj perspektivi odnosa Nk — Pt raspravimo pitanje da li bi se pomoću ostalih sačuvanih glagoljskih i latinskih kodeksa mogao rekonstruirati kalendar u Nk.

⁵⁹ Radovi 5. Zagreb 1964, 22—24.

⁶⁰ Potpuno istu misu ima i Kopenhagenski misal (Mh) koja bi uz bilješku u njemu iz 15. st. da se kodeks nalazio u Roču upućivala na zaključak da je i sâm misal pisan za Nuglu, župa Roč. (cf. Slovo 15—16, 72. Misa se nalazi u sanktoralu na 22. V, na njenu svetkovinu f. 228d—229c: *Misa Eleni c(ěsa)r(i)ce. I očće takoje or(a)cie s(ve)tie Eleni rci in'da kada hočs.*

Kalendar Pt je detaljno proučen. Raslojavanje njegovih sanktorema na *rimski, istočni i regionalni* sloj proveo je Lj. Gregov.⁶¹ Nacionalnopovijesnim istraživanjem pozadine glagoljskih kalendara nastojalo se grupirati ih u *monaške i sekularne* i utvrditi njihovu provenijenciju.⁶²

Gregovljeva transkripcija kalendara Pt u tabelama pojedinih mjeseci često ističe pojedinačno slaganje sanktorema Pt sa Ljubljanskim (beramskim) misalom 164 a/2 iz 15. st. (MLj I); zatim s Oxfordskim misalima Ms Canon. lit. 373 iz 15. st. i Ms Canon. lit. 349 iz 15. st. (Ox I i Ox II). Kalendar Pt slaže se u karakterističnim svetkovinama i s Kopenhagenskim (Mh) i s Ročkim misalom (R), za koje je dokazano da su pisani za Nuglu, odnosno za Roč u Istri. S ovim sanktoremima u kalendarima misala često su identični s onima iz istarskih kalendara glagoljskih brevijara: Ljubljanskog 161 a/2 iz 1396. (BLj II), zatim Dragučkog IIIb 25 iz 1407. (D).

Za ovu grupu glagoljskih kalendara može se pokazati da obiluju benediktinskim i zadarskim sanktoremima i da su protkani istočnim slojem svetkovina.

Zadržat ćemo se samo na onim sanktoremima koji su djelomice ili potpuno zajednički ovim kodeksima (Mh, MLj I, R, Ox I, Ox II, BLj II i D). a Gregov ih označuje kao regionalne (Reg), tj. općenito poznate na području glagoljaškog bogoslužja, a ne donose ih ni latinski kalendari našeg područja. Nastojat ćemo raslojiti ove regionalne svetkovine, naime, pronaći njihovu provenijenciju i kraj gdje se njegovao njihov kult.

1. Podudaranje nabrojanih kodeksa može se vidjeti na 21. II: *Iv(a)na pustin(ь)nika . is(povēdnika)* (MLj I, Ox I i II; BLj II). Nemaju ga istarski misali Mh i R. Gregov stavlja ovaj sanktorem u dalmatinskoregionalni sloj, jer da se vjerojatno radi o Ivanu pustinjaku, sinu ninskog župana Gostimula. Umro je u Češkoj 904. god. Nad grobom mu je sagrađen u 14. st. benediktinski samostan kamo je Karlo IV pozvao hrvatske benediktince glagoljaše.⁶³ Na isti dan kalendar Pt ima spomen: *i Makarie isp(o)v(ēdnikъ)* kojeg, prema Gregovu, donosi samo BLj II i označen je kao regionalni. Na ovaj datum ne donosi ni jedan martirologij ime ovog sveca pa se on ne može tačno identificirati. Vjerojatno se radi o sv. Makariju pustinjaku, jer ga citiraju zadarske litanije Sviju svetih na kraju svetih monaha i pustinjaka (isp. str. 31). Apostrofiraju ga i litanije jednog furlanskog Processionarija, ali među mučenicima.⁶⁴

⁶¹ Kalendar prvog tiskanog glagoljskog misala. Zagreb 1952, 26—59.

⁶² V. Putanec, Problem predsenjskih tiskara u Hrvatskoj (1482—1493). Jadranski zbornik IV. Rijeka — Pula 1960, 71—90.

⁶³ Lj. Gregov, o. c. 43; R. Jakobson, Some Russian echoes of Czech Hagiography. *Annuaire de L'Institut de Philologie et l'Histoire Orientales et Slaves VII*. New York 1944. 168—180.

⁶⁴ B. M. De Rubeis, *De vetustis Liturgicis aliisque sacris Ritibus qui vigeant olim in aliquibus Forojuliensis Provinciae Ecclesiis*. Venetiis 1754, 403.

2. Uz istočni datum od 23. II: *Polikarpa b(i)skupa m(u)č(enika)* u Smirni, koji donosi samo Pt nalazi se: *i Marti d(ě)vi* koju ima uz Pt, MLj I i BLj II. Radi se o španjolskoj mučenici Marti koja je bila za cara Decija i Paterna prokonzula raspeta i mačem pogubljena.⁶⁵

3. Na 13. III donosi Pt *Gorgona muč(enika)* zajedno sa Mh, OxI, BLj II i D. Mučen je u Bitiniji (Mala Azija). Na taj dan ga donosi Usuardov martirologij (PL 123, 841), dok ga zapadna Crkva slavi na 9. IX. Na taj ga dan ponavlja i kalendar Pt. Izgleda da se na prvi datum komemorirao dolazak njegovih relikvija u Metz,⁶⁶ što su isticali naročito benediktinski kalendari.

4. Na 17. III ima Pt sa OxII i latinskim Akvilejskim i Zagrebačkim misalom iz god. 1511. benediktinski sanktorem sv. Gertrude: *Gendruti d(ě)vi*. Kult joj je bio raširen i izvan benediktinskih opatija pa i u crkvama Akvilejske patrijaršije što dokazuje zaziv njena imena u furlanskim litanijama Svih svetih.⁶⁷

5. Za 15. je stoljeće karakteristična infiltracija starozavjetnih sanktorema u rimski kalendar. Tako se u Pt nalazi na 10. IV: *Ezekiela pr(oro)ka*, koga donose i BLj II, D i B IIIb 6 (lički kodeks iz 1479.) i Zagrebački misal (MZ).

6. 11. IV: *Ambroziě isp(o)v(ědnika)*, bila je neidentificirana svetkovina. Osim u Pt dolazi još samo u Mh i u Ljubljanskom brevijaru Stud. 22 koji je također poznat po obilju kulta zadarskih svetaca. Ovaj je saktorem ostavljao otvoreno pitanje nosioca toga imena. Naime, većina lat. i glagoljskih kalendara donosi ga na 4. IV, a 3 glagoljska bilježe ga na 11. IV. Gregov i Putanec približavali su se rješenju nagađajući da se smrtni dan milanskog biskupa sv. Ambrozija (4. IV) negdje kod nas slavio kao veliki blagdan s osminom. Jedan je prepisivač izostavio datum 4. IV, a ostavio samo 11. IV datum koji su zadržala i ova tri glagoljska kalendara. Ima potvrda da su sv. Ambrozija u 8. st. slavili benediktinci kao veliki blagdan. Ali, jer je njegov smrtni dan mogao pasti u koji dan Vel'kog tjedna ili uskrсне osmine, kad se nije smio nijedan svetac svečano slaviti, njegova se svetkovina mogla prenijeti na ponedjeljak iza Bijele nedjelje. Moglo se dakle desiti da je 4. IV pao na uskrсни ponedjeljak, pa je onda svetkovanje sv. Ambrozija bilo preneseno na 11. IV tj. ponedjeljak iza Bijele nedjelje. Ovakvo je prenošenje proslave sv. Ambrozija zabilježio jedan stari Ritual (9. ili 10. st.) slavne francuske benediktinske opatije »Corbie« u Pikardiji.⁶⁸ Prema tome je sanktorem sv. Ambrozij na 4. IV i 11. IV odraz najstarijih benediktinskih kalendara.

⁶⁵ Rimski martirologij. Rim 1930.

⁶⁶ F. A. Weyland, *Vies des Saints du diocèse de Metz* (Guénange 1912) 92/105.

⁶⁷ B. M. De Rubeis, o. c. 403.

⁶⁸ E. Martène, *De antiquis Ecclesiae ritibus IV. Antverpiae 1764, 192: XXII. Pridie Nonas Aprilis. Depositio S. Ambrosii episcopi signatur in vetustissimo Corbejae Calen-*

7. 12. IV: *Lazara m(u)č(enika)* donosi samo kalendar Pt. To je istarski sanktorem tršćanskog mučenika čije tijelo čuva katedrala u Trstu.⁶⁹

8. 15. IV: *Brandana op(a)t(a) is(povēdnika)*. Donose ga OxII, BLjII, BN₂ (Novljanski), BP (Pašmanski-IIIb 10) kao regionalni sanktorem. Bio je irski benediktinac, opat, zaštitnik mornara.⁷⁰ Kult su mu širili benediktinci. Vjerojatno i naši uz jadransku obalu. Nema ga u istarskim kalendarima Mh i R.

9. 16. IV: *Irini d(ē)vi*. Bilježe ga OxII, BLjII, BP, BN₂—nema ga misal Mh. Zadar posjeduje relikvije ove solunske mučenice pa je uvrštena i u zadarske litanije Svih svetih. Na ovaj datum slavi je istočna Crkva, dok se na Zapadu komemorira na 5. IV.⁷¹

10. 21. IV: *Portunata m(u)č(enika)*: OxII, BLjII, BP, B IIIb 6. Mučen je zajedno s Aratorom u Aleksandriji za vrijeme Dioklecijana.

11. 9. V: *i Prenesenie s(veta)go Eronima* — donosi samo Pt. Na taj dan bilježe mladi rimski martirologiji njegov prijenos iz Betlehema u rimsku baziliku S. Maria Maggiore u 13. st. Ovu je svetkovinu jedino Pt unio u svoj kalendar, dok ga ostali glagoljski kao i suvremeni latinski kalendari ne citiraju, jer nije bilo određeno da se Translatio sv. Jeronima slavi u cijeloj Crkvi nego samo u S. Maria Maggiore. Izgleda da je komemoriranje Jeronimova prijenosa unijeto u kalendar Pt zbog toga što je u to vrijeme uskrsla istarska teorija (Flavio Biondo g. 1435—1464), naime, da je sv. Jeronim rodom Istranin (Sdrigna, Zrenj kod Buzeta) u tršćanskoj biskupiji.⁷² Zrenj ima filijalnu crkvu posvećenu sv. Jeronimu, a u Buzetu je naslovnik župne crkve.⁷³ Već Superancije, ravenski biskup (+1342), bilježi da nad grobom roditelja sv.

dario, . . . cujus festum hac die notatur cum XII Lect . . . Si festum S. Ambrosii Doctoris . . . a die Coene Domini usque ad octavas Paschae eveniat, nihil facimus de usque ad crastinum «Quasi modo». Najstariji kalendar ben. opatije Corbie sačuvan je oko god. 853. Od te godine, prema tabeli uskrasnih datuma, nižu se slijedeće godine s Uskrsom na 3. IV, odnosno kad je ponedjeljak iza Bijele nedjelje padao na 11. IV: god. 858, 869, 953, 959, 964, 1048, 1054, 1127, 1138, 1149, 1211, 1233, 1244, 1295, 1306, 1317, 1328, što je posljednja godina prije 1368, kad je napisan kalendar Nk koji je prenio taj datum u glagoljske kalendare zadar. provenijencije. Cf. Tabelu uskr. datuma A. Giry, Manuel de diplomatique, Paris 1894.

⁶⁹ P. Stancovich, Biografia degli uomini distinti dell' Istria I. Trieste 1828, 54.

⁷⁰ LThK II, 1931, 515.

⁷¹ D. Farlati, Illyrici sacri V, 8; V. Brunelli, Storia di Zara I, 168; C. Bianchi, Zara cristiana. Zara 1877, 13.

⁷² P. Stancovich, o. c. 162, Bibliografiju rasprava o sv. Jeronimu kao izumitelju glagoljskog pisma, a i o mjestu njegova rođenja cf. u radnji: V. Putanec, Problem predsenjskih tiskara u Hrvatskoj (1482—1493), 81; Vj. Štefanić, Glagoljski Transit svetoga Jeronima u starijem prijevodu. Radovi 5, 1965, 146.

⁷³ Acta Sanctorum. September 8, 656—657; Bibliotheca Hagiographica Latina I. Bruxellis 1898—1899, 579.

Jeronima u Zrenju (*hodie vocatur Soregna, alias Sdringa in dioecesi Triestini*) postoji vrlo siromašna crkva (*tamen pauperrima*) u čast sv. Jeronima.⁷⁴

U isto vrijeme, dok traju prepirke o rodnom mjestu sv. Jeronima, papa Pijo II je svojom drugom bulom god. 1464. fiksirao svetkovinu prenesenja Jeronimova tijela na 9. V i obdario hodočasnike koji dođu na njegov grob posebnim oprostima. Izgleda da se dan njegove »Translatio« već slavio u Istri, jer Ljubljanski (istarski) brevijar 161 a/2 iz 1396. god. ima u sanktoralu f. 48b—50b poseban oficij na dan prenesenja (9. V). Kako je papa Pijo II (Aenea Silvio Piccolomini) bio prije i tršćanski biskup (1447—51), kojemu je kult sv. Jeronima u njegovoj biskupiji morao biti poznat, to su Istrani kao redaktori Pt iz dvostrukoga razloga unijeli svetkovinu Prenesenja na 9. V u kalendar svojega misala: zbog svoje, istarske tradicije mjesta Jeronimova rođenja i zbog svoga bivšeg tršćanskog biskupa, zatim rimskog pape, koji je uzveličao sv. Jeronima još i svetkovinom prijenosa njegova tijela u rimsku baziliku S. Maria Maggiore.

12. 18. V: *Vicenca i Nastasiē m(u)č(enika)*. Donose ih po drugi put na ovaj neprotumačeni datum iz Pt i Mh, OxI, BN_a, IIIb 6, D, premda se slave i na 22. I. Nije jasno gdje su komemorirani na taj datum. Benediktinci su sv. Vincencija od davnine slavili posebnim njegovim oficijem sa 12 lekcija (opatija Corbie).⁷⁵ Njegove relikvije posjeduju: Metz, Bergamo, Cortona, Bari, Rim, Salona, zatim naš Split. Kad mu relikvije dolaze u Tre Fontane (Rim), gdje su se od 7. st. čuvale relikvije i perzijskog mučenika sv. Anastazija, benediktinci iz Monte Cassina su spojili njihovu zajedničku proslavu na dan 22. I. Samog sv. Vincencija ima i latinski splitski brevijar iz god. 1291, na 21. I gdje je upisan crvenom bojom, a imao je u njemu i svoj vlastiti oficij.⁷⁶ Na 18. V ima i Hrvojev misal samo ime sv. Vincencija, što bi bio ostatak najstarijih benediktinskih misala, odnosno glagoljskih kalendara. Ipak nije jasno zašto ga kalendar Pt donosi uz 22. I i na ovaj drugi datum. Možda je ipak uvjerljivo rješenje prof. Štefanića koji je ovu nejasnu dubletu pokušao identificirati sa solinskim mučenikom sv. *Venancijem* kojeg ne donose ni latinski ni glagoljski kalendari našeg područja, a nevjerojatno je da ga nisu svetkovali.⁷⁷ Ovo mišljenje poriče Gregov.⁷⁸

13. 24. V: *Sucērba* (Servulus) *m(u)č(enika)*. Uz Pt ima ga još samo istarski Mh. Servulus, mučenik u Trstu, jedan je od zaštitnika toga grada,

⁷⁴ Acta Sanctorum, 8, 656—657.

⁷⁵ E. Martène, o. c. IV, 189.

⁷⁶ Archivio Veneto. T. 32. Venezia 1886, 227—251; *Bulletino di archeologia e storia dalmata* 27, 1905, 193 i 29/1907, 246—253; LThK X, 1938, 619.

⁷⁷ Vj. Štefanić, Jedna hrvatskoglagoljska inkunabula iz god. 1491. Rad JAZU 285; 1951, 74.

⁷⁸ Lj. Gregov, o. c. 40.

a Buje u Istri ima crkvu njemu posvećenu i slavio ga je kao svoga zaštitnika (cf. N. Bonicelli, Orazione panegirica delle lodi di S. Servolo martire prott. dell' insigne castello di Buje. Padova 1783, 1—31).⁷⁹

14. 28. V: *Ermana b(i)sk(upa) i m(u)č(e)n(ika)*. Citira ga većina glagoljskih kalendara: Ill₈ (Vatikanski misal), BLj II, kao i latinski zadarski i zagrebački MZ iz 1511. god. Radi se o pariškom biskupu (+28. V 576). Donosi ga Usuardov martirologij. Kult mu je poznat u Kölnu, Trieru, Salzburgu i Lausanni, a k nama je vjerojatno došao preko starih francuskih kalendara.

15. 14. VI: *Elisej proroka*. Bilježe ga još ovi kalendari: MLjI, OxII, Mh, BLjII, BN₂. Ravena ima od god. 718. njegovu glavu u crkvi sv. Apolinara, pa je odavle došao njegov kult i u naše strane. Draguč u Istri ima na groblju staru romaničku crkvu sv. Elizeja sa starim freskama i glagoljskim grafitima iz god. 1421—1563. Tamo je bio i sajam na njegovu svetkovinu. Mjesto Fažana u Istri ima također filijalnu crkvu sv. Elizeja.⁸⁰

16. 19. VI: *Lazara is(povjēdnika)*. Donose ga također i MLjI, OxII, BLjII. Radi se o istočnom sanktoremu kojeg istraživači Pt kalendara još nisu identificirali, premda ga na taj datum ima Synaxarium Carigradske crkve.⁸¹

17. 4. VII: *Voldriha b(i)sk(upa) is(povjēdnika)*. Citiraju ga Mh i OxII; u MLjI i u Ročkom je naknadno dodan; zatim ga donose BLjI i BN₂. Bio je učenik u St. Gallenu, a biskup u Augsburgu (+ 4. VII 973). Poznat je kao zaštitnik protiv štakora i miševa.⁸² Uz njegov blagdan kao i uz crkvu istoimene benediktinske opatije u Augsburgu bili su povezani različiti na-

⁷⁹ Prospectus et status unitarum dioeceseon Tergestinae et Justinopolitanae. Tergesti 1913, 92. Ne bismo se mogli složiti s tvrdnjom prof. Putanca koji pomoću ovog sanktorema u narodnom obliku (*Sučerab* > *Sutservul* > *Sanctus Servulus*) dokazuje — budući da ni jedan drugi svetac u kalendaru Pt nema ispred imena atribut sveti (sanctus), da redakcija Pt nije mogla nastati na području tršćanske biskupije, ni u Istri, nego negdje dalje, gdje nisu znali od čega se sastoji to ime, i gdje ga nisu znali latinizirati i dati ga u službenom obliku. (Cf. Tri sitna priloga za povijest prve hrvatske inkunabule. P. o. iz «Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU god. 13 (1965), br. 1—3». Zagreb 1966,8). Isti autor napominje u Slovu 13, 155, kako su istarski Hrvati i Slovenci (toponimni korelat «Sočerb» blizu Trsta) upoznali istarsko-tršćanskog mučenika *Sucerba* već u 7. st. Prema tome u 15. st. nije zaista trebalo da ga u glagoljskom misalu hrv. redakcije vraćaju u neki latinizirani oblik koji bi bio stran narodu. Karakteristično je da su baš istarski sveci: *Voldriha* (isti oblik ima Mh 156^v i razvod istarski, a Ročki misal: *Vorih* kao kasniji dodatak za *Udahicus* 4. VII); *Nečipra* za Niceforus 30. XII koji oblik donose istarski kodeksi Mh i Ročki, doneseni u kalendaru Pt kao i u ostala dva istarska kodeksa iz Roča u vulgarnom, narodnom obliku, što baš i upućuje na zaključak da su redaktori toga misala bili istarski glagoljaši.

⁸⁰ Vj. Štefanić, Glagoljski notarski protokol iz Draguča u Istri. Radovi 1, 1952, 80 i 87; Status unitarum dioeceseon Parentinae et Polensis. Parentii 1907, 43.

⁸¹ H. Delehaye, Synaxarium ecclesiae Constantinopolitanae e codice Simondiano. Bruxellis 1902, 760.

⁸² LThK X, 366; A. Franz, o. c. I. 292.

rodni običaji: ljubav sv. Ulrika i piće iz njegova misnog kaleža (Ulrichsminne, Ulrichskelch). Gradili su mu crkve i izvan domovine. Tako se i za koparskog biskupa blaženoga Apsalona kaže da je posvećivao mnoge crkve među kojima i onu sv. Uldarika god. 1211. u Kopru.⁸³ Kult mu je bio raširen po cijeloj Istri, a imao je svoje crkve u Dolini kraj Trsta i u Buzetu. U buzetskoj okolini nalazi se selo: Sv. Uldarik (Vorih), a u okolici Draguča često je osobno ime u narodnom obliku *Vorih*.⁸⁴ Upravo isti oblik u kalendaru Pt »Voldrih« citira se dva put kao osobno ime u Istarskom razvodu, a jedanput kao naziv lokaliteta. Za istarski razvod drži prof. Kos da je vjerojatno nastao između 1374—1502.⁸⁵ Naime, već su od 10. st. nastale jake infiltracije germanskih feudalaca u istarske gradove (cf. Atti e memorie XIII. Venezia 1965, 109). Formiranjem Akvilejskog patrijarhata za Karla Velikoga i njegov prijelaz i u svjetovnu vlast dobivanjem mnogih zemalja od kralja Henrika IV god. 1077. dolaze na čelo te moćne crkveno političke pokrajine patrijarhe i njihovi advokati gorički grofovi većinom iz Njemačke. Oni su bili porijeklom i imenom vezani za sanktorem Ulrik (Udalricus). Tako je drugi akvilejski patrijarha bio baš augsburški kapelan i kanonik Henrik (1077—1084). Dakle bio je porijeklom iz rodnog mjesta sv. Ulrika, dok se treći patrijarha sâm zvao Ulrik, a bio je opat iz St. Gallena (1085—1121), mjesta svečeva školovanja. Jedan od najboljih akvilejskih patrijarha bio je opet Ulrik II (1161—1182). Osim toga su neke njemačke benediktinske opatije za vrijeme svoga cvata u 11—13. st. kao Sv. Andrija u bavarskom Freisingu imale svoje posjede u Piranu i Novigradu, a austrijski samostan Sv. Marija od Pobjede u Koruškoj bio je dobio nekakav posjed u Istri.⁸⁶ Vjerojatno preko ovih političko-crkvenih veza ulazi sanktorem »S. Udalricus« i u akvilejske kalendare i sanktorale kao svetkovina semiduplex,⁸⁷ a odavle prelazi i u glagoljske istarske misale. Naime, i tršćanska je biskupija, kojoj je pripadao i Roč, bila uz ostalih 16 biskupija sufragana akvilejske metropole. (Cf. V. Joppi, De' libri liturgici a stampa della chiesa d'Aquileja. Archivio Veneto XXXI. Venezia 1886, 227).

18. 16. VII: *Inocenciē p(a)pi m(u)č(eni)k(a)*: Ill₄, MLjI, Mh, MVb₁, BLjII, BN₂. Na ovaj dan ne spominju martirologiji ovo ime, premda se u ovom mjesecu komemoriraju 2 sveca istoga imena: 4. VII srijemski mučenik i 28. VII papa Inocencij, ali ne mučenik. Citirani glagoljski kalendari koji

⁸³ P. Stancovich, o. c. I, 232—3.

⁸⁴ Radovi I, 133, 140; Cadastre national de l'Istrie. Sušak—Zagreb 1946, 496, 497; Prospectus et Status personalis cleri unitarum dioeceseon Tergestinae et Justinopolitanae. Tergesti 1914, 45, 78.

⁸⁵ M. Kos, Studija o Istarskom razvodu. Starine JAZU 240, 190 i 196.

⁸⁶ I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj III. Split 1965, 91.

⁸⁷ Proprium dioecesis Aquilejensis. Labaci 1738, 24; F. Kovačić, Zgodovina Lavantinske škofije (1228—1928). Maribor 1928, 45—47.

registriraju ovog sveca na taj dan, predstavljaju sve hrvatske glagoljaške krajeve (Zadar, Krk, Istra), ali se ne može tačno ustanoviti o kojem se svecu radi.

19. 20. VII: *Sēveriš b(i)s(kupa) isp(o)v(ēdnika)*. Vjerojatno su mu kult širili benediktinci, jer je bio biskup u Cassinu.⁸⁸ Apostrofiraju ga i zadarske litanije Sviju svetih, a imao je i svoju crkvu u tom gradu.⁸⁹

20. 31. VII: *Ermana b(i)s(kupa) m(u)č(eni)k(a)*. Bio je biskup u Auxerre-u, a preminuo je naravnom smrti u Raveni. Da se uistinu radi o ravenkom biskupu, vidi se i po tome što ga uz glagoljske kalendare donosi i lat. Akvilejski i MZ (zagrebački) misal.

21. 31. VII: *I Justini dēvi m(u)č(eni)ce*. Dolazi u akvilejskom misalu i u furlanskim litanijama, ali na taj dan martirologiji ne spominju nikakav sanktorem toga imena. Jedino se na 13. VII slavi sv. Justina, mučenica u Trstu (cf. P. Stancovich, 55).

22. 4. VIII: *I Ožvalta isp(o)v(ēdnika)*. Osvald je prvi od engleskih kraljeva koji je primio kršćanstvo (u 7. st.) te je bio prozvan apostolom Engleske. Ušao je s ostalih 5 engleskih svetaca u njihove kalendare već u 10. st. Kult su mu širili benediktinci i njihovi misionari po Njemačkoj, Francuskoj i sjevernoj Italiji, pa i u Sloveniji, kamo su kult sv. Ruperta i sv. Ožbalda donijeli salzburški misionari.⁹⁰ U alpskim je zemljama kao narodni svetac bio zaštitnik stoke i rezbara.⁹¹ U Istru, gdje pretpostavljamo da je redigiran Pt (koji jedini od glagoljskih kalendara registrira njegovo ime), došao je kult sv. Osvalda iz Akvileje. To potvrđuje kalendar akvilejskog misala koji bilježi njegovo ime, kao i već poznate furlanske litanije Svih svetih, koje ga citiraju među mučenicima (s. Oswaldus).⁹² Spominjemo i to da se u staroj crkvi sv. Grgura franjevac glagoljaša u Kopru nalazio oltar sa slikom »sv. Žvalda« (sv. Osvalda).⁹³

Prema tome je prihvatljivije da je ime sv. Osvalda u Pt po prvi put uvedeno u glagoljski kalendar u Istri, vjerojatno preko Akvileje i Tršćanske biskupije, nego mišljenje prof. Putanca da je porijeklo njegova kulta u Modruško-senjskoj biskupiji povezano uz dolazak zagrebačkog biskupa Osvalda Thusa (1466—1499) na zagrebačku biskupsku stolicu.⁹⁴ Ovaj bi razlog vrijedio samo za Zagrebačku biskupiju i kult sv. Osvalda ne bi se tako brzo mogao proširiti i u ostale biskupije, pogotovo u ono vrijeme kad Zagreb još nije bio metropola.

⁸⁸ E. A. Loew, Die ältesten Kalendarien aus Monte Cassino. München 1908.

⁸⁹ C. Bianchi, Zara cristiana I. Zara 1877, 446.

⁹⁰ F. Kovačić, o. c. 233—396.

⁹¹ LThK VII, 1935, 829.

⁹² Cf. bilješku 62.

⁹³ Vj. Štefanić, Glagoljaši u Kopru. Starine JAZU 46. Zagreb 1956, 227.

⁹⁴ Vidi bilješku 72, str. 39.

23. 12. X: .l.č.i.n.e. (= 50.076) *m(u)č(e)nikъ*. Ovo je vrlo stari sanktorem afričkih mučenika. Njihov je broj zaista često različit. Donose ih i stari benediktinski montekasinski kalendari 9. st. (cf. Loew, 31). Zanimljivo je da od glagoljskih kalendara ovaj praznik ima jedino još Mh i to na isti dan i s istim pogrešnim brojem umjesto 4976. Sigurno ga je imao i kalendar Nk, odakle ga je mogao preuzeti istarski Mh i Pt.

24. 22. X: *Flaviēna m(u)č(enika)* ima uz Pt samo još BLjII. Na ovaj datum ni jedan martirologij ne spominje ovo ime. Kako smo preko sv. Kiri-jaka (4. V) i sv. Liberija (26. V) utvrdili veze zadarskih kalendara s ankonškima, to smo skloni povezati i ovog sv. Flavijana (Flavianus seu Fabianus) s njegovim štovanjem u Ankoni i po cijeloj Ankonskoj Marki, samo se ondje slavi na 16. V, ili na 24. XI.⁹⁵

25. 3. XI: *Pelegrina m(u)č(enika)* registriraju kalendari: BLjII i BN₂. Mučeništvo mu pada na ovaj dan, samo nije sigurno mjesto. Ipak se smatra da je to bila Sicilija.⁹⁶

26. 16. XI: *Otmara op(a)ta. is(povēdnika)*, benediktinca iz St. Gallena. Donose ga istarski misali Mh i R, zatim Hrvojev, MVb_{1,2}, OxII i zagrebački MZ. Kult su mu pronosili benediktinci pa je k našim gljagoljašima mogao doći direktno iz Švicarske.

27. XI: *Vitaliē is(povēdnika)*. Donose ga BLjII i BN₂. Radi se zapravo o sv. Vitaliju, mučeniku, iz Bologne, koga martirologiji registriraju na različite datume: 28. IV, 4. XI, 27. XII. Relikvije su mu prenesene u Ravenu, gdje mu je sagrađena glasovita monumentalna crkva u bizantskom stilu. Njegovo ime citiraju zadarske i furlanske litanije, a po njemu se zove i jedna istarska župa u motovunskom dekanatu: S. Vitalis (Brig), Parochia S. Vitalis M.⁹⁷

28. 14. XII: *Viktora m(u)č(enika) i Lazara brata Marti*. Nalaze se još samo u BLjII. Sv. je Viktor imao crkvu (katedralu) u Marseille-u oko koje se nalazila znamenita opatija. Njegov se dan slavio velikim slavljem, procesijama i povorkama konja. Predvodio ih je vitez sv. Viktora sa zastavom (cavalier saint Victor). Bio je zaštitnik mornara i vitezova. Svetkovao se na 21. VII. Njegovo je ime uneseno i u furlanske litanije, a filijalna crkva kod Kastva i istarski lokalitet S. Vittore kod Kopra podsjeća na njegov kult u Istri.⁹⁸

⁹⁵ Acta Sanctorum. Mai t. 5. Rim—Pariz 1866, 720; Bibliotheca Sanctorum V, 884—5.

⁹⁶ Acta Sanctorum. Novembris t. 1. Pariz 1887, 609 i 612.

⁹⁷ Status personalis et localis unitarum dioeceseon Parentinae et Polensis. Poreč 1907, 32.

⁹⁸ Cadastre national d'Istrie. Sušak—Zagreb 1946, 397; Prospectus et status dioeceseon Tergestinae et Justinopolitanae. Tergesti 1914, 45, 78.

Ista je katedrala bila znamenita i po relikvijama križa sv. Andrije, nevine djece, sv. Lazara i sv. Marije Magdalene. Legenda, da je sv. Lazar evangelizirao Provence-u i da je bio prvi biskup i zaštitnik grada Marseille-a, potječe iz 11—12. st.⁹⁹ Na njegov kult kod nas podsjeća crkva koja mu je bila posvećena u Ninu.¹⁰⁰ Komemoracija i sv. Viktora na dan sv. Lazara sigurno je nastala prema zajedničkom kultu i mjestu prebivališta njihovih relikvija — Marseille-u, a štovanje im je vjerojatno došlo i u Zadar preko francuskih benediktinskih kodeksa kao i njihovih vitezova — križara.

29. 22. XII: *V Rimé . j . (= 30) m(u)č(eni)kb*. Takav sanktorem donosi Usuardov martirologij (Patrologia Latina 124, 825—6) i glagoljski kalendar OxII, Hrvojev i BLjII, što potvrđuje da je došao s kalendarom Nk s juga na sjever.

30. 30. XII: *Šabina b(i)s(kupa)* imaju uz Pt: OxII, MLjI, BLjII. Donosi ga već Usuardov martirologij, pa je došao k nama preko najstarijih benediktinskih predložaka kalendara.

Raslojavanje 30 regionalnih sanktorema u kalendaru Pt koji su zajednički s glagoljskim kalendarima kodeksa koji se ističu svetkovinama zadarske provenijencije (MLjI, OxI i II, BLjII, D) dalo je sliku kalendara u Nk koji se nije očuvao. Kako su redaktori Pt preuzeli iz Nk uz čitav sadržaj i elemente koji više nisu odgovarali njihovu kraju: Litanije Svih svetih, koje apostrofiraju mnoge lokalne svece, zatim oracije u čast patrona zadarskih benediktinskih samostana u misi za dobro stanje grada, tako su vjerojatno preuzeli i netaknuti kalendar Nk i dodali mu svoje lokalne svetkovine. Prema zahtjevima mjesta i vremena, kad se redigirao Pt dodane su sadržaju Nk 4 nove mise i 8 sekvencija, a kalendaru Nk novi sanktoremi koje im je nametao posebni kult njihova kraja i odredbe njihove biskupije. Tako neki od njih dolaze samo u kalendaru Pt: a) 12. IV: *Lazara mučenika iz Trsta*; b) *Prenesenje sv. Jeronima* 9. V; c) 24. V: *Sucēbra (Servulus) mučenika u Trstu*, kojeg donosi i kalendar Mh, pisan za Nuglu; d) 4. VIII: *Ožvalta ispovjednika* kojeg se kult može potvrditi za Veneciju, Furlaniju i Kopar. Osim ove 4 svetkovine karakteristični su svojim kultom naročito u okolini Roča i Nugle: sv. *Elizej prorok* (Draguč) i sv. *Udalrik* s lokalitetom S. Uldarico i čestim ličnim imenom u pučkom obliku *Vorih* (Draguč i okolina). I neke svetkovine istočnog sloja ima samo Pt: a) 23. II: *Polikarpa biskupa i mučenika*; b) 13. IV: *Eufemije djevice* koji su također mogli biti preuzeti iz kalendara Nk. Osim toga neke sanktoreme iz Pt registrira još koji osamljeni kodeks zadarskog porijekla. Tako npr. *Justinu djevicu* na 31. VII. Donosi je kalendar BLjII

⁹⁹ LThK X, 1938, 619; Enciclopedia cattolica VII. Roma 1951, 996.

¹⁰⁰ C. Bianchi, *Zara cristiana* II. Zara 1877, 266.

i Akvilejski; 22. X: *Flavijana mučenika* ima samo BLjII i Pt; 3. XI: *Peligrina mučenika*, donose samo Pt, BLjII i BN₂; 27. XI: *Vitalija ispovjednika* Pt, BLjII i BN₂; 14. XII: *Viktora mučenika i Lazara brata Marti* Pt i BLjII. Kako je kult ovih svetaca znamenite opatije *Cluny* bio poznat i u Raveni kamo je vjerojatno došao iz francuskog reformnog benediktinskog centra, moglo bi se pomišljati da se njihov kult odavle proširio na cijelu istočnu i zapadnu obalu Jadranskoga mora pa je došao i u Zadar. Odavde su preko Krbavskog područja prelazili u Istru. Ove žile kretanja trebalo bi još proučiti u vezi s kalendarima suvremenih latinskih kodeksa tih područja. Naime, nisu još istražena mjesta i destinacije postanku kodeksa OxI i II i istarskih (beramskih) MLjI i BLjII. Jednako je zanimljiv, ali još nedovoljno proučen bogato zastupani istočni sloj svetaca u glagoljskim kalendarima. Kako pregled sanktorala Nk i Pt kao i grupiranje nekih zajedničkih sanktorema u njihovim kalendarima odaje staru benediktinsku francusko-talijansku redakciju, nastaje pitanje, nije li i istočni sloj došao njihovim posredovanjem i u glagoljske kodekse koji su se iz Zadra dalje širili u sva glagoljska područja u 14. i 15. st.? Za ilustraciju navodimo slijedeće primjere: Montekasinski ordinariji spajaju u oficiju blagdan *sv. Jurja* (23. IV) zajedno sa *sv. Adalbertom*, benediktincem, tako, da su prvih 8 lekcija uzeli iz života *sv. Jurja*, a ostale 4 iz biografije *sv. Adalberta*. (Martène IV, 193). Prema tome *sv. Adalbert* nije samo panonskoslavenski sanktorem nego i benediktinski, odnosno može se staviti i u rimski sloj. Tako i *sv. Ahacija* (22. VI) donosi benediktinski kalendar iz francuske benediktinske opatije »Lyre« (biskupija Rouen) već u 7. st. (Martène IV, 196) i nije se mogao uvoditi u kalendar Pt u vezi s biskupovanjem tršćanskog biskupa Ahaca iz god. 1488—99, kako misli prof. Putanec (Problem predsenjskih tiskara, 85). Istočna svetkovina »Divisio Apostolorum«- *Rašastie ap(osto)lb* (15. VII) pisano crveno u Pt — imali su stari benediktinski kalendar sa 12 lekcija koje su bile propisane za velike blagdane (Martène IV, 199). I Akvilejski proprij označuje ga sa duplex (Proprium dioeces. Aquilejen., 30). Sanktoral Nk i Pt registrira na 6. X 3 oracije u čast *sv. Justine*, padovanske mučenice, patrona znamenite benediktinske opatije u Padovi. Kalendar Pt je izostavlja. Tako kalendar Pt ne bilježi ni *sv. Menna*, dok ga sanktoral donosi. Njega, uz svetkovinu *sv. Martina*, biskupa (zapovijedani blagdan kod benediktinaca, a i u cijeloj Francuskoj), komemoriraju kod jutarnje mise stari francuski kalendar iz opatije Corbie. (De s. Menna in nostris libris non reperimus, nisi commemoratio. Martène IV, 208). U sanktoralu donose ih Nk i Pt zajedno. Spajanje svetkovine *sv. Vincencija* i *sv. Anastazija* također je, kako smo vidjeli, montekasinskog porijekla.

Iz toga slijedi da je i u glagoljskim misalima najstariji svetački fond *rimski* sloj svetkovina kojemu su benediktinci dodali svoje sanktoreme i tako

postavili prvi temelj kalendarima i sanktoralima. Franjevačkom redakcijom misala u 13. st. zadržana je *benediktinska* osnova, samo su dodane *franjevačke* svetkovine: *sv. Franjo* (4. X); *Prenesenje sv. Franje* (24. V); *sv. Antun* (13. VI); *sv. Klara* (12. VIII); *sv. Ljudevit*, francuski kralj (26. VIII); *sv. Ljudevit*, biskup, franjevac (19. VIII) koji je kanoniziran god. 1317. *Stigme sv. Franje* uveo je za njihov red Benedikt XII (1334—42), a za cijelu Crkvu istom god. 1615. i zato nisu ušle ni u kalendar ni u sanktoral Nk ni Pt. To potvrđuje da je franjevačka redakcija misala bila brzo prihvaćena u Zadru, gdje su franjevci imali jaki kulturni centar, a od njih su je preuzeli i hrvatski glagoljaši. Iz ovoga bi slijedilo da ni predložak Nk nije bio stariji od 1317. god. Ovo je i jedina vrsta glagoljskoh misala (*missale plenum franjevačke redakcije*) koja se do danas očuvala, a Pt je već i zbog toga važan i dragocjen, jer je u svojih 10 sačuvanih primjeraka uvijekovječio karakteristični sadržaj Novakova misala iz god. 1368.

Iz razlaganja izlazi da bismo na temelju historijata Nk mogli rekonstruirati njegov kalendar koji danas manjka. Pisar je iz svoga zadarskog predloška preuzeo sav regionalno-dalmatinski sloj svetaca zajedno s istočnim slojem koji je tu ostao vjerojatno od starine. I regionalni panonsko-slavenski sloj s mnogo mađarskih sanktorema preuzeo je knez Novak kao ljubimac mađarskohrvatskog kralja Ljudevita I iz zadarskih kalendara. Jedino su dolaskom Nk u Nuglu (Istra) mogle biti naknadno unesene u kalendar Nk regionalne istarske svetkovine. Neke su od njih, kao *sv. Mavro* (Poreč — 21—XI) i *trščanski sv. Just* (Žust — 2. X), bili ušli vrlo rano i u rimski sloj.

5. KOMPARATIVNOJEZIČNA ANALIZA

NK I PT

Poređenje sadržaja kao i njegova povijesnoliturgijska analiza, a također i raslojavanje karakterističnih sanktorema u kalendaru i sanktoralima Nk i Pt uvjerila nas je da je Nk poslužio *kao predložak* kod redigiranja Pt kao i to da je redakcija izvršena u Istri, odnosno da su je izvršili istarski glagoljaši. Ali da tvrdnja bude osnovanija, izvršili smo i analizu jezika, odnosno vrednovanje jezičnih razlika između Nk i Pt.

Iz uspoređivanja teksta Nk sa Pt rezultirale su 1.043 pozicije razlika. One se mogu svrstati u *fonetske* (ortografske i grafijske), *morfološke*, *sintaktičke* i *leksičke*, zatim u *ispuštene* i *pogrešne* riječi. Pored komparacije obaju misala upotrebene su leksičke i sintaktičke potvrde ekscerpirane iz Pt za rječnik. Naime, kod nekih razlika, kao npr. kod vokalizacije ili reduciranja

jera (ь) i refleksa *ě* u *e* ili u *i* kod jedne te iste riječi trebat će i brojčano prikazati da bude zaključak tačniji. Ti brojevi neće biti apsolutno tačni, jer su se kod ekscerpiranja uzimale samo jedanput riječi istoga oblika, službe i značenja. Te su brojčane razlike dosta velike pa će i one pomoći do ispravnijih zaključaka. Ipak se ove razlike neće smjeti uzeti kao osobito karakteristične, jer je tretiranje jerova i jatova u glagoljaša 15. st. vrlo labavo i nedosljedno provedeno i kod istih pisara.

1. *Fonetske* su razlike najbrojnije, a to je razumljivo, jer je Pt za 115 godina mlađi od Nk i pripremljen je za štampanje u drugom kraju. Glasovne su promjene najviše zahvatile vokale koji se zbog naglaska sad jače, sad slabije, sad otvorenije, sad zatvorenije izgovaraju, a po smještaju dolaze u jake i slabe položaje u riječima. Ipak ove glasovne promjene nisu ni u Pt ni kod Nk dosljedno provedene.

Zaustavit ćemo se najprije na poluglasu *jer* (ь) koji Pt većinom izostavlja bez ikakve zamjene ili ga vokalizira u *a*. Ovo se najbolje vidi kod prijedloga i prefiksa *v* u značenju *in*, *inter*, *per* i *sub*. *V* kao prijedlog napisan je u Pt: *vь* (')₂₁, *va*₂₁, *vь*₈₆ i *v̄*₂₁ s titlom i ligaturom. Kad je *v* bez znaka ь ili ' , piše se zajedno s imenicom uz koju stoji: *otroda vrod* (Pt 84b). Kao prefiks glagolima nalazi se *vь* (')₅₂, *va*₁₁₀, *vь*₂₃₂: *vьzvani biše* (Pt 157b), *vazmeši* (Pt 197a), *vžedati* (Pt 162a).

Ima više primjera gdje se nalazi *a* mjesto primarnoga ь i obratno, ali nedosljedno provedeno u oba misala:

a) Pt mijenja korektni Nk-ov ь u *a*:

vapalь bisi (289a)
saziju crkvь moju (297b)
kadi estь B(og)ь ihь (117d)

Nk: *vьplь bisi* (187c)
sъzijju cr(ь)kv moju (193a)
kьdi estь B(og)ь ih' (145d)

b) Pt mijenja Nk-ov osnovni *a* u ь:

Аньст(a)sie (13a)
нѡучитъ ni (8b)
прѣпоѣшь se (13b)
gl(a)сь вьпѣјуцago (8c)
тъinaě (10c)
отъ parisěi (8c)

Nk: *Anastasio* (10d)
naučit' ni (3d)
prěpoěša se (10d)
glasь vapijucago (4b)
tainaě (7b)
ot parisěi (4b)

c) Vokali *e* i *a* nekoliko puta variraju u istim riječima (naročito gdje je *e* iza nepčanih suglasnika *j*, *č*, *ž*, dao refleksi *a* i prijevnoj *ě/a*):

Pt: *biti pričestniki* (126d₂)
načaše gla(gola)ti (102b)
želanie sr(db)ca (168d)

Nk: *biti pričastniki* (158a)
načeše gla(gola)ti (68b)
želenie sr(db)ca (239b)

d) kod pojedinih riječi izmjenjuju se *o*, *u* i *e* (sličnost glagoljskog gra-
fema **Я**, **Ш**, izgovor *o/u*, strane riječi, nastavak *-ov/-ev* i opozicija *r'/r*):

Pt: *o desnoju* (65a, 71b)
v pustinju sin'skoju (59d)
okolu cr(b)kve (61b)
umii se (50c)
Moisěovъ (49c)
Lazarevi (53b)

Nk: *o desnuju* (77c, 85d)
v pustinju sin'skuju (70d)
okolo cr(b)kve (73a)
omii se (59a)
Moisieovъ (51a)
Lazarovi (62c)

e) Novakovo vokalno *r'* u Pt gotovo uvijek izostavlja apostrof:

Pt: *brnie stvori* (50c)
brnestra (37a)
mudrstvov(a)ti (7d), *utvrditi* (7d)
oděju prviju (40a)

Nk: *br'nie stvori* (59b)
br'nestra (42a)
mudr'stvovati (3a), *utvr'diti* (3a)
oděždju pr'viju (45c)

f) Vokalno *l'* nije u Pt vokalizirano, nego je samo izgubilo poluglas:

Pt: *hlmi* (8d)
mlva biv'et' (64d)
milosti plna (9b)
dlgotu d(b)ni (170b)
isplnit vi (7d)

Nk: *hl'mi* (4c)
ml'va bivaet' (77b)
milosti pl'na (5b)
dl'gotuju d(b)ni (3b)
ispl'nit' vi (3b)

Ipak postoji jedan primjer vokalizacije *l* u Pt: *ne premuči* (58a), *ne přemlči* (Nk 68d). Stsl. glagol *tlъkovati* (interpretari) ima u Pt ulj mjesto *l'*: *eže tulkuet se město Kal'varie* (68c), u Nk: *eže tlkuet' se město Kalvarie* (82b).

g) Pt pretvara u dosta primjera Novakovo *ě* u obično *e* i to bilo u osnovi bilo u nastavcima:

Pt: *v kupeli silo'scěi* (50c)
ar'hierci (76c), *ruce* (74c)

Nk: *v kupělъ siloemъ* (59a)
ar'hierěi (92c), *rucě* (90d)

svetъ stvoriše (68a)
Galileĭninъ (68a)
v grtanehъ (177c)
c(ěsa)r' ijudeiski (64b)
žrebъ (65a), *beseda* (68a)
telo moe (67a), *zaveta* (67a)
žrebi (68c), *olokavte* (83c)
Lovrenče (87d₂), *ot seti* (165d)
o prazdnice (170a); *k Kaěpe* (76a)
v podvize (70d)
v světe (191 c)
premudrosti (85a)
peniju (86c)
telu zlatu (86d), *neizmernie* (59c)
ereiski (71b), *prepisano* (73c)
vzdeždu (96b), *vlez'su* (73a)
vzvrat(i)ve se (83c)
vzvešćaemъ (88d), *predremъ* (77a)
izvleče nožъ (63a)
predast se (67a₂), *verova* (69c)
ne vesi (73b)
prebivaetъ (59a), *videl esi* (58a)
strežahu i (65a), *viděvъ* (75c)
prosveti lice (74b)
predanъ estъ (73c), *preidetъ* (72d)
pobole za grěhi (69c)
zelo (146c), *doideve* (83c₂)
otnudeže (69c)

světъ stvoriše (81c)
Galileĭninъ (85d)
v' gr'taněh' (227a)
c(ěsa)r' ijuděiski (76d)
žrěbъ (77c), *besěda* (81d)
tělo moe (80b), *zavěta* (80b)
žrěbi (82b), *olokav'tě* (101d₂)
Lovrěnce (107a₂), *ot sěti* (208c)
o prazdnicě (217c), *k' Kaěpě* (92a)
v' podvizě (85b)
v' světě (244c)
prémudrosti (103c)
pěniju (105c)
tělu zlatu (106a), *neiz'měrníe* (70d)
erěiski (84b), *prěpisano* (88d)
v' zděždju (118a), *vlez'su* (88b)
v'zvrativě se (101d)
v'zvěšćaemъ (108b), *predrěmъ* (93a)
izvlěče nožъ (75d)
věrova (83c), *prědastъ se* (80d₂)
ne věsi (88b)
prěbivaetъ (70a), *vidělъ esi* (68d)
strěžahu i (77c), *viděvъ* (91c)
prosvěti lice (89d)
prědanъ estъ (88c), *prěidetъ* (88a)
pobolě za grěhi (83c)
zělo (184b), *doidevě* (101d₂)
otnuděže (83c)

Iz navedenih se primjera vidi da je redaktor Pt Novakov *ě* pretvarao u *e* bez obzira da li je bio prije naglasaka, pod njim ili na svršetku riječi. Naime, imenice muš. i sred. roda mogle su u grafiji lokativa sg. tokom 12. i 13. st. imati pored nastavka *ě* i obično *e* (pod utjecajem izgovora), a imenice žen. i muš. roda na *-a* mogle su u dativu sg. kolebati u tom nastavku (Pt: *k Kaěpe*, Nk: *k' Kaěpě*). Kolebanje između *ě* i *e* u posuđenim riječima: *arhierci*, *ereiski*, *ijudeiski*, opravdava se različitim analogijama.¹⁰¹

¹⁰¹ Đ. Daničić, *Istorija oblika*, 46; Stj. Kuljbakin, *Staroslavenska gramatika*, Beograd 1930, 19.

h) U većini slučaja jeva Nk je starosl. *ě* pretvarao u *i*, a Pt ih je prenosio u *ě* ili *e*:

Pt: *po roistvĕ H(rysto)vĕ* (7a)
po pascĕ (95d), *slĕpĕ bivĕ* (50d)
na lice (51c), *materĕ svoei* (52b)
o bratĕ eju (52d), *o zlobĕ* (174a)
ženĕ vdovicĕ (53d)
vodi v s(a)sudĕ (35d), *v slĕdĕ* (174a)
va vidrĕ (35d), *nevĕstu* (186a)
mĕrĕže (92d)
rucĕ ego kosmati běhota (39b)
po porodĕ (172b), *črĕva* (172c)
na glavĕ (168d), *seme* (21c)
starĕšini (63d), *na nive* (64b)
zapljuvaše lice ego (64a)
v timenĕ glubinĕ (69c)
na križe (64c), *va vĕrtĕ* (77b)
vĕnacĕ (152d), *do vele srĕdi* (154b)
v tĕlĕ (155d), *mĕru* (170c)
bez svĕcĕ (62c), *v' podobĕ* (62b)
Stĕpana (57d), *r(e)če ženĕ* (57d)
pri oltarĕ (77b), *ot mnozĕhĕ* (44a)
v strašnĕmĕ sudi (175c)
sa onĕmĕ (71a₂), *utišĕni* (177b)
preda vsemi (64a), *množĕe* (64b)
potrĕbno bĕ (70a), *sa onĕmĕ* (71a)
nĕki (74a), *tolcĕmĕ* (113b)
vidĕ ju (53a), *čtĕše* (93c)
Abraamĕ umrĕ (54c), *ti vĕši* (39a)
i jĕhĕ (39c), *pogrĕbati* (77b)
prĕtrpĕv že (191c), *prosvĕtiti* (176b)
vidĕti (88c), *snĕdet i* (75b)
vželĕhomĕ i (69c), *prostrĕše* (67c)
v'mĕnen(ĕ) bisi (70d), *grĕše se* (67d)
umrĕti (63b), *vĕste* (62c)
sĕdĕše (63d), *pobdĕti* (67b)
imetĭ (66a), *razdrĕ se* (68d)
vidĕhom i (69c), *vmĕnenĕ* ((69d)
svlĕci se (80a), *primĕnenĕ esi* (84d)
navĕščamo (89b₂), *umrĕhomĕ* (110b)

Nk: *po roistvĕ H(rysto)vi* (2b)
po pasci (117c), *biše bilĕ slĭpĕ* (59b)
na lici (60b), *materi svoei* (61b)
o brati eju (61b), *o zlobi* (222b)
ženĭ v'dovici (40b)
vodi v sasudi (40b), *v' slidĕ* (222c)
vĕ vid'ri (40b), *nevistu* (237c)
mriže (113d)
ruci ego kosmati bihota (44d)
po porodi (220b), *čriva* (220d)
na gl(a)vi (216a), *sime* (22b)
starišini (76a), *na nivi* (76d)
zapljuvaše lici ego (76b)
v timeni glubini (83b)
na križi (77b), *va vrti* (93d)
vinacĕ (192b), *do vele sride* (194a)
v' tĕli (196a), *miru* (218b)
bez' svič' (74c), *v' podobi* (74a)
Stip(a)na (68c), *r(e)če ženĭ* (68b)
pri oltari (93d), *ot mnoziĕ* (50d)
v' strašniemĕ sudi (224b)
sa onimĕ (85c), *utišeni* (226c)
preda vsimi (76c), *množie ml'va* (77b)
potribno bĕ (84b), *sa onimĕ* (85c)
niki (85c) *tolicĕmĕ* (175b)
vidi ju (62b), *čtiše* (114b)
Abraamĕ umri (64a) *ti viši* (44b)
i jihĕ (45a), *pogribati* (93d)
prĕtrpiv že (244c), *prosvititi* (225c)
viditi (101c), *snidet i* (91a)
vželiĕhomĕ i (83c), *prostriše* (81a)
vminĕnĕ bisi (82b), *griše se* (81a)
umriti (75c), *viste* (74d)
sĕdiše (76a), *pobditi* (80d)
imiti (79a), *razdri se* (82c)
vidiĕhom' i (83c), *v'minĕnĕ* (83d)
svlĕci se (97a), *primĕnenĕ esi* (103b)
naviščamo (109a), *umriĕhomĕ* (136a)

ne sidě (61b), sěděhom' (59d)
 bi ělb (57b)
 Pomoli se... reke (57a), nenaviděti
 (56a)
 razvě toju dvěju (46a)
 pristupi sěmo (39b), kadě (70a)
 ovdě (67b), skozě (132b), přeě (61b),

ne sidi (73a), sědihomь (71a)
 bi jilь (67d)
 Pomoli se... reki (67c), nenaviditi
 (66a)
 razvi toju d'viiju (53b)
 pristupi simo (44d), kadi (84a)
 ovidi (80c), skozi (166b), prijē (72d)

Citirani primjeri pokazuju da je Nk stsl. *ě* prema zakonu Jakubinskoga, osim u riječima: *slidьb*, *nevistu*, *vinacь miru* i *viste*, pravilno pretvarao u *i* u korjenitom slogu¹⁰². Gotovo i sve lokative u singularu na *ě*, kao i priloge, koji su nastali od toga padeža, Nk pretvara u *i*. Redaktor Pt pretvarao je to *i* natrag u *ě* ili *e*, katkada i mehanički kao kod *reke*, jer oblik *reky* nije bio u nar. govoru. Prema tome zaključujemo da je on bio iz kraja gdje se pretežno govorilo ekavski. Ipak će se u Pt susresti riječi gdje je ostavljeno *i* prema Nk. Tako uz glagol *grěti se*₂ imamo i *griěti se*₂. Uz pridjev *slěpьbь* čitamo i *slipьbь*, *slěpьcbь* i *slipacь*₁. Kod riječi *crkva* i *vrijeme* imamo u Pt ove omjere: *crěki*₈, *crekva*₂, *crikva*₂, *crki*₁₉; *vrěme*₁₂, *vreme*₄, *vrime*₁, *vřme*₁₁. U nekoliko se primjera nalazi u Pt *i* gdje Nk ima *ě* ili *e*:

Pt: *va ustihь moiь* (50a), *na seli* (40a)
sapogi na nozi ego (40a)
I ne be lipoti emu (69c)
vodi na nozi moi (57c)
Matiě (173d), *spikulatora* (171a)
celivajući nozi (102a), *ot niyu* (39a)
ničto reći (102a), *ne viste* (49d),
rasicite ravno (48c), *cěnu ucinenago*
 (64b)
po trih' d(ь)neh' (63d), *sabljudite*
 (75b)
sětiju se obisi (64b), *skrbiti* (67a)
ne znaju ni vim (68a), *s(i)n' B(o)ži*
bi (68d)
zvěremь (177c); *poždita* (154a)
pridite (164a₂), *ne vimь* (129b)

Nk: *vь ustehь* (58b), *na selē*
 (45d)
sapogi na nozě ego (45d)
I ne běše lěpoti emu (83c)
vodi na nozě moi (68b)
Matěš (220b), *spěkulatora* (218d)
celivajući nozě (68b), *ot neju* (44b)
nečto reći (68a), *ne věšte* (58a)
ras'sěcite ravno (56b), *cěnu učēne-*
nago (76d)
po trěh' d(ь)neh' (76b), *sabljuděte*
 (90d)
sětiju se oběsi (76d), *skrběti* (80b)
ne znaju ni věmь (81c); *s(i)nь*
B(o)ži be (82c)
zvěremь (227a), *požděta* (101d)
priděte (69b), *ne věmь* (85d)

¹⁰² L. Jakubinsky, Die Vertretung des urslavischen *ě* im Čakavischen. Zeitschrift für slav. Philologie I, 1925, 381; J. Ivšić, *ь* u senjskom govoru. Južnoslavenski filolog X, 172; J. Vrana, Hrvatskoglagoljski blagdanar (1506). Rad JAZU, 285, 110—125.

U ovim primjerima ima nekoliko suprotnih slučajeva, gdje Pt ima *i* prema zakonu Jakubinskoga (osim u *poždita*), a Nk *ě* ili *e*. To su iste vrste potvrda koje se susreću u Novakovoj ikavštini: lokativ singulara, zatim imenica *lěpota*, gdje se *ě/i* odnosi u omjeru 11 (*ě*): 2 (*i*). Neodređena zamjenica *něčto* uvijek u Pt glasi *ničto*²¹. Glagol *věděti* ima omjer: 30 (*ě*)/15 (*i*). Stsl. imperativ u 2. l. plurala ima *ě* od prezentskoga *e*, a iza palatala i jote nalazilo se u starim spomenicima *i*: *berěte* ali *kolite*. U mladim spomenicima počelo se *ě* i *i* miješati, pa se zato u našim spomenicima vidi kolebanje između *ě* i *i*.¹⁰³ Današnji jezik sačuvao je u imperativu samo *i*, pa navedeni primjeri iz Pt pokazuju da su s time u skladu.

Glagoli treće vrste prvoga razreda Maretićeve podjele¹⁰⁴ imali su u stsl. jeziku *ě* ispred infinitivnoga nastavka: *živěti*, *trpěti*, *viděti*. Pt ima primjera sa *i* mjesto *ě*: *skrběti-skrbiti*. Glagol *viděti* ima 45 puta *ě*/1 puta *i*. Prema tome primjeri, osim imenica: *lipota*, *Matiě*, *spikulator* ne predstavljaju neke krupnije, stvarne jezične razlike.

i) Nalazi se potvrda, u kojima Pt ima *ě*, a Nk *e*, ali su to ili pogreške ili odstupanja (ortografska) bilo u Pt, bilo u Nk.

Pt: *dvarěhъ* (75d), *v kolěsnici* (161b)
raspětie (111b)
těbě (50c), *sebě* (74b), *izměri se nad* (52b)
otvēcā imъ (68a), *propěše i* (68c),
glumětъ se (156b)

Nk: *dvarehъ* (91d), *v' kolesnici* (114b)
raspetiě (74b)
tebě (59a), *sebe* (89d), *iz'meri se nad'* (61b)
otveća imъ (81d), *propeše i* (82b)
glumet' se (103c).

Iz područja konzonantizma najviše je razlika između Nk i Pt u tretiranju grupe *žd* koja se u mladim glagoljskim spomenicima hrvatske recenzije zamjenjuje »đervom« — koji transliteriramo kao *j* (čakavski izgovor). Nk u mnogo primjera čuva skup *žd*, ali se u njemu susreće također dosta primjera sa *j*. U Pt ima malo primjera sa *žd* i *j*, jer se redaktor na njihovu mjestu ispozaže ortografskim sredstvima tj. upotrebom znaka *i*, *ь* ili *'*. Kad se *žd* nalazio ispred vokala *e*, *i* ili *a* (*ě* iza palatala), on je u Pt jednostavno ispao bez ikakove naknade; kad se našao pred vokalom *a* onda je zajedno s njim bio zamijenjen znakom *ě* koji se izgovara *ja*; isto tako pred vokalom *ju* jednostavno je zajedno s njim zamijenjen slovom *ju*. Tako je grupa *žd* u Pt postala često nepotrebna. Za razlike između Pt i Nk dajemo pregršt primjera:

¹⁰³ J. Hamm, Gramatika starocrkvenoslavenskoga jezika. Zagreb 1963, 173—176.

¹⁰⁴ T. Maretić, Gramatika i stilistika književnoga jezika. Zagreb 1899, 259.

Pt: *i, ъ, '*

dosaenietŭ (44a), *roistva* (171a)
roistvievŭ (174d), *zavii* (160c)
vii (118a), *ne postiju se* (58d)
va utvrŭeni (179b), *utvr'enie* (56b)
tŕm'e (112c), *tembe* (197b),

Pt: *dosaenie* (189c), *ugoenii*
(124b)

odŕju prviju (40a)
prŕe dannice roenago (194 a)
ot tuihŭ (49a), *utvreno* (73c)

Nk: *žd*

dosaždienietŭ (31b), *rožd'stva* (218c)
rožd'stviemŭ (223b), *zaviždŭ* (201d)
viždŭ (146a), *ne postiždu se* (68c)
vŭ utvrždeni (229a), *utvr'ždenie* (66b)
tŕmžde (248a)

Nk: *dosaždenie* (242a), *ugoždenii*
(154b)

odŕždju pr'viju (45c)
prŕžde dan'nice roždenago (190d)
ot tuždihŭ (57a), *utvrždeno* (88d)

Ovakvih potvrda ima naročito mnogo kod glagolskih oblika i nekih priloga:

zaodŕetŭ seŭ (189b), *prihoŕhu* (77b)

pobŕŕetŭ (3b) *postraete d(u)šami*
(222a)

žejucae va istočniki (7b)

ne pobŕŕenŭ bivai (28a)

ljutŕ straetŭ (25a)

ishoŕhu iz ust B(o)žihŭ (28b)

takoe (114a)₉, *tae* (13c, 112c)

preŕ (19c)₁₉, *prieŭ*

zaodŕždem' se (173b), *prihoždahu*
(187b)

pobŕždaet (208c), *postraždete d(u)-*
šami (145c)

žeždjucae vŭ istočniki (6d)

ne pobŕždenŭ bivai (21a)

ljutŕ straždetŭ (21b)

ishoždahu iz' ustŭ B(o)žih' (21c)

takožde (141a), *tažde* (19d)

prežde (9b)

Ima mnogo primjera gdje je već u Nk stsl. grupa *žd* zamijenjena sa *j*, Pt *i* u tom slučaju postupa ortografskim zamjenama koje su već spomenute.

Primjeri: Pt: *roistva* (88a), *vii*
(53b)

meju (70b), *postiju se* (57d)

svoboŕše se (208b), *sugraŕne* (182d)

nuŕhota i (91c), *nareenietŭ* (84b)

zablunietŭ (183b), *ugoenietŭ* (100b)

ot roenietŭ (162a), *aneli i arhan'eli*

(108a), *po paraskivii* (65c)

ugaŕetŭ (132a), *osuenii* (72b)

Is(uhrŭst)ŭ prohoŕše (273b)

Nk:

rojs'tva (107b), *vijŭ* (184a)

mejju (84a), *postijju se* (68d)

svoboj'se se (136d), *sugrajane* (233b)

nijahota i (112a), *narejenietŭ* (101c)

zablujenietŭ (172d), *ugojenietŭ* (183b)

ot rojenietŭ (203d), *anj(e)li i arh(a)n-*

j(e)li (71d), *po paraskivijii* (78b)

ugaŕaem' (166b), *osujenii* (87a)

Is(uhrŭst)ŭ prohojaše (177c)

poběeetъ grěhi mira (322b)
zaoděem se, (266b), *ne osuěite* (200b)
više bo (64c), *prihoju* (52b)
ugaěti (56a)

pobějaetъ grěhi mira (204b)
zaodijem se (130c), *ne osujaite* (131c)
vijaše bo (77a), *prihojju* (147b)
ugajati (30d)

Protetsko j Nk označuje grafemom, dok ga Pt izostavlja.

Pt: *Er'vasiě* (160c), *Eminiěni*
(173d)
Emunomъ (64b), *Etsimniě* (67b)

Nk: *Jer'vasiě* (202a), *Jeminiěni*
(222b)
Jěmunom' (76d), *Jet'simaniě* (80c)

Naša malena analiza glasovnih i ortografskih razlika pokazuje da je redaktor Pt u već ionako degradirani crkvenoslavenski jezik Nk unosio još izrazitije izgovor svoga doba i svoga kraja.

2. *Razlike u padežima* mogu se svrstati u *fonetske* i *sintaktičke*. *ju* < *jǫ|u* u akuzativu sg. kod *-ja* osnova, što je zapravo samo promjena grafije, jer je izgovor u oba slučaja jednak.

Pt: *vъ oděždju bělu* (90b), *v vonu*
(40c)
blag(o)stinu (7c)

Nk: *vъ oděždju bělu* (110b),
v vonju (46b)
blagostinju (2d)

Kod imenica žen. roda u instrumentalu sg. Pt ima stegnuti nastavak *-u*, a Nk je zadržao stari nastavak *-oju* (< *ojo*):

Pt: *meju okt(a)vu* (18d)
nadъ glavu ego (65a)
pokropiv'se vodu zakonomъ (59c)

Nk: *meju okt(a)voju* (18c)
nad' gl(a)voju ego (77c)
pokropiv'se vodoju zakonom' (70c)

Ostale razlike u pojedinim padežima s nastavkom *ě* — i spomenute su prije kod promatranja refleksa *ě* (str. 52-53).

Od *sintaktičkih* razlika postoji primjer gdje se nalazi prijedlog *ot* s genitivom kod Nk, a Pt ima prijedlog *o* s lokativom:

Pt: *vzrastъ imatъ samъ o sebi*
gl(a)goleti (50d)
da o imeni Isusovi vsako kolěno prě-
klonit se (62b)

Nk: *v'rastъ imatъ samъ ot sebe*
gl(agola)ti (59d)
da ot imeni I(su)sovi vsako kolěno
prěklonit' se (74b)

Budući da je oblik *Isusovi* genitiv, to izgleda, da je u Nk pogrešno *ot* mjesto *o*. To je neke vrsti kauzalno *o* koje ne odgovara latinskom *de*.

Pt: *Ničьto že li otvčcaēši* (68a)

Nk: *ničeso že li otvčcaēši* (81d)

U ovom primjeru kao i u ostalim stsl. spomenicima vidi se samo jedna negacija, ali Pt ima akuzativ neodređene zamjenice *ničьto*, a Nk stariji oblik genitiva *ničeso*. Što se tiče negacije uz negirani glagol naš jezik također voli genitiv.

Uz prelazni glagol *kupiti* i povratni *ostaviti se* ima Nk pravilnije partitivni genitiv, a Pt akuzativ, ali, kako se vidi na istom primjeru to nije dosljedno provedeno.

Pt: *da brašno kupetъ* (44d)
čimъ kupimъ hlěba (47d)
ostavite se zlo tvoriti (50b)

Nk: *da brašna kupetъ* (51d)
čimъ kupimъ hlěbъ (55d)
ostavite se zla tvoriti (58d)

Katkada u jednom misalu stoji jednina, gdje drugi ima množinu.

Pt: *s prinosi žrtvi* (43c)
Otmečeši li se... vse kras(o)ti (206a)
ěko ti bl(agoslo)viši
prav(e)dnika (129a)
vđe prstъ va uši ego (113b)

Nk: *s prinosi žr'tvъ* (50b)
otmečeši li se vsěh' krasotъ (260b)
ěko ti bl(agoslo)viši pr(a)v(e)d-
niki (223d)
v'dě pr'sti vъ uši ego (140a)

Imenica *prinosъ* ima u dativu pl. osim pravilnoga *-omъ* i nastavak *-emъ* analogno nepčanim osnovama. Takav se primjer nalazi u Pt: *k prinosemъ věrnihъ prizri* (288b), Nk: *k' prinosomъ věr'nih' prizri* (187a).

Nastavak *-emъ* možda je odraz redaktorova istarskog govora (cf. Radovi 1, 109).

Imenica *semrtъ* ostaje u Pt u vokativu sg. bez nastavka, a Nk ima pravilno *semr'ti*; Pt: *Kadě estъ semrt' poběda tvoě* (142a), Nk: *Kadě estъ semr'ti poběda tvoě* (178d)

Vjerojatno je oblik *semrt'* pod utjecajem latinskog: *o mors*.

Oblik u nominativu: Pt: *Galilěň estъ* (71a), Nk: *Galilěňinъ estъ* (85d).

Za latinski naziv svetkovine sv. Ivana: S. Joannes ante portas Latinas ima Pt: *prěd vlaška vrata* (58c), Nk: *prěd' vlaškimī vrati* (69b).

Mladi je oblik u Pt: *plēcima svoima osěnit te* (44b), Nk: *plēcema svoima osěnit' te* (31b).

Određeni pridjevi (Daničić o. c. 10), često zamjenjuju neodređene. U štokavštini se pazi na te razlike, u čakavštini manje, dok kajkavština gotovo napušta određene oblike u raznim padežima. U Nk susrećemo više neodređenih oblika, a kod Pt ih je manje.

Pt: *v kupeli silom'scei* (50c) Nk: *v' kupeli silom'scě* (59a)

Pt: *Věruju... vь o(tь)ca vsemogućago... ot B(o)ga istinnago* (202a)

Nk: *Veruju... vь o(tь)ca vsemoguća... ot B(og)a istin'na* (268bc)

Da se nije dosljedno pazilo na te oblike, vidi se iz slijedećih primjera:

Pt: *I vsakь živei* (52d)

Nk: *I vsaki živei* (62a)

Vsagda bo nišće imate s vami (62d)

Nk: *Vsagda bo nišće imate sa soboju* (74d)

Pt ima mladi prilog na *-o*, a Nk stariji na *-ě* uz meku osnovu

Pt: *vskoro ob(r)ěsti vzmōže* (39b)

Nk: *v'skorě obrěsti v'zmože* (44c)

Iz svega slijedi da razlike u deklinaciji uglavnom stoje u pomlađivanju oblika u Pt ili u morfološkim dubletama koje su se mogle i smjele paralelno upotrebljavati.

3. *Razlike u vremenima.* Ima ih nekoliko fonetske naravi, a ostale otpadaju na razlike između starijih i mlađih oblika, na morfološke analogije koje nastaju prema nominalnim nastavcima naročito kod participa koji se dekliniraju. Zatim se susreću razlike u upotrebi svršenih i trajnih glagola, što se napose ističe u upotrebi aorista i imperfekta. Zapaža se i nekoliko razlika između aktivnih i pasivnih konstrukcija.

Fonetskih ili tačnije grafijskih razilaženja opaža se npr. u depalatalizaciji *ju/u* iza nepčane skupine *žd* i suglasnika *l* u prezentu i u participu prezenta.

Pt: *ždućei te* (7a); *ziždućei* (38c)

Nk: *ždjućei te* (2a); *ziždjućei* (43d)

vnemьluci (22a)

vnemljući (23a)

zapljuvajućihь (65d)

zapljuvajućih' (78d)

vzdeždu rucě moi (96b)

v'zdeždju rucě moi (118a)

Od fonetskih razlika već smo vidjeli nestajanje suglasnika odnosno grafema *žd* i *j*, zatim refleks *ě/e* i *i*.

Pt: *roenь* (79b); *poždita* (83c);

Nk: *roždenь* (96a); *poždeta* (101d)

Zanimljiva je izmjena *u/o* u imperativu glagola biti:

Pt: *Kr(ь)v' ego bodi n(a)* Nk: *Kr'v' ego budi n(a) n(a)s' (77b)*
n(a)s' (64d);

Ovdje bi refleks *o/ø*, ako nije pogreška, mogao biti dijalektalni, kajkavski.

Od razlika u prezentu jedne su se mogle paralelno upotrebljavati što potvrđuju primjeri:

Pt: *žižit' (pogr. mj. živit')* Nk: *živet' od žiti (161b);* ovako
od *živiti* u značenju vivificare, ali ima i Ill₄ (74a),
i *vivere (128b)*

a druge dolaze od različitih osnova:

Pt: *obrezaete č(lově)ka (49c)* Nk: *obrezuete č(lově)ka (58a)*
od *obrezati* od *obrezovati*
se predaet' se s(i)n' č(lověč)ski (67c) *se predaet' se s(i)n' č(lověč)ski*
od *predati se (80d)* od *predaeti se*
otvěcaesi (68a) od *otvécati* *otvécavaesi (81d)* od *otvécavati.*

U 1. 1. imperativa pl. većinom se u rubrikama Pt nalazi mlađi oblik: *raduimo se (15c)*, a Nk: *raduim' se (14d)*.

Imperativ se može opisati. U starijoj čakavštini uzimao se niječni oblik glagola moći zajedno s infinitivom određenoga glagola. Pt ima jednostavniji oblik: *ne sudite (49c)*, a Nk: *ne mozite suditi (58a)*.

Kako se particip prezenta akt. u starom jeziku upotrebljavao i kao pridjev te se deklinirao, naići ćemo ne samo na jednostavne nominativne oblike na *-i*: *reki*, i na *-e*: *grede, hode* itd. i složene na *-ei*, *-ja*, nego i na oblike u kosim padežima, koji se često među sobom razlikuju.

Pt: *sudećumu otvět' dajuće (201c)* Nk: *sudećumu otvět' dajuća (267d),*

gdje *dajuće* može biti nom. pl., a *dajuća* nom. duala.

Pt: *Ne trebujut' zdravi vrača na boleći (174c)* Nk: *Ne trebujut' zdravi vrača na boleći (223a).*

Pt ima mlađi oblik. U primjerima:

Pt: *I obrete e speći (70d),* Nk: *I obrete e speće (85b)*

prvi već ima priloški karakter, a drugi još pridjevski.

Pt upotrebljava manje složeni oblik participa prezenta nego Nk. Nekoliko primjera:

Pt: <i>da postidet' se progoneći me</i> (103a)	Nk: <i>da postidet' se progoneći me</i> (68d)
<i>B(la)ž(en)i lačuće i žajuće pr(a)vdi</i> (191b)	<i>B(la)ž(e)ni lačuće i žajući pr(a)- di</i> (244b)

Složeni oblik participa prezenta nalazi se u rečenici:

Pt: <i>vrata želžna vovodečie v gradb</i> (163d)	<i>vrata želžna v'vodečaē v'gradb</i> (206a),
--	--

gdje Nk ima pravilniji stari oblik.

Od prošlih vremena najviše ima razlika u aoristu glagola *biti* koji može imati više oblika.

Pt: <i>v polunoći že vapalb bistb</i> (198a)	Nk: <i>v polunoći že vaplb bisi</i> (254c)
<i>pogrebenb bistb</i> (202a)	<i>pogreben' bisi</i> (268c);

Bistb je 3. 1. sigmatskoga I aorista, ali se mjesto toga oblika u (pretežno) staroslav. tekstovima upotrebljava i oblik *bisi*.

Pt: <i>Ot šestoe godini tma bi</i> (65a)	Nk: <i>Ot šestoe že godini t'ma bist' (77c)</i>
<i>I ne be lipoti emu</i> (69c)	<i>I ne bēše lēpoti emu</i> (83c),

gdje Pt i Nk imaju različite oblike imperfekta.

U slijedećem primjeru postoji razlika u upotrebi sadašnjega i prošloga vremena.

Pt: <i>egože ubiti iskaħu</i> (49c)	Nk: <i>egože ištut ubiti</i> (58a).
-------------------------------------	-------------------------------------

Razlike zbog upotrebe svršenih i trajnih glagola:

Pt: <i>azb že poučah se</i> (198b)	Nk: <i>az že poučih se</i> (230a)
<i>I(su)s' že staše prēd' (69b)</i>	<i>I(su)sb že sta prēd' (76d)</i>

Prema rečeničnoj konstrukciji mogu doći različita lica istoga glagolskog vremena:

Pt: <i>Da zbudet se sl(o)vo eže r(e)če</i> (51a)	Nk: <i>Da z'budet' se sl(o)vo eže rēh' (I sigm. aor. 91c).</i>
--	--

U tvorbi futura egzaktoga Pt ima skraćeni, a Nk potpuni oblik glagola *htěti*:

Pt: *Ašče mně ne čete věrovati*
(100b)

Nk: *Ašče mně ne hočete věrovati* (67a).

U našim misalima nalazimo razlike i u izricanju pasiva, ali nedosljedno tj. ili se upotrebljava pasivni part. prez. ili se opisuje povratnim glagolskim oblicima:

Pt: *Človikъ onъ naricaemi Is(us)ъ* (50c)

Nk: *Č(lově)kъ onъ iže gl(ago-
le)ť se Is(us)ъ* (59b),

ili obratno:

Pt: *da otlučitъ se ot sanъmišća*
(50d)

Nk: *da otlučēnъ budetъ ot sanъmišća* (59c).

Prošli je particip zamijenjen pretprošlim vremenom u primjeru:

Pt: *ěko slěpъ bivъ i prozrě* (50d)

Nk: *iže biše bilъ slipъ i vidě-
ěše* (59b).

4. *Leksikalne razlike* su dosta brojne. Najviše se susreću u evanđeljima, nešto u psalmima i rubrikama. To je i razumljivo, jer su evanđelja i psalmi najstariji i najfrekventniji crkveni tekstovi. Oni su se najviše prepisivali, a znali su ih i napamet. Prepisivač je unosiо i nešto svoje, starije riječi zamjenjivao je mladima, poznatijima, osobito ako mu je u ušima bolje zvučao koji sinonim ili koja druga riječ koju je iz svakodnevne upotrebe znaо napamet. Poznato je, da su rubrike bile pisane narodnijim jezikom nego ostali dijelovi crkvenoslavenskih tekstova, pa su lakše nastale i razlike. Prema tome mogu se razlike u rječniku svrstati: a) u razlike između starijih i mladih riječi (staroslavensko-čakavskih); b) u riječi s različitim značenjem u istoj rečenici i c) u sinonime; d) pogreške; e) ispuštene riječi.

a) Starije i mlađe riječi:

Pt: *sudacъ budetъ priti* (201c)
Otdae kadilo žaknu (126a);
Koga ě celuju (67c);
Eda ě es(a)m' G(ospod)i (60b)
pride edna ot rab (68a);
Va višnih' srca (60b);

Nk: *sudii budetъ priti* (267d)
Otdae kadilo dъěku (157a)
Egože az' celuju (80d)
Eda az' es(a)m' G(ospod)i (80b)
pride edina ot rabъ (81c)
V'isper' sr(dъ)ca (71c)

I da gori ondě svića (71d);

Lažni h(r̂st)i (124c);

*Ijuda celovom̃ li S(i)na č(lověča)-
sk̃go přědaesi (70d);*

*I da gori ondě kandela (89a) (strana
riječ)*

Pži h(r̂st)i (154c)

*Ijuda celovaniem li S(i)na č(lově)-
č(a)sk(a)go přědaesi (85b)*

b) Riječi različitih značenja:

Nk: *ěvi n(a)mb̃ m(i)l(o)stb̃ tvoju-ostende nobis, Domine, misericordiam
tuam ps. 84,8 (6b);*

Pt: *ěvi n(a)mb̃ lice tvoe — (faciem) -ps 79, 4 (10a). Ovako imaju: I11₄
(196a), R (165a)*

Nk: *raz'misliv' bo (36b considerans enim) Ezekiel 18,28; B, I11₈, H,
MVB_{1,2}; Mh; razmislil Ox II;*

Pt: *razuměv bo (32c — cognoscere — I11₄, OxII);*

Nk: *da v'zvratet' se i smetut' se vsi vrazi moi. — (36d) — Erubescant
et conturbentur vehementer omnes inimici mei (ps 6, 11)*

Pt: *da post(i)det se i smetut se vsi vrazi moi (35a, ps 6,11 — I11₄)*

Nk: *Obrati se G(ospod)i nikoliko i m(i)l(o)st(i)ṽb̃ budi na rabi tvoe
(37c) Convertere, Domine, aliquantulum, et deprecare super servos tuos.
Ps 89,13;*

Pt: *Obrati se G(ospod)i dokolě i milostiṽb̃ budi... (33d)*

I11₄: *Obrati se G(ospod)i dokole i umolen' budi... (139a)*

Convertere, Domine, usquequo et deprecabilis esto. Ps 89, 13. Biblia
Latina iuxta latinam Vulgatam versionem ad codicum fidem. T. X. Romae
1953, 205.

Nk: *I nav'spēt̃ kb̃ o(t̃b̃)cu r(e)če. Genesis 27, 36. (45a);*

Pt: *I paki kb̃ otcu řeče (39c) (rursumque-Vulgata).*

Nk: *iz'berite izbit'ki ukruh' (Joan 6, 12), (55d).*

Vg: *Colligite qua superaverunt fragmenta. Ovako imaju najstariji gla-
goljski spomenici: Zograf, Assem i misal I11₄.*

Pt: *Izb(er)ite izbitki ot kruh̃ (48a).*

Nk: *12 koš'nici ukruh (55d); Pt: 12 koš'nici ot kruh̃ (48a).*

Nk: *na loži moet̃ (56b), III Reg 3,16; in cubiculo;*

Pt: *v loži moet̃ (48b); I11₄ (54b);*

Nk: *Eda kako vistinu poznaše knezi ěko sa H(r̂st)̃b̃ est̃ (58a) Joan
7,26.*

Pt: *eda sa H(r̂st)̃b̃ est̃ (49d). Vg. quia.*

Nk: *Mně podobaet̃ děla tvoriti poslav'shago me dokolě d(an)' est̃ (59a).*

Pt: *doiděže d(a)ñb̃ est̃. (50c). Joan 9,4, Vg donec.*

Nk: *Br'nie položi mi na očiju i omih' e i vijju* (59b). Joan 9,15;

Vg: *Lutum mihi posuit super oculos, et lavi, et video.*

Pt: *Brnie položi mi na očiju i umih' se i vijju* (50d)

Nk: *i tvoee n(a)mъ milosti dari da povratetъ* (64b); Ill₄ (63a); R: *povratitъ* (52c);

Vg: *et tuae nobis misericordiae dona concilient;*

Pt: *i tvoee milosti dari n(a)mъ da obnovit* (54d).

Nk: *v nihže (v knjigahъ) vse budetъ stalo* — Dies irae (267d)

Lat.: *in quo totum continetur, unde mundus judicetur.*

Pt: *v nihže udržit se k(a)ko mirъ osuen' osudit se* (201c).

Nk: *egda Lazara v'z'gl(a)si iz' groba.* Joan 12, 17. (70a).

Pt: *egda Lazara vskresi iz groba* (59a). Vg: *vocavit.*

Nk: *Meju ov'cami mēsto mi dai ot kozlic' me otlučī i postavi me na desnoi strani* (268a). Tačno prema latinskom tekstu sekvencije Dies irae.

Pt: *Meju pr(a)v(e)dnimi mēsto mi dai ot nepr(a)v(e)dnih me otlučī i postavi me na desnoi strani* (201d).

Nk: *Izide že k' narodu nose tr'novъ vēnacъ* (92c)

Vg: *Exivit ergo Jesus portans coronam spineam.* Joan 19,5

Pt: *Izide že I(su)s' vanъ* — analogno: *Izide že paki Pilatъ vanъ i gl(a-gol)a im',* Joan 19, 4.

Nk: *narodъ mnog' s meči i z drēviemъ poslani ot ar'hierēi i starišinhъ* (80d)

Vg: *cum gladiis et lignis* Marc 14, 43.

Pt: *Narodъ mnogъ s' oružiemъ i z drъkolami poslani,* Matth 26, 47. (67c).

U Markovu Muku uneseno iz Mateja.

Nk: *Vsagda bo niščece imate sa soboju* (74d). Matth 26, 11;

Vg: *Nam semper pauperes habetis vobiscum*

Pt: *Vsagda bo niščece imate s vami.* (62d)

Nk: *i tēlomъ t(e)bē ugodili bihom' i misliju* (56a) (oracija v ponedēli . d . posta)

Lat: *et corpore tibi placeamus*

Pt: *i tēlomъ tebe rabotali bihomъ* (48b); analogija prema: *da ego priša-stiemъ očiščeni misal'mi tebe rabotali bihomъ* (3a) = oracija 2. nedjelje adventa.

Nk: *nar(e)če se niva ona Akel'demakъ (ille)* (76d), Matth 27,8;

Pt: *nareče se niva ta Akeldemak'* (64b); ovako ima i Ill₄.

Nk: *i ne imućima ima o[t.]kudu v'zdati i otpusti ima dl'gъ* (68a)

Vg: *non habentibus illis unde redderent,* Luc 7,42;

Pt: *i ne imućima ima česo vzdati* (57c); ovako i Ill₄

Nk: *I vidihom' i i ne bēše krasoti* (83c);

Vg: *et vidimus eum et non erat aspectus,* Is 53,2;

Pt: *Vidēhom i i ne bēše zraka ego* (69c);

- Ill₄: *I viděhom' i i ne iměše viděniě krasoti* (83a).
 Nk: *Sie poi v' tonь e(van)j(eli)ě* (82d) — rubrika.
 Pt: *Sie poi k((a)ko e(van)(eli)e* (68d).
 Nk: *Usliši G(ospod)i m(o)leniě n(a)ša* (185bc); lat. *preces*;
 Pt: *Usliši G(ospod)i děniě n(a)ša* (147b); (analogija).
 Nk: *I vkorenih' se v ljudeh' častnih' i v časteh' B(og)a moego* (215b);
 Lat: *et radicavi in populo honorificato*; Sir 24, 16;
 Pt: *I vselih se...* (168b), Ill₄: *I vkorenihь se* (205d).
 Nk: *I(su)sь že počemь i ot naroda samoga v'isparь v'dě pr'sti vь uši ego* (140a);
 Vg: *Et apprehendens eum de turba seorsum, misit digitos suos in auri-
 culas ejus*, Marc 7, 33.
 Pt: ... *ot naroda samoga vzrě visparь i vdě prstь va uši ego* (113b).

c) Sinonimi:

- Nk: *Si estь iže za mnoju prišalь estь . iže prěžde mene b(i)si* (4b);
 Vg: *Ipse est, qui post me venturus est, qui ante me factus est*, Joan 1,27;
 Pt: *Sa estь gredei po mne . iže prěe mene b(i)si*. Analogno prema Mateju
 11,3 Vg: *Tu es veniens, an alium expectamus.*¹⁰⁵
 Nk: *otvori se zemla* (4c);
 Pt: *otvrzi se zemla* (8d).
 Nk: *V polunoči že vaplь bisi . se ženiһь pride* (254c);
 Vg: ... *Ecce sponsus venit*, Matth 25,6;
 Pt: *V polunoči že vapalь bistь . se ženiһь gredětь* (198a).¹⁰⁶
 Nk: *Ti li esi c(ěsa)rь ijuděiski. R(e)če emu I(su)sь . ti gl(agole)ši* (76d)
 Vg: ... *Tu dicis*, Matth 27, 11;
 Pt: ... *Ti r(e)če* (64b);
 Vg: ... *Tu dixisti*, prijevod iz sirskoga.¹⁰⁷
 Nk: *on že r(e)če imь* (113d);
 Pt: *on že glagola imь* (92d), Joan 21,5.
 Nk: *ot stoečih' tu slišav'še gla(gola)hu . se sa Iliju glašaetь* (82c);
 Vg: ... *Ecce Heliam vocat*, Marc 15,35;
 Pt: *Sa Iliju zovetь* (68d). Analogno Muci po Mateju, 27,47; ovako ima
 na tom mjestu i Nk u mucu po Mateju, prema Vg: *Heliam vocat iste*, Matth
 27,47.

¹⁰⁵ Novum Jesu Christi Testamentum complectens praeter Vulgatam. T. IV, Venetiis 1747, 14. Prijevod B. Ariae Montani.

¹⁰⁶ Vj. Štefanić, Splitski fragmenat glagoljskog misala starije redakcije. Slovo 6—8, 63;

¹⁰⁷ Vidi bilješku 105, str. 131.

Nk: *Prosl(a)vi ruku i mišcu desnuju tvoju* (37d); Ill₄ 36a;
 Vg: *Glorifica manum et brachium dextrum*, Eccl 36,6—8;
 Pt: *Prosl(a)vi ruku i mišcu desniciu tvoju* (33d). Analogija: *dextera Domini*.
 Nk: *Č(lově)kь onь iže gl(agole)t' se Is(us)ь* (59b);
 Vg: *Ille homo, qui dicitur Jesus*. Joan 9, 11;
 Pt: *Človik onь naricaemi Is(us)ь* (50c).
 Nk: *mněti vьčnetь hoteća me igrati se im'* (44c);
 Vg: *timeo ne putet sibi voluisse inludere*, Gen 27, 12;¹⁰⁸
 Pt: *mněti vačnetь hoteća rugat se emu* (39a) (illudere), Ill₄ 42c.
 Ovdje se radi o krivom prijevodu »ludere«.

d) Ispuštene riječi u Nk []

Pt: *B(ož)e moi n(a) te upvahь da ne postiju se vь v[ě]kь [ni posmijut mi se vrazi moi]* (7a).

Pt: *B(era)š. Bl(agoslove)nь esi hodei na krilju větrnju [i na vlnah(ь) morskih(ь)]* (11a). Izostavlja i Ill₄ 6c.

Pt: *A inoe pade v z(e)mli dobri [i zraste] i stvori plodь*, Luc 8,8 (23b, Nk 24d);

Vg: *Et aliud cecidit in terram bonam; et ortum fecit fructum.*

Pt: *Vsta že Iliě i se [vzre] pod pop(e)lni oprěsnak'* (31a-Nk 34b).

Vg: *Respexit, et ecce ad caput suum subcinericius panis*, III Reg 19, 3—8.

Pt: *I vr(a)ti se anj(e)l' G(ospod)nь [v(ь) triceju] ošće* (31a—34b).

Pt: *i ne posmějut mi se vrazi moi [ibo vsi trpećei te ne postidet se]* (31a—Nk 34b)

Vg: ... *Etenim universi qui te expectant, non confundentur*, Ps 24, 1.

Pt: *i stv(o)rit sudь [i pra(v)du] si d(u)šu svoju ož(i)vit'* (32c—Nk 36b) Ez 18, 27.

Pt: *množ(a)stvo mnogo bolěćih [slěpih. hromihь suhих] čajućih vzmuce-niě vodi* (32c — Nk 36b);

Vg: *multitudo magna languentium: caecorum, claudorum, aridorum expectantium*, Joan 5, 3—4.

Pt: *iže prie vzliziše v(ь) kuplь [po vzm(u)ć(e)ni vodi] zdravь biv(a)še* (32d—Nk 36b);

Vg: ... *post motionem aquae*, Joan 5,3—4.

¹⁰⁸ Biblia Sacra. T. I, 1926, 260.

- Pt: *stvori mirъ [v d(ь)ni naše]. (33c—Nk 37c).*
- Pt: *i cělъ d(u)hъ v(a)šъ i d(u)ša i tělo bes kon'ca [s(ь)bljudet se] (34a — Nk 38b);*
- III₄: *i cělъ d(u)hъ vašъ i d(u)ša i tělo bes poroka (36c);*
- Vg: *ut integer spiritus vester: et anima et corpus sine querela servetur, 1 Th 5,23.*
- Pt: *Se [nine] očito glagoletъ i ničtože emu ne glagoljuť (49c—Nk 58a);*
- Vg: *Et ecce palam loquitur, Joan 7, 25.*
- Pt: *na e(s)ť istinanъ iže p(o)sla. [egože] vi ne viste. azъ [že] věť i (49d);*
- Nk ima drugačiju konstrukciju: *na estъ istinanъ iže me posla na vi ne veste i. Na azъ věť i (58a).*
- Vg: *sed est verus qui misit me, quem vos nescitis. Ego scio eum, Joan 7,28.*
- Pt: *protivu emu vapijuće [i g(lago)ljuće] (59a—Nk 69d). Om. III₄, 71cd;*
- Vg: *... clamantes et dicentes, Joan 12, 13.*
- Pt: *Sagrěših' [G(ospode)vě] přědavъ kr(ь)vъ nepovinu (64b—Nk 76d);*
- Vg: *Peccavi, tradens sanguinem justum, Matth 27, 4.*
- Pt: *Se estъ I(su)съ [Nazaraninъ] c(ěsa)rъ ijudeiski (65a—Nk 77c). Matth 27, 37. Nazaraninъ ima samo Muka po Ivanu 19, 19.*
- Pt: *juže ot drěva [maslini] osnove iziti pov(e)lěb esi (60c—Nk 71d);*
- III₄: *juže ot drěva koreně iziti zapověděl' esi (70c);*
- Lat: *quam ex ligni materia prodire iussisti. Oracija na Cvjetnicu.*
- Pt: *ěk(o) osudiše i [na semrtъ] raskaěv se (64b—Nk 76c); om. i III₄ (75c);*
- Vg: *quod damnatus esset, Matth 27,3.*
- Pt: *žena[etera] imući alvestru mura mnogo cěn'nago (62d—Nk 74d);*
- Vg: *accessit ad eum mulier habens alabastrum unguenti, Matth 26, 6—7.*
- Pt: *Vspoite G(ospode)vě [pěsanъ] novu (119c—Nk 148a).*
- Pt: *rabe bl(a)gi i [věrni ěko] o male bě věranъ (167a—Nk 210a);*
- Vg: *serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, Matth 25, 21.*
- Pt: *blaženago Mihaila [arhanj(e)la] stoěčago o desnuju oltara (126a—Nk 156c) beati Michaelis Archangeli stantis. (Ordo missae; kađenje oltara).*
- Pt: *Něst(ь) obrěten [pod(o)b(a)n] emu (147b—Nk 185a);*
- Vg: *non est inventus similis illi. Eccli 44,20.*
- Pt: *T(a)gda zap(o)v(ě)dě [i r(e)če] mně sazdatelъ (168a—Nk 215b);*
- Vg: *Tunc praecepit et dixit mihi Creator, Sir 24, 12.*

e) Ispuštena mjesta u tekstovima Pt []

Nk: *Azъ G(ospod)ъ i něstъ [in' i něstъ] B(og)a kromě mene.* (7b-Pt 10d);

Vg: Ego Dominus, et non est amplius; extra me non est Deus, Is 45, 5.

Nk: *radost'mi [podai] naslaždati se* (9d-Pt 12c); Om. i I11₄ (8c);

Lat: gaudiis in caelo perfruamur. (Oracija na I božićnoj misi).

Nk: *i ostavitъ za soboju [bl(agoslove)nie]* (benedictionem) (27b—Pt 25b); I11₄ ima kao i Nk (25d), Joel 2, 14.

Nk: *ěko [mr'tov'nica] br'nestra v pustini* (42a-Pt 37a);

Vg: quasi myricae in deserto, Jer 17, 5—6. I11₄ = Pt.

Nk: *Prosvěti oči moi [eda kogda usnu v' semr'ti] eda kogda r(e)četъ vrag' moi ukrepih se n(a) n'* (46a-Pt 40b);

Vg: Illumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte; ne quando dicat inimicus meus: Praevalui adversus eum, Ps 12,5.

Nk: *iz'meri se nad' otročićъ trikatъ [věkomъ] i r(e)če* (61b-Pt 52b);

Vg: mensus est super puerum tribus vicibus clamavitque ad Dominum et dixit, III Reg 17, 24.

f) Pogreške u Pt

Pt: *da iže v naše pravdi upvaemъ* (mjesto: *upvanie; fiduciam*); *ot vsěhъ zalъ prě[m]i]nuvšihъ* (128b-Nk 161c); *svo[bo]dni budem(ъ)* (128b-Nk 161 d); *pr[i]mljućimъ namъ* (128c-Nk 161b); *pričešč[e]nie[m'] vsagda shraniti se* (58b-Nk 69a); *Otroče rodite [rodi se] namъ* (13c-Nk 11c); *I hula[hu]* (68a-Nk 81d); *neki drugi tvr[j]aše gl(agol)e* (71a-Nk 85c); *Ljudi iže stoěhu* (116c)-Nk: *ljudi že stoěhu* (144b); *populus autem stabat; vljuaih(ъ)* (117a), Nk: *v'zljubih* (144d); *i ne [o]brětaju* (119b-Nk 147b); *shra[ni]ti e zělo* (121d-Nk 150d); *nau[č]ili se* (159d-Nk 199d); *podai]* (149a-Nk 187c); *čantno — čast'no* (147a-Nk 184d); *grěanici — grěšnici* (199a-Nk 187c); *čaču — čašu* (167b-Nk 210b).

g) Pogreške u Nk

Nk: *trizamъ budi — trizavъ budi* (247b-Pt 196c);

Nk: *sa vsěm' hraba[rъ]stvom'* (71d-Pt 60c);

Nk: *ěko za[vi]sti radi* (77a-Pt 64c);

Nk: *raza[ra]etъ cr(ъ)k(a)v'* (82b-Pt 68c); *Olěemъ me pota[za]lъ esi* (68b-Pt 57c);

Nk: *ot Liki (mj. ot Luki)* (67-Pt 57b); *pri[no]sno ego pomoćmi* (222a-Pt 173c);

Nk: *ěkože i upv(a)ho[mь]* (155a-Pt 125a); *azь nedo[sto]jini rabь* (155d-Pt 125c);

Nk: *radujut se anjlet* (mj. *anj(e)li*) (191-Pt 152c); *v' rьь ljuti* (mj. *v' d(a)нь*) *da izvě[s]tim' k' B(og)u* (133a-Pt 107d).

h) Pregled pisanja *ě* u dodanim tekstovima (sekvencijama u Pt vidi prilog B str. 92-105).

1. Potvrde pisanja *ě*: *viděh'*, *priděte* II, 12; *směri grěšniki* I,2; *věm'* I, 9; *veselěte* III, 2; *priděte* III, 6; *nad vsěmi drěvi* III, 9; *poiděte* III, 10; *ubozěh'* IV, 2; *utěšitelju* IV, 3; *v trudě* IV, 4; *utěho* IV, 4; *věrnihь* IV, 5; *v' ě(lově)čě* IV, 6; *iscěli* IV, 7; *tělo* V, 19; *v pēsnehь* V, 1; *hlěba* V, 3; *trpezě* V, 4; *dvěma na desetě* V, 4; *sěň* V, 8; *нь trpezě* V, 9; *p(o)v(e)lě* V, 9; *hlěb'* V, 10; *preměnuet se* V, 11; *bez rěči* V, 12; *po razbraněhь obrazěh'* V, 13; *dělom'* V, 17; *hlěbь* V, 21, 23; *v str(a)ně* V, 23; *věsi* V,24; *s(a)dě* V, 24; *ondě* V, 24; *světlost'* (svitlost MR 180) VI, 1; *cvěte* VI, 1; *s(vě)tlāě* (svitlāě MR 180) VI,1; *děvo* VI,2; *vskrěsi* VI, 3; *světli* VI, 3; *grěšnici* VI, 4; *vsěh'* (*v'sihь* MR 180): VI, 4; *k tebě* VI, 5; *v svoem' krilě* (krili MR 180) VI, 7; *v věki* VI, 7; *prēs(ve)t(a)go těla* VII, 7; *zvězda* VII, 8; *v G(ospod)ě Is(uhrst)ě* VII, 14; *grěha* VIII, 1; *v t(e)bě* VIII, 7; *v Patrisě* IX, 7; *Matěě* (Matič) IX, 9; *v mirě* IX, 11; *crěkve* XI, 9; *grěsi* XI, 7; *sadě* XI, 8; *na semь městě* XI, 9; *věkbь* XI, 9; *gněva* XII, 1; *svěd(ě)t(e)lstvom'* XII, 1; *těsno* XII, 1; *po vsěh' groběh'* XII, 3; *vsěh'* XII, 3; *otvět'* XII, 4; *sěe ěvit'* XII, 6; *ne bě pov(a)len'* XII, 10; *grěsi* XII, 12; *směrenomu* XII, 12; *otrěšil si* XII, 13; *něsut' dostoina* XII, 13; *město* XII, 15; *lěki* XII, 17. (81 pozicija).

2. Pisanje *e* mjesto *ě*: *r(b)cete* III, 6; *požret se₂* V, 16; *razdeleno* V, 18; *v vsebь* V, 19; *is korene* VIII, 2; *prestolom'* IX, 13; *v častehь* X, 20; *puteh'* XII, 9; *otvećaniě* XII, 11; (9 pozicija).

3. Ikavizmi: *imi* III, 3; *prospišno*; *bihomь bili* IX, 14; *Vsih'* X (naslov); *na križi* XII, 10. (4 pozicije).

4. Mladi oblici u sekvencijama: *Ishodec'* VIII, 7; *zel(e)nějuć' se* VIII, 8; *otklopi ključanice semrtnie* II, 2; *potamneći, trepećući* II, 9; *pres(ve)toi, pres(ve)tei* R V, 4, *Čto ne primešь što ni vidišь* V, 12; *bez rěči* V, 12₂; *po razbraněhь* (razbranih R) *obrazěh'* V, 13; *shrani ni* (nasъ MR 180) VI, 7; *i zalihь d(h)u(v' krivine* X, 15; *spasaeš'* XII, 12; *ě vzidišu* XII, 12; *nesal' esi* XII, 10; *ki* XII, 13; *mani* XII, 13.

Vrednovanje jezičnih razlika obaju misala dalo je mozaik varijanata različite provenijencije. Moglo se uočiti da najviše razlika potječe iz biblijskih, naročito evanđeoskih i psalamskih mjesta, zatim iz antifona i oracija koje su od slušanja i pjevanja i zbog česte upotrebe pisari mogli znati napamet.

Zato su često prenosili na sinoptička mjesta lekseme i izraze iz drugih tekstova (usp. mjesta iz Muke po Mateju, Marku, Luki i Ivanu). S druge se strane opažaju u biblijskim tekstovima glagoljskih misala odsjevi različitih redakcija latinske srednjovjekovne Vulgate. Neke su od tih varijanata ušle i u Pt, jer su redaktoru bile bliže i poznatije iz glagoljskih misala njegova kraja od onih što ih je našao u Nk. Osim toga su neki mlađi zahvati korektorija lat. sredovječne Vulgate dospjeli i u jednu grupu hrvatskoglagoljskih misala i podijelili ih u 2 skupine: *južnu* i *sjevernu*. Predstavnik prve je Nk, a predstavnik druge vatikanski Ill₄, koji se smatra najstarijim sačuvanim glagoljskim misalom. Tako se npr. u srijedu III korizmene nedjelje čita iz Knjige o Esteri tzv. Mardohejeva molitva (u misalima krivo: *p(o)m(o)li se Estorb*) XIII, 9—11 i 15—17. U toj se molitvi odabrani narod u prenesenom značenju naziva *ždrěbь* i *uže*, što su bile stare mjere za zemlju, a zatim je ždrijeb prešao kao naziv i na sâm narod koji je obitavao tu zemlju: *i m(i)l(o)stiv' budi žrěbu dostoěniě* (Esth XIII, 17); ovako ima i grčka Septuaginta (LXX) i stariji lat. srednjovjekovni prijevodi Vulgate (Vg.). U 13. st. dva lat. korektorija Vg¹⁰⁹ dodaju ždrijebu i *uže*, također staru mjeru za dužinu. Prema tome najstariji hrvatskoglagoljski misal Ill₄ ima mlađi zahvat rečenog korektorija: *i m(i)l(o)stiv' budi žrěbu i užu dostoěniě svoego*. Na njega se oslanjaju istarsko-kvarnerski misali: Ročki (R), Ljubljanski (Lj, I, II), Kopenhagenski (Mh), Novljanski (Nov), i Vrbnički (Vb₂). *Južnu* grupu s Nk na čelu slijede: Berlinski (B), Vatikanski (Ill₈), Vrbnički (Vb₁) i Pt kao i senjski štampani iz 1494 (S).

Naime, analiza stvarnih razlika i leksičkog materijala kao i manjkavih mjesta u Nk i Pt dala je omjer slaganja Pt sa Ill₄ u 14 pozicija, a podudaranje Nk sa Ill₄ samo u 5 potvrda koje otpadaju na pogreške i ispuštene riječi u Pt. Da se dobije jasnija slika filijacijske razdiobe glagoljskih misala, potrebno je iznijeti još nekoliko karakterističnih primjera iz biblijskih tekstova. Zasada raspoložemo materijalom varijanata iz perikopa III i IV Knjige Kraljeva čiji se odlomci čitaju u neke dane u korizmi i kod blagoslova vode na Tri kralja. Pojedine varijante mogu se svrstati u 1. mlađe i starije riječi; 2. sinonimi; 3. semantičke nijanse; 4. rečenične konstrukcije, što ih je uvjetovalo tradiranje biblijskih tekstova prema grčkoj Septuaginti ili lat. Vulgati. Donosimo neke od tih potvrda:

III Reg 17, 11: *hlěbь mal'*: Ill₄, R, Lj, Mh, OxI, II;
oprěsnaкь kruha: Nk i Pt, B, Ill₈, Vb_{1,2} S;

¹⁰⁹ Hug. Correctorium Hugonis a S. Caro i Guill. Correctorium Guillelmi de Mara. Cf. Biblia Sacra, iuxta latinam Vulgatam versionem ad codicum fidem IX. Libri Hester et Iob. Romae 1951, 56.

- III Reg 17, 12: *hlěb'*: Ill₄, R, Lj, Mh, OxI, II;
kruha: Nk i Pt, B, Ill₈, Vb_{1,2}, S;
- IV Reg 4, 2: *olě v čbbanci*: Ill₄, Lj, R, Mh, OxII;
olě v sasudě: Nk i Pt, B, Ill₈, Vb₁, OxI;
- IV Reg 4, 3, 4, 5, 6: *plbni biše okruti*: Ill₄, Lj, R, Mh, Nov, OxI;
plbni biše sasudi: Nk i Pt, B, Ill₈, Vb₁, OxII;
- IV Reg 4, 38: *vъzvratī se v' Gal'gali*: Ill₄, Lj, Nov, Vb₂, Gal'lali Mh
vъzvratī se τ' Galgalu: Nk i Pt, B, Ill₈, Vb₁, OxI, S;
v Galilěju (!) OxII;
- IV Reg 4, 35: *zěhnu otročič' sedmericeju*: Ill₄, Lj, R, Mh, OxII
kah'nu otročič' . ž . (7) kratъ: Nk i Pt, B, Ill₈, Nov,
Vb_{1,2}, OxI, S;
- III Reg 3, 26: *I prošu G(ospod)i*: Ill₄, Lj, R, Mh, OxII, S;
M(o)lju te: Nk i Pt, B, Ill₈, Vb_{1,2}, OxI;
- IV Reg 4, 7: *zaimodavcu*: Ill₄, Lj, R, Mh, Nov, OxI, II;
d'lžniku: Nk i Pt, B, Ill₈, Vb₁, S;
- IV Reg 5, 5: *pošlju knigi* (mittam librum LXX): Ill₄, Lj, R, Mh;
pošlju pisanie (mittam litteras Vg): Nk i Pt, B, Ill₈,
Vb₁, OxI, II;
- IV Reg 5, 14: *pogruzi se* (mersit se LXX): Ill₄, Lj, R, Mh, OxII;
omi se (lavit Vg): Nk i Pt, B, Ill₈, OxI; *umii se* S;
- IV Reg 5, 15: *vistinu razuměju*: Ill₄, Lj, R, Mh;
vistinu věmъ: Nk i Pt, B, Ill₈, OxI, S;
- IV Reg 4, 29: *ne bl(agoslo)vi ego* (si benedixerit vir LXX): Ill₄,
Lj, R, Mh, OxII;
ne pozdravi ego (si salutaverit te quispiam Vg): Nk i
Pt, OxI, B, Ill₈, Nov, Vb_{1,2};
- IV Reg 2, 21: *ni neplodstva*: (nema Ill₄), R, Lj; *bes'plodie* Vb₁;
ni besčediě: Nk i Pt, *besčas'tiě* B, Ill₈, OxI;
- IV Reg 3, 26: *utroba mi gorit* (turbatus est uterus ejus LXX):
Ill₄, Lj, Mh, Vb₁, OxII;
smišana ubo sutъ črěva moě (commota sunt quippe
viscera ejus Vg): Nk i Pt, B, Ill₈, OxII; *smučena* S;
- III Reg 17, 20: *ošče ubo ne vdovice . u neže az' živu oskr'bilъ esi*
(apud quam ego uteumque sustentor, afflixisti Vg):
Ill₄, Lj, R, Mh;

- ni u vdovice u neeže az' prebivaju ne ozlobi ee* (cum qua habito, malefecisti...): Nk i Pt, B, Ills, Vb_{1,2}, OxI, S;
- IV Reg 4, 26: *ona že reče mir'* (At illa dixit: pax LXX): Ill₄, Lj, R, Nov, Vb_{1,2}, OxII;
ěže otveća pravo (quae respondit recte Vg): Nk i Pt, B, Ills, OxI;
- IV Reg 4, 34: *raz'grě se plbt' otročiča*: Ill₄, Lj, R, Mh, OxII;
tepla stvorena bisi pltb ego: Nk i Pt, B, Ills, Nov, Vb_{1,2}, bistb S;
- IV Reg 4, 37: *poemši s(i)nъ svoi izide* (et sumpsit filium suum et exiit LXX): Ill₄, Lj, R; *poem'si vzrati se* Mh;
V'zet' že i izide OxI, II;
poětb s(i)nъ svoi i ide (tulitque filium suum et egressa est Vg): Nk i Pt, B, Ills, Vb_{1,2}, Nov, S.

Iznesene potvrde dijele biblijske tekstove u glagoljskim misalima na dvije matice: *južnu* koja se oslanja na Vulgatu, odlikuje se poznatijim riječima, jasnijom dikcijom, ali starijom rečeničnom konstrukcijom; *sjevernu*, krčko-istarsku kojoj stoji na čelu najstariji vatikanski misal Ill₄ u čijem se tekstu nazrijevaju ostaci grčke Septuaginte. Na nj se potpuno oslanjaju istarski kodeksi: Lj, R, Mh, dok laviraju između jedne i druge grupe: Nov, Vb_{1,2} i OxI, II. ✱

Kako smo vidjeli, Pt se u 13 pozicija, gdje se ne slaže sa svojim glavnim predloškom Nk, podudara sa Ill₄, na kojeg se oslanjaju istarski kodeksi, pa odatle zaključujemo da su i ostale razlike u Pt ušle kod redigiranja preko istarskih misala kojima se redaktor ispomagao kod njegova redigiranja. Osim toga velik se broj varijanata dade svesti na pomlađivanje jezika u Pt i na leksičke inovacije iz poznatijih kodeksa svoga kraja. Ta nas je analiza uvjerila da je Nk poslužio kao glavni predložak za Pt i da su redaktori uz preuzimanje sadržaja Nk unijeli u Pt lokalni kolor svoga govora, čitanja i svoje ortografije.

Što se tiče dodanih tekstova (4 votivne mise i 8 sekvencija) jasno je da su nastali na sjeveru, jer su u njima ikavizmi vrlo rijetki. U 8 tekstova sekvencija uz 81 poziciju ekavizama dolazi 9 potvrda ekavizama, a samo 5 ikavskih refleksa. Evangeoska perikopa (Joan 19,28—35) u dodanoj misi u čast 5 rana, uzeta iz Ivanove Muke koja se pjeva na Veliki petak, obikuje ekavizmima: *goleně, golěni₂, priděše (gubu octa) ka ustomъ ego*, dok ta mjesta na Veliki petak u Pt čuvaju ikavizme svoga predloška: *golini₂, golinu, pridiše*. Tekstu Pjesme nad pjesmama koja dolazi u Pt kao čitanje (Cant 2,8—14) u dodanoj misi

✱ usporedi s: Toudonč (kupija) str. 31, 32, 71, 33,

na Pohodeenje većina glagoljskih misala nema svršetka 12. retka: *vrēme ot rēzaniē . glasъ grlice slišanъ estъ* kao ni R, Lj, Mh, Vb₂ i Pt, a imaju ga samo Berlinski i Vrbnički₁. I ovaj podatak stavlja Pt među istarske kodekse. I dodana sekvencija u misi na Pohodeenje stavlja misal Pt među istarske R i Mh koji jedini imaju ovu pjesmu fiksiranu za taj blagdan.

Glagoljaški propovjednik i krasnopisac Šimun Greblo koji je u Roču dodao 3 oracije na kraju Nk (cf. Prilog C) napisao je svoje propovijedi *Kvare-zimal* god. 1498. čakavskom ekavštinom, premda tu nema liturgijskog teksta. Donosimo jedan odlomak propovijedi iz spomenute zbirke.¹¹⁰ *I to slišēci parisēi . karahu Is(u)h(rbst)a govoreci. Ne slišiš li ēa govore ovi ljudi i ova dēt'ca . učini da ml'če . a Is(u)h(rbst)' im' odgovori . neću da ml'če . zač' vi nēste čtali v pismē kadē govori . iz ust' mladēnac' sasučih' svršil esi hv(a)lu . govoru da mu dēt'ca hv(a)lu vzdāhu. I dēli se I(su)s' otnud' i ide v tempal' . i naide vnutre onēh' ki prodavahu i kupovahu ovce i golubi za učinit žr'tvu. I bēhu takoe on'dē ki zaemahu i menēvahu pēnezi i činahu uzuru. Videci to Is(u)h(rbst)' i važgan' ljubviju i častiju očinu . izagna van' is' templa vsēh' onēh' ki prodavahu i kupovahu i zaemahu na uzuru.*

Komparacija većih odlomaka Greblova *Kvarezimala*, gdje on prepričava evanđeoski tekst s istim dijelovima evanđelja u Pt, potvrdila je dosljedno pisanje *ē*, u manje primjera dolazi *e*, dok se refleks *i* uopće nije pojavio. U Pt također dolazi najviše pozicija sa *ē*, manje sa *e*, a gdje gdje se pojavljuju ikavizmi; ekavizmima i ekavizmima obiluju također i istarski misali Lj, R i Mh.¹¹¹

Prema tome je književni jezik kojim su pisali obrazovaniji pisari i pisci toga doba u Istri bio čakavsko-ekavski. Ipak različiti administrativni spomenici svjedoče da se u rašireniju ekavštinu pomiješao i po koji ikavizam. To je konstatirao i prof. Štefanić u obradbi glagoljskog notarskog protokola iz Draguča u Istri.¹¹² Ročka Kvaderna u kojoj se nalaze crkveni računi pisani glagoljicom iz poč. 16. st. (1523) ilustrira njihov poslovni jezik. Transliteriramo prvi račun:¹¹³ *V' H(rsto)vo ime am(e)n' . . ē . f . i . v . (1523) ijuļē d(a)nъ . i . V' vrime redovniki bene[f]jiciēnih' v Roče domina Ilie Pečarića i domina Simuna Grebla, i [v] vrime starešini cr'kve s(veto)ga Bartolomēē sadē v Roče. Ėkov' Bušič' i Iv(a)n Greblić' bēše učenena sēda v' kore cr'kve s(veto)ga Bartolomēē . i balador' v cr'kve i d'va rmara v sakrēštii. I to s volju vsih braćeniki rečene cr'kve . od' meštra Eronima maraguna z Benetakъ za*

¹¹⁰ Prema mikrofilmu Arhiva JAZU, str. 4

¹¹¹ Radovi 5, 71—205; G. O. Svane, Kopenhagenski glagoljski misal. Slovo 15—16, 1965, 80—84.

¹¹² Radovi 1, 1952, 108—112; 115—157.

¹¹³ Arhiv JAZU Ilc 56, 2a.

dukatov . j . tr . z . tr . l . so(ldi) . tr so(ldi) . g . samo za negov teg' . goštaše daski c'viki vožen'e i ine špendie dukatov' . j . tr . a . tr so(ldi) . v . i . ki reč(e)ni pinezi esu savkupleni od prihodišč' cr'kve reč(e)ne od' starešin' od léta do léta kako se udrži v računih' v kvadér'ne staroi i pr(o)č(a)ě.

Ovdje upadaju u oči ikavizmi iz svakidašnjega govornoga jezika: *vtimez*, *pinezi*, *vsih*, uz ostale riječi s *ě* ili običnim *e*: *starešiniz*, *v Roče*, *běše*, *sěda*, *v sakrěštii*, *létaz*, *kvadér'ne*. Iz ovoga kratkoga zapisa izlazi da je u saobraćajnom dnevnom govoru ekavštine bilo i malobrojnih ikavskih refleksa.

Omjer upotrebe *ě*, *e*, *i* u Pt i Nk u istim pozicijama daje ovu sliku:

Pt *ě* i *e* — Nk *i* u 86 potvrda;

Pt *e* — Nk *ě* u 45 „

Pt *i* — Nk *ě* u 23 „

Istraživači istarskih dijalekata slažu se u tome da su starosjedinci Istre prije migracija morali biti ekavci kao što su još i danas stanovnici srednje i istočne Istre. U srednjoj se Istri danas pokatkad javlja i refleks *i*: *svit*, *brig*, *snig*, *lip*, *medvid*, *misec*, *drivo*, *nedilja*, *svića*, itd.¹¹⁴

Književni rad Šimuna Grebla kao ni račun iz 1523. nisu daleko od 1483, kad je štampan prvi glagoljski misal Pt, a Roč, odnosno susjedna Nugla, bila je boravište Novakova misala, za koji se može sa sigurnošću tvrditi da je poslužio kao glavni predložak Pt misala. Nameće se pitanje da li možda u jeziku Pt ima kakvih jezičnih, odnosno dijalektalnih odraza toga kraja. Josip Ribarić kao i M. Małecki¹¹⁵ stavljaju Roč s Nuglom u kajkavsko-čakavski prelazni dijalekt bezjačkoga ili buzetskoga područja. Od svih njihovih dijalektalnih karakteristika kao i od obilježja susjednog jezika Matkovićeva notarskoga protokola (o/u, str. 109) u navedenoj Štefanićevoj studiji, možemo naći u Pt nekoliko primjera zamjenjivanja vokala *o/u*:

1. *Věranъ rabъ i modarъ egože postaviti G(ospod)ъ* (158c);
2. *Bl(a)ž(e)nъ č(lově)kъ iže ob(rě)te modrość i iže obiluetъ mudrostiju* (185a);
3. *položiše tropi (trupī) rabъ tvoih' brašna ptićati n(e)b(e)skimъ* (167d);
4. *. d . (= 5) suprog' (stsl. sьprogъ) kupihъ* (108a);
5. *Kr(ъ)vbъ ego bodi n(a) n(a)sъ i na čediň n(a)šihъ* (64d);
6. *vr(ě)mena bodite t'voimъ zaštić(e)niem' tiha* (130b);

¹¹⁴ M. Hraste, Govori jugozapadne Istre. Dijalektološki zbornik 2, Zagreb, 1966, 24

¹¹⁵ M. Małecki, Przegląd słowiańskich gwar Istrji. Krakov 1930, 93—99; J. Ribarić, Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri. Srpski dijalektološki zbornik knj. IV. Beograd 1940, 1—209.

7. Č(lově)kb eterb stvori večero veliju (107d);
 8. b(la)ž(e)n(o)mu Avgustino isp(o)v(ě)dniku tvoemu (170c):
 Nk ima dosljedno na tim mjestima u.

Već se prof. Fancev kod proučavanja jezika protestantskih pisaca 16. st.¹¹⁶ mučio rješavanjem porijekla *o > ǫ* mjesto *u* u nekim rjeđim potvrđama (modrosti, odložena, naročeno, ločili; jedno pesan poi, govoraho, davaho, prošaho itd) u biblijskim tekstovima. Kako je to i *danas* karakteristika žminjskog govora,¹¹⁷ on je tu pojavu pripisao prevodiocu i najmarkantnijoj ličnosti iz doba reformacije Stjepanu Konzulu Istraninu rodom iz Buzeta.¹¹⁸ Od morfoloških potvrda akuz. sg. nominalne deklinacije -a osnova koje su zajedničke s Pt¹¹⁹ ima i jednu poziciju za dativ sg. muž. r., ali nema primjera za 3. 1. prezenta i imperfekta kao što se pojavljuju u prijevodu Biblije protestantskih pisaca.

Premda je ovo malo potvrda za 220 folija jedne inkunabule, ipak s obzirom na istu vrstu varijanata kojih nikako nema Nk, možemo pomišljati da ovi kajkavizmi zajedno sa kajkavskim hipokoristikom *milostivice Marie* u dodanoj sekvenciji (cf. Prilog B VI) upućuju na redaktore iz Istre.

Slika jezičnih varijanata po kojima se razlikuje misal Pt od svoga glavnog predložka Nk otkrila je sjeverne — istarske redaktore Prvotiska hrvatsko-glagoljskog misala iz 1483. koji su, spremajući ga za štampanje, popravljali tekst Nk prema svojim istarskim kodeksima i unosili u nj mlađe jezične inovacije i elemente svoga govora i ortografije.

6. ZAKLJUČAK

U toku izvršene analize dali smo ujedno i odgovore na pitanja postavljena na početku ove radnje. Stoga sada možemo prići rezimiranju zaključaka, mada ne mislimo da je time riješeno svako pitanje oko odnosa Nk-Pt i oko nastanka Prvotiska.

¹¹⁶ F. Fancev, Jezik hrvatskih protestantskih pisaca 16. vijeka. Rad JAZU 212, 184—185;

¹¹⁷ D. Zgrablić, Čakavski dijalekt u Sv. Ivanu i Pavlu te u Žminju u Istri. II Program c. K. velike državne gimnazije u Pazinu 1904/5, I.

¹¹⁸ F. Bučar, Reformacija među Hrvatima u Istri. Vjesnik zem. arkiva 19, sv. 3. Zagreb 1917, 172.

¹¹⁹ Također se i u Ljubljanskom (beramskom) misalu 162 a/2 među bilješkama nalazi akuz. sg. pridjeva na *o*: *Prekrst' s(ve)te Marie na britufi vazda prvo neděljju po san'mi Pazin'skom' . . . ; Prekrst' crěkve s(ve)t(a)go Martina v' Bermě vazda prvo neděljju*. Radovi 5, 1964, 48, 49.

1. Predložak misala Nk nastao je u Zadru. Izgleda da je pripadao zadarskom ženskom samostanu Sv. Marije. Knez Novak kao svjetovna ličnost nije znao iz sadržaja svoga predloška eliminirati one dijelove, koji su bili nužno redigirani baš za Zadar: lokalne litanije Svih svetih s benediktinsko-zadarskim apostrofiranjem svetaca, zaziv za zaštitu samostana Sv. Marije u istim litanijama i 3 oracije patronima zadarskih benediktinskih samostana u misi za dobro stanje grada koje nisu odgovarale potrebama i mjestu postanka misala Nk. Analiza sadržaja otkrila je i neke hronološke podatke koji su važni za datiranje predloška Nk: odsutnost imena zadarskog sv. Šimuna, čije su moći, prema predaji, donesene u Zadar god. 1243; tijelovska himna »Lauda Sion« ispjavana god. 1274. nije još ušla u Nk; djelovanje ankonskog sv. Liberija za pape Grgura X (1270—1276); provedeni su Durandovi zahvati u obredu krštenja (+1296); unesen je sv. Ljudevit, biskup tuluški i franjevac koji je umro 19. VIII 1297. Ljudevit koji je kanoniziran god. 1317. ulazi vrlo rano i u glagoljaške sanktorale i kalendare. Unesen je brzo u naše misale franjevačke redakcije ne samo zbog toga što je bio član njihova reda, nego i zbog političkih razloga. Naime, Ljudevit je bio sin sicilskog kralja Karla II i Marije, kćerke mađarskog kralja Stjepana VI (V), a brat hrvatskougarskih kraljeva Karla Martela (+1295) i Karla Roberta¹²⁰, pa je, izgleda, i zato tako brzo ušao u latinske i glagoljske hrvatske misale, dok još ni do danas nije unesen u misale i brevijare cijele Crkve. Prema tome mogli bismo i predlošku Nk postaviti donju granicu njegova postanka god. 1317. dok je Nk pisan 50 godina kasnije.

2. Sadržajna i povijesnoliturgijska analiza pokazala je da su redaktori Pt poštivali sadržaj starog Novakova misala i preuzeli ga kompletno dodavši mu 4 votivne mise i 8 sekvencija; ali se ipak nisu mogli oprijeti svojoj lokalnoj tradiciji pa su u tekst Pt unijeli neke stilizacije, izraze ili oblike koji su im bili u ušima bilo iz njihovih vlastitih kodeksa i crkvene prakse bilo iz jezičnog stanja svoga kraja.

3—4. Raslojavanje regionalnih sanktorema Pt dovelo nas je do vrlo starog (8—9. st.) fonda benediktinskih kalendara i sanktorala francuske provenijencije. Neki ga datumi kao: 11. IV — sv. Ambrozij, 18. V — sv. Vincencij, 22. VI — sv. Ahacij, 15. VII — Rašastie apostol, 11. XI — sv. Menna vežu sa benediktinskom opatijom »Corbie« u sjevernoj Francuskoj. Drugi opet datumi upućuju na reformni centar 11—12. st. — benediktinsku opatiju »Cluny« koja je svoj obnovljeni duh i običaje s velikim uspjehom prenosila na sve evropske samostane. Njezin duh obnove odrazio

¹²⁰ V. Soić, *Proprium officiorum apostolicae sedis indultu in usum cleri dioeceseon segnensis et modrussiensis seu corbaviensis. Segniae 1874*, 419; *Acta Sanctorum. Aug. III (1752)*, 775, 783 i 805.

se i na znamenitim talijanskim opatijama od Sv. Apolinara u Ravenni, Subiaca do Monte Cassina, odakle reformni val zahvaća i hrvatske benediktince koji s obnovom prihvaćaju i liturgijske knjige i njihove kalendare. Ovu vezu napose potkrepljuju svetkovine marseilleskog sv. Viktora i Lazara (14. XII). OxII ima misu u čast sv. Marte (f. 236bcd); a Ljubljanski brevijar 161 a/2 ima oficij u čast sv. Marte (f. 164c—166c) i sv. Lazara (f. 163c—164c), kojih je kult karakterističan za južnu Francusku od 11—12. st.

Uz benediktinske sanktoreme francusko-talijanskog porijekla ističu se u kalendaru Pt benediktinske svetkovine sjevernih, germanskih kulturnih centara: Augsburga: sv. Ulrik, Udalrih, u Istri Voldrih, Vorih — 4. VII, sv. Osvald 5. VIII, čiji kult šire benediktinci iz Salzburga, sv. Gall 16. X i njegov prijatelj sv. Otmar 16. XI, osnivač i opat u St. Gallenu. Prvi je ostavio toponomastičke tragove u lokalitetu Vorih kraj Buzeta i Vorihov vrt kod Draguča. Posljednji naziv dolazi od prezimena *Vorih Anton*, a od njege *Vorišić Tone* (cf. Radovi Stsl. instituta 1, 161, 163). U Dolini kraj Trsta postoji stara župa *S. Uldarici* od god. 1331, a stara crkva *sv. Ulrika* u Koprju sagrađena je 1211. god., dok filijalna crkva *sv. Voriha* pripada župi u Buzetu. Kult *sv. Osvalda* u Istri odražuje slika sv. »Žvalda« u bivšoj benediktinskoj crkvi u Koprju, a *sv. Gal* naslovnik podružne crkve u župi Labin.

Ako ovim sjevernim sanktoremima, koji su ostavili dubok trag i u crkvenom životu Istre, dodamo tršćanske mučenike: Lazara, Servula (Sucerba), Justa, možda i Justinu s Mavrom iz Poreča i Niceforom (Nečiprom) iz Pićna kao i blagdan Prenesenja tijela sv. Jerolima za koji smo pokazali da je vezan uz *Zrenj*, nedaleko Buzeta, onda zaključujemo da su ove posljednje svetkovine dodane u Istri. Prema tomu, ako izlučimo iz kalendara Pt germanske i istarske sanktoreme, predpostavljamo da smo dobili rekonstrukciju Novakova kalendara. A dodane svetkovine i tekstovi (4 mise i 8 sekvencija) stavljaju redakciju prvog štampanog misala u Istru, upravo u grad Roč, snažni glagoljski centar krajem 15. st. U gradu Roču tada se nalazio i Novakov misal, a upravo njegov zapis iz Izole datiran 1482. izražava radost nad našom štampom. Roč je ostavio i uglednu baštinu glagoljskih kodeksa: brevijar Vida Omišljanina iz god. 1396, Kopenhagenski i Ročki misal iz početka 15. st. i djela ročkog župnika i krasnopisca Šimuna Grebla na prijelazu iz 15. u 16. st.

Karakteristično je da se ista simbioza starih benediktinskih južnofrancuskih kalendara (Ambrozija — 4. IV, Divisio apostolorum — 15. VII, Lazara i Viktora na 17. XII — prema Usuardovom martirologiju) sa ger-

manskim Ulrikom, Osvaldom i Gertrudom našla i u mađarskom kodeksu »Sacramentarium O. S. B. Boldvense« (Codex Prayanus iz 1192—1195).¹²¹ Kodeks se između god. 1203—1216, prema bilješkama u njemu (f. 144, f. XXVI) nalazio u mađarskoj clunyjskoj opatiji *Somogyvár*. Opatiju je podigao kralj Ladislav god. 1091, a prvi su redovnici došli iz južnofrancuske benediktinske opatije *Saint Gilles* u Provenci¹²² koja je bila najstarije narodno svetište.

Kojim su putem dolazili francuski liturgijski utjecaji u hrvatskoglagoljske kodekse? Da li direktno preko Akvileje i Trsta, da li sjevernim putem preko Mađarske i preko Zagreba koji je smjer utvrđen za zagrebačke liturgijske kodekse¹²³ ili preko talijanskih benediktinskih opatija? Kako smo vidjeli, u sanktoralu Nk su zaostali ankonski sanktoremi: sv. Kirijak (4. V) i sv. Liberije (26. V), a vjerojatno i sv. Flavijan (22. X). Oni su zadržali svoje mjesto u svim glagoljskim misalima sjevera i juga, a nemaju ih nikako zagrebački latinski kodeksi. Ako ovamo dodamo ostale zadarske elemente s imenom zadarskog sv. Krševana koje se citira u molitvama za blagoslov životinjske hrane zajedno sa sv. Benediktom u svim do sada sačuvanim hrvatskoglagoljskim misalima, onda se jasno naslućuje žarište i rasadište hrvatskog glagolizma u 14. i 15. vijeku, a to je bio grad *Zadar*. On je svoj liturgijski fond koji su oblikovale francusko-talijanske benediktinske opatije prihvaćao iz susjednih (ankonskih) vjerskih središta. Premda je taj benediktinski fond bio svojina čitave srednjovjekovne zapadne Crkve, ipak stariji relikti imena svetaca u hrvatskoglagoljskim sanktoralima daju naslutiti pravce njihova kretanja: Francuska, Italija, Zadar, a odavde u ostala sjeverna glagoljaška područja.

Na kraju zaključujemo kako je komparativno proučavanje misala Nk i Pt također potvrdilo put hrvatskih glagoljskih tekstova iz Zadra preko Like i Krbave u centralnu Istru u 14. i 15. st. To je vrijeme cvata liturgijskih glagoljskih knjiga i njihove opreme kojom je prednjačio grad Zadar sa svoja dva jaka kulturna samostanska središta: benediktinski Sv. Krševan i noviji franjevački centar koji prepisuje i širi franjevačku redakciju brevijara i misala, a kojoj pripadaju svi do sada poznati glagoljski kodeksi.

Naime, uz posebne knjige misala: *Sakramentarij* s misnim obrascima za pjevanje svećenika, *Graduale* s tekstovima za pjevački zbor i *Lekcionar* sa svetopisamskim odlomcima za pjevanje evanđelja i poslanice oblikovali

¹²¹ P. Radó, O. S. B., *Libri liturgici manuscripti Bibliothecarum Hungariae*. T. I. Budapest 1947. Mus. Nationale »Nyelvemlekek 1«, 31.

¹²² *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques VII*. Paris 1934, 1086.

¹²³ D. Kniewald, *Obred i obredne knjige zagrebačke stolne crkve 1094—1788*. Zagreb 1940, 3—33; *Isti, Zagrebački liturgijski kodeksi XI—XV stoljeća*. Croatia sacra 10, 1940.

Pravci utjecaja na glagoljske kalendare i sanctorale.

su se već od 7. st. također i neke vrste *plenarni misali* s oracijama, čitanjima, prefacijama, kanon s nekoliko izabranih misa, naročito votivnih i općih (iz Communa). Takvi su se misali različitih tipova upotrebljavali kroz cijeli srednji vijek sve do 15. st. Ovakav misal tipa rimske kurije imao je najviše izgleda da postane univerzalnim, jer su se njim služili benediktinci, a prihvaćali su ga i širili rimski hodočasnici iz cijele Evrope. Papa Inocencije III (1196—1216) posvetio je veliku pažnju oblikovanju rimskog misala, a konačnu su mu redakciju proveli franjevci koji su ga prihvatili za cijeli svoj red 1223. god. i širili ga kamo god su došli.¹²⁴

Budući da u doba prepisivanja i ranog štampanja kodeksa nije bilo centralnog crkvenog nadzora, to su kroz stoljeća nastale različite varijante misala s partikularnim obredima. Editio princeps potpunog misala latinskog štampan je 1474. u Milanu s ovim početkom: *Incipit Ordo Missalis secundum consuetudinen Romanae curiae*. Sadržaj mu se niže ovim redom: 1. Kalendar, 2. Obred blagoslova vode, 3. Proprium de tempore koji je prekinut iza Velike subote sa 4. Ordo missae s prefacijama i kanonom, 5. Proprium sanctorum, 6. Commune sanctorum, 7. Votivne i mrtvačke mise, 8. Različiti ritualni tekstovi.¹²⁵

Kod hrvatskoglagoljskih misala ne možemo, nažalost, pratiti razvoj od Sakramentarija do stapanja u Missale plenum, jer nam se — osim fragmentarnih dijelova starih Sakramentarija i misala (od Kijevskih i Bečkih listića do Bašćanskih odlomaka, Kukuljevićeva i Birbinjskog odlomka te do odlomka starijeg tipa misala u Splitskom odlomku¹²⁶ — nije uspio očuvati ni jedan potpuni kodeks takvog misala iz starijih razdoblja.

Mlađeg je datuma jedino skraćeni putni misal zagrebačke Metropolitane MR 180, ali on predstavlja izbor misa iz potpunog reformiranog misala. Takav izvadak misa nalazi se u 3 sačuvana kombinirana putna misala-brevijara: Bodlejanski MS Canon Lit 172 iz 14. st.; Cod. slave 11 iz 14. st. i Ljubljanski kodeks 22 Kopitarove zbirke iz 15. st.¹²⁷

Hrvatskoglagoljski misali 14. i 15. st. kao i Pt pripadaju franjevačkom redigiranom misalu rimske kurije. Pt hrvatskog misala ima isti redoslijed sadržaja kao i lat. Editio princeps misala. Naime, i glagoljski Pt počinje kalendarom, zatim se reda sadržaj kao i kod lat. osim blagoslova vode koji u Pt dolazi među ritualnim tekstovima, a ne ispred proprija.

¹²⁴ Podaci uzeti iz Enciclopedia cattolica VIII. Roma 1952, 831—840.

¹²⁵ Enciclopedia cattolica VIII, 836.

¹²⁶ Vj. Štefanić, Splitski odlomak glagoljskog misala starije redakcije. Slovo 6—8, 1957, 126—130.

¹²⁷ J. Vajs, Najstariji hrvatskoglagoljski misal. Djela JAZU 38, 34—37; 39—40; 40—43.

Treba istaći da u hrvatskoglagoljskim misalima nema tragova nekog posebnog obreda koje naše crkve ili biskupije, nego su svi vjerni odraz rimskog misala, što se vidi već u njihovim naslovima: *Počētie čin̄ mis(a)la po z(a)k(o)nu rimskago dvora* (R i Lj) ili: *Počētie misala po zakonu rimskoga dvora* (Nk i Pt). Naročito treba istaknuti da su se istarski glag. misali upotrebljavali na terenu akvilejske metropole, ali u njima nema odraza akvilejskog obreda koji se ističe posebnom raspodjelom evandeoskih perikopa u nedjeljama poslije Duhova, brojnim sekvencijama i razlikama u nekim ritualnim tekstovima.¹²⁸ Naime, istarske biskupije, koje su bile stari sufragani akvilejske nadbiskupije, mogle su se služiti ili rimskim ili akvilejskim obredom.¹²⁹ Ipak je veći broj sekvencija sačuvanih jedino u Pt ušao u nj vjerojatno pod utjecajem akvilejskih lat. kodeksa.

7. DODATAK

Dosada se vjerovalo da je prva hrvatska štampana knjiga, glagoljski misal, zbog svog uglednog tiska mogao biti štampan samo u Veneciji. Na temelju teksta Glavinićeve vizitacije iz god. 1696. u kojem se veli da su u Kosinju štampani glagoljski brevijari Z. Kulundžić je ustvrdio da je tamo štampan (prema čitanju »suhoga tiska«) i Prvotisak glagoljskog misala iz god. 1483.¹³⁰ Nova tvrdnja izazvala je mnogostruke radove oko toga pitanja. V. Putanec trudio se da prema čitanju zapisa NOEMIL na primjerku R 313b Nacionalne sveučilišne knjižnice u Zagrebu kao i prema komparativno-historijskoj obradbi svih sačuvanih kalendara u glagoljskim kodeksima dokaže da su Pt štampani pavlini u Modrušu.¹³¹ Kako su rezultati njihova istraživanja upućivali na zaključak da je Pt štampan na domaćem tlu, to su i dalje slijedile analize: papira, sačuvanih drvoreza slika u nekim primjercima Pt,¹³² vodenih znakova na papiru¹³³ i inventara slova u Pt.¹³⁴ Radovi su pokazali

¹²⁸ F. Ušeničnik, *Obrednik oglejske cerkve v ljubljanski škofiji*. Bogoslovni vestnik. Leto IV, 1924, 2—10.

¹²⁹ V. Joppi, *De' libri liturgici a stampa della chiesa d'Aquileja*. Archivio Veneto Nov. ser. XVI. Tom XXXI, Venezia 1886, 225.

¹³⁰ Z. Kulundžić, *Problem najstarije štamparije na slavenskom jugu (Kosinj 1482—1493)*. Separat iz časopisa »Narodna knjižnica« br. 1 za 1959; *Isti*, Kosinj, kolijevka štamparstva slavenskog Juga. Zagreb 1960. i kasnije više puta.

¹³¹ V. Putanec, *Prva tiskara u Hrvatskoj i Jugoslaviji*. Zagreb 1959; *Isti*, *Problem predsenjskih tiskara u Hrvatskoj (1482—1493)*. Jadranski zbornik IV, 1959—1960. Rijeka—Pula 1960.

¹³² M. Bošnjak, *Drvorezi u primjercima prve hrvatske tiskane knjige*. P. o. iz Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU, god. 10, 1962, br. 1—2, 3—11; *Enciklopedija likovnih umjetnosti 1*. Zagreb 1959, 496.

¹³³ M. Bošnjak, V. Hofman i V. Putanec, *Vodeni znakovi hrvatskih inkunabula*. Bulletin zavoda za likovne umjetnosti 3, 1964, 20—49.

¹³⁴ J. Tandarić, *Grafički znaci prve hrvatske tiskane knjige*. Slovo 14, 1964, 110—120.

da najčešće upotrebljavani vodeni znak na papiru Pt: volovska glava s crtom i krunom među rogovima, koji se nalazi na tri četvrtine misala Pt, odaje njemačko porijeklo papira. Također i dva sačuvana drvoreza Raspeća, koja su bila kasnije stavljena na praznu stranu prije Kanona mise u lenjingradskom i vašingtonskom primjerku, upućuju na original Jörga Breua starijeg (Augsburg 1475—1537), njemačkog slikara i crtača koji je tiskan 1504. u »Missale Constantiense«, Augsburg (Auguste Vindelicorum).

Proučavanje predložka za rezanje slova za Pt zasad nije dalo sigurnih rezultata pa se to ne može ustvrditi ni za Novakov misal.¹³⁵ S većom se sigurnošću može reći da manja slova Pt *nisu poslužila* za tisak Prvotiska glagoljskog brevijara iz 1491. Prema tome se ne može ni tvrditi da je Prvotisk misala iz 1483. štampan u Kosinju.

Zasada uistinu ne postoje nikakvi direktni dokazi o mjestu štampanja Pt. Postoji jedino zapis žakna Jurja u Novakovu misalu na posljednjem foliju 270d:

*Vita Vita . štampa naša gori g're
tako ě oću da naša gori gre
. ě . u . o . b . m(ě)s(e)ca ijuna . i . i . e . d'ni (26. VI 1482)
to bě pisano v grade Izule
to pisa Juri žakanъ iz' Roča
B(ogъ) mu pomagai i v'sem' ki mu
dobro otě*

Zapis govori o štampi, o zavičaju žakna Jurja i donosi datum Jurjeva privremenog boravka u Izuli (Isola) zajedno s Novakovim misalom. Zašto se nosio kodeks? Da li u štampariju da se odmah iz njega slaže novi misal? Da li zbog rezanja slova za tisak ili se nosio da netko po Nk redigira, napravi prijepis koji će onda ići u štampariju kao predložak slagarima?

Kako smo pokazali, postoji mnogo pravopisnih, fonetskih, morfoloških, sintaktičkih i leksičkih razlika između Pt i Nk. Mogle su se zapaziti i različite tradicije svetopisamskih tekstova, zatim popravljanje Nk itd. Sve ovo nije redaktor mijenjao na samom kodeksu Nk, jer se ne vide nikakvi ispravci ni dodaci na njemu. Grafička je analiza pokazala da slova Pt nisu rezana prema slovima Nk. Prema tome se morala načiniti najprije kopija Nk koja je trebala ići tipografima za slaganje.

Za ovakav postupak može poslužiti analogija procedure kod pripreme štampanja prvotiska akvilejskog misala iz 1494. u Augsburgu. Dokumentacija

¹³⁵ J. Tandarić, o. c. 119—120.

se čuva u Udinskom arhivu, a iskoristio ju je i djelomično objelodanio V. Joppi.¹³⁶ Tu se tačno iznosi kako je došlo do štampanja akvilejskog prvotiska misala.

Pod akvilejsku metropolu spadale su neke talijanske, istarske, slovenske i njemačke (Koruška) biskupije. U Belaku (Villachu) u Koruškoj, akvilejske dijeceze, bio je kapelanom svećenik Osvald Spetel iz Augsburga. On je zajedno sa znamenitim štamparom liturgijskih knjiga Erhardom Ratdoltom (od 1476—1485 u Veneciji, a od 1486—1500 u Augsburgu) također rodom iz Augsburga, predao akvilejskom Kaptolu (patrijarška stolica tada još nije bila popunjena) ponudu o štampanju misala akvilejskog obreda. Ponuda je bila vrlo stvarna: u roku od 6 mjeseci otisnut će misal barem u 500 primjerkara; Kaptol će odrediti cijenu i preporučiti će, odnosno narediti će crkvama kupovanje misala. Patrijarhov kancelar zajedno s Kaptolom prihvaća ponudu 9. IV 1494. Zatim se u Udinama pristupilo izradbi kopije što je trajalo 4 mjeseca, jer prema sačuvanom dokumentu od 22. VIII 1494. akvilejski Kaptol dopušta svećeniku Osvaldu da nosi iz Akvileje u Udine neke najbolje rukopisne misale zbog korekture prijepisa misala. Nakon 6 mjeseci od toga datuma (22. VIII — 23. XII 1494) bilo je završeno štampanje, jer tada patrijarha ustanovljuje da je štampanje dovršeno s mnogo truda i brige. 2. II komisija je fiksirala cijenu misala: 23 mletačke lire za uvezane (korice od bakrenih pločica, na uglovima zaštićene mesingom), a 18 za neuvezane (str. 240). U isto vrijeme Kaptol dopušta da se knjiga može kupiti novcem od crkvenog dohotka, a svećeniku koji će ga kupiti i dnevno se njime služiti podjeljuje 40 dana oprosta.

Misal nosi na drugoj strani prvog folija odobrenje akvilejskog patrijarhe Nikole Donata od 14. II 1495. Treći folij sadrži uvod gdje se govori o akvilejskom obredu i dokazuje, da se različiti obredi pojedinih crkava ne protive svetim kanonima (240). *Proprium de tempore* prekida se sa *Ordo missae*. Folij XX donosi prefaciju; iza prazne strane, koja je bila predviđena za sliku Raspeća, dolazi Kanon na 6 pergamenih folija. Slijedi *Ordo missae* do kraja, a onda se nastavlja *Proprium de tempore*, *Proprium sanctorum*, *Commune* i na kraju kolofon.

Iz ovog se pregleda poslovnog postupka i predradnji kod štampanja i raspačavanja jedne inkunabule vidi, kako je to bio odgovoran posao i za naručioca i za tiskare: s jedne strane potreba, a s druge dobitak. Zato je trebalo pripremiti dobar tekst za predložak da bi se osigurala dobra prodaja.

¹³⁶ V. Joppi, *De' libri liturgici a stampa della chiesa d'Aquileja*. Archivio Veneto. Nova ser. XVI. Tom XXXI. Venezia 1886, 225—267.

Štampanje prvog glagoljskog misala iziskivalo je mnogo više priprema, jer tu nije bilo nikakvog iskustva. Trebalo je dati rezati slova, naći dobar predložak, načiniti prijepis i potražiti slagare koji bi poznavali glagoljsko pismo i po mogućnosti jezik. Sve je ovo, uz organizatore, trebalo osigurati uspjeh pothvata. To nije mogao preuzeti na sebe jedan čovjek, već neka jača institucija. Ali o tome nemamo zasada nikakvih podataka u samoj inkunabuli, a ne raspolažemo ni dokumentacijom pa niti dobrom analizom kulturno-povijesne situacije. Pokušat ćemo iznijeti samo neke mogućnosti koje će možda poslužiti istraživačima riješiti pitanje tko je organizirao štampanje i mjesto izvedbe hrvatskoglagoljskog Prvotiska.

Pokazali smo da su Istrani sudjelovali kod redigiranja Pt preko svoga predložka Nk misala koji se čuvao u Roču i da su redaktori u prijepisu ostavili tragove lokalnog govora i pravopisa. U isto vrijeme varijante biblijskih tekstova u Pt ukazale su na kvarnerskoistarsku familiju tekstova s omišaljskim Ill₄ na čelu, a njega slijede na kritičnim mjestima istarski misalski kodeksi, dok Novakove biblijske perikope upućuju na jednu južnu filijaciju.

Tko je bio u stanju da pripremi predložak, odnosno prijepis misala za slaganje? Hoće li u tome imati udjela koji od istarskih biskupa: tršćanski, koparski ili jedini na čisto glagoljaškom području biskup u Pićnu? Izgleda da se u ovim biskupijama nije osjećao manjak latinskih misala, kad je lat. Prvotisak štampan istom 1494. Teško je ustvrditi da bi koji od njih organizirao tiskanje Pt glagoljskog misala, a da se prije nije pojavio latinski Prvotisak akvilejskog obreda iz njihove metropole.

U to je vrijeme akvilejski patrijarha kardinal Marko Barbo (1471—1490), nećak pape Pavla II, koji je svoju upravu, poput ostalih prethodnika, povjerio vikarima. Kao vikari akvilejskog patrijarha često se spominju biskupi iz istarskog Pićna (Pedene) i Novigrada. I zaista od 1482—1488. bio je posebni vikar za austrijske zemlje u akvilejskoj dijecezi Istranin Paskazije iz Gračišća (Galignana), biskup u Pićnu. Pićanskog biskupa kao i tršćanskog i neke druge biskupe imao je pravo imenovati od god. 1446. njemački car Fridrik III, neprijatelj i susjed Venecije.¹³⁷ On je, kao i Venecija, imao ambicije da se dočepa akvilejskog patrijarhata. Biskup Paskazije je mogao pomagati pothvat kao rođeni Istranin i jedini domaći biskup koji je znao za nestašicu glagoljskih liturgijskih knjiga svoje i ostalih istarskih biskupija kod glagoljaškog klera.

S druge strane uz glagoljaške centre po različitim istarskim župama počinje od 1467. ekspanzija zadarskih trećoredaca u Kopar i Istru. Naime,

¹³⁷ J. Gruden, *Cerkvene razmere med Slovenci u 15. st. in ustanovitev ljubljanske škofije*. Ljubljana 1908, 74.

26. februara iste godine primio je fra Martin Novak Zadranin od koparskog plemića Francesca de Spelatis kuću s vrtom u predjelu gradskih vratiju Bussedraga, a god. 1474. dobio je isti fra Martin još jedno zemljište od Lucije, udovice nekog Ivana iz Krbave, uz uvjet da se služe Gregorijanske mise i da fra Martin ili netko drugi mjesto njega pođe u Rim posjetiti crkvu sv. Petra i Pavla.¹³⁸

Kako je poznato, franjevci trećoreci su osnovali svoj centar u Zadru zaslugom vrlo agilnog bosanskog plemića, izbjeglice, fra Mateja Bošnjaka.¹³⁹ Obilnu materijalnu pomoć (samostan i crkvu) podijelio im je bogati zadarski trgovac Grgur Mrganić iz starog hrvatskog plemena Virević koje potječe iz lučke županije u Ravnim Kotarima. U pravnim se ispravama uz prezime Virević citiraju razni članovi tog plemena u vezi s ostalim hrv. plemićima od 12—14. st.: Šubićima, Gusićima, Mogorovićima, Kačićima itd.¹⁴⁰ Neki od Virevića nose lično ime *Novak*: Novak pokojnog Stanislava (1350); Našman zvan Novak (1351). Budući da još onda nisu bila uobičajena prezimena, često se prezime dobivalo po ocu ili mjestu porijekla.

Prvi gvardijan dobivenog samostana u Zadru (4. XII 1439) bio je fra Martin pokojnog Novaka.¹⁴¹ Ostale ga isprave jednostavno nazivaju fra Martin Novak. Možda je fra Martin bio i rođak dobrotvoru Mrganiću, ali je bez sumnje morao biti sposoban čovjek kojemu je bilo povjereno uređenje i vodstvo novoosnovanih samostana u Zadru od 1439. i u Kopru od 1467—1494. Dakle bio je samostanskim poglavarom 55 godina. O njegovoj porodičnoj pripadnosti ne možemo ništa reći, jer nemamo dokumentacije. Jedino je sigurno da je, ako ne porijeklom Zadranin, a ono barem da je u mladim godinama živio u Zadru. Vjerojatno je znao za kneza Novaka, pisara glagoljskog misala, a mogao je saznati i za prodaju tog misala u Istru 1405.

Trećoreci odlaze u Koper iz svoje centrale u Zadru. Sa sobom nose i svoje liturgijske kodekse. Došavši u Istru nisu li baš oni na čelu s fra Martinom Novakom i učiteljem slavenskog jezika fra Stjepanom Belićem¹⁴² inicijatori štampanja Prvotiska glagoljskog misala, kako je već nabacio i prof. Fancev¹⁴³ za Mateja Bošnjaka, pa su za prijepis trebali i željeli upravo Novakov misal zadarskog porijekla?

¹³⁸ Vj. Štefanić, Glagoljaši u Kopru. Starine JAZU 46, 1956, 218.

¹³⁹ Stj. Ivančić, Povjesne crte o samostanskom III Redu po Dalmaciji, Kvarneru i Istri. Zadar 1910, 24.

¹⁴⁰ R. Jelić, Grgur Mrganić. Radovi instituta JAZU u Zadru 6—7, 196.

¹⁴¹ Isti, o. c. 487, 494.

¹⁴² Vj. Štefanić, Glagoljaši u Kopru, 221—222.

¹⁴³ F. Fancev, Prvi izgrađivači hrvatskoga štamparstva. Grafička revija 4 1926, 227.

S druge strane, ako su Ročani organizatori štampanja, nisu li onda naručili dobar prijepis za predložak slagarima upravo kod najboljih poznavalaca glagoljskih liturgijskih knjiga kao što su to trebali biti trećoreci — glagoljaši par excellence?

Zašto je upravo bio izabran Nk za predložak Pt, kad su u Istri, koliko nam je danas poznato, imali svoje rukopisne misale: Ročki, Ljubljanski (beramski, lijepe Bartolove kodekse), zatim Kopenhagenski, a sigurno i druge misale? Da li je Nk bio renomiran zbog sadržaja, starine ili zbog toga što je izašao ispod pera jednog znamenitog hrvatskog plemića?

Naime, moglo bi se pomišljati na posljednjeg krčkog kneza Ivana Frankopana, odnosno na njegovu ženu Elizabetu da su inicirali, ili bili mecene tiskanja misala, kako je to nabacio već Črnčić i prof. Štefanić,¹⁴⁴ i da su tim izdanjem htjeli ovjekovječiti jedan misal kneževskog porijekla?

Od 1480—1484. boravi u Mlecima jaka hrvatska emigracija s nesretnim krčkim knezom Ivanom Frankopanom koji prijevarom ostavlja svoj otok, a bježi iz Mletaka god. 1481. sa svim svojim blagom u Tirol k nadvojvodi Sigismundu, rođaku cara Fridrika III, dok mu žena Elizabeta, Mlečanka, i kćerka Katarina i dalje ostaju u Mlecima. Ona pravi oporuku 19. VIII 1484. i imenuje don Luku Rinaldisa za jednog od izvršitelja svoje oporuke. Don Luka je rođen u Krku, ali se njegova obitelj 1470. nastanila u Pordenonu (Furlanija) pa se don Lukino kretanje za vrijeme emigracije odvija na liniji Mleci-Pordenone. Izgleda da njegovim zalaganjem odlazi god. 1483. furlanski biskup kao carev poslanik u Veneciju da zagovara vraćanje Krka knezu Ivanu.¹⁴⁵ Možda je taj biskup bio sâm Paskazije iz Gračišća, biskup Pićna i vikar u Akvileji. Iste godine od 23. XII boravi knez Ivan negdje kod Rijeke (carev teritorij) odakle je 1484. pokušao zauzeti svoj otok, ali nije uspio.

Knezovi Frankopani su bili ljubitelji knjige te su svoje isprave, kad cijela Evropa upotrebljava latinski jezik, pisali glagoljicom u narodnom jeziku. I kad odlazi sa svog otoka, Ivan uzima sa sobom dragocjenu relikviju, Kločev glagoljaš okovan u srebro i zlato, a koji je poslije njegove smrti don Luka poklonio carskom poslaniku Breisacheru kao autograf sv. Jeronima.¹⁴⁶

Izgleda da i jedna bilješka u Vrbničkom III brevijaru svjedoči o darežljivosti kneza Ivana prema crkvama. Tu je riječ o narudžbi i dolasku slike Gospe od Ružarija u Vrbnik. Na slici su među ostalima i donatori u ple-

¹⁴⁴ I. Črnčić, Najstarija povijest krčkoj, osorskoj biskupiji. Rim 1867, 134; Vj. Štefanić, Kločev glagoljaš i Luka Rinaldis. Radovi 2, 1955, 145.

¹⁴⁵ Vj. Štefanić, Kločev glagoljaš i Luka Rinaldis. Radovi 2, Zagreb 1955, 135, 142; Magyar diplomaciai emlékek III, 21.

¹⁴⁶ Isti, o. c. 143—144.

mičkim haljinama za koje narod tvrdi da su Ivan i Elizabeta.¹⁴⁷ Bilješka glasi: 1477 *mis(e)ca sektebra d(a)nb bi prinesena likoniē Vrb'nik', ka likoniē biše guštala na mesti v Benetcih' Dukatov* 35.¹⁴⁸ Na kneza Ivana i kneginju možda podsjećaju i zazivi sv. Ivana Zlatoustog i sv. Elizabete u litanijama Svih svetih u istom brevijaru f. 82^v. Također se samo u tom brevijaru nalazi uskrсна pjesma koja se još jedino javlja u Pt kao treća uskrсна sekvencija. Ona je zapravo sastavljena od starih istočnih uskrčnih tropara: *H(rbst) b vskr(b)se iz mrtvih' semr(b)tiju na semrt' nastupi grobnimъ životъ darova* f. 174abc.¹⁴⁹

Također i I. Broz napominje da su prema sačuvanim dokumentima u Mlecima boravili Hrvati udruženi u bratovštinu sv. Jurja i sv. Trifona¹⁵⁰ i da su onamo tražili glagoljaše da im obavljaju službu Božju na narodnom jeziku. On iznosi misao da nisu možda ti Hrvati u Mlecima organizirali i finansirali Prvotisak iz 1483?¹⁵¹

I na kraju da li je poređenje Nk i Pt dalo naslutiti gdje je štampan Prvotisak glagoljskog misala koji na sebi nema nikakvo¹⁵² odobrenje, niti ime organizacije ili osobe koja ga je priredila, kao što je spomenuti svećenik Osvald Spetel priredio o svom trošku više izdanja latinskih misala?¹⁵³

Činjenica je da se najviše primjeraka Pt do danas očuvalo baš iz Istre, odnosno iz okolice Kopra, zatim iz terena gdje su djelovali trećoreci i napokon iz domena knezova Frankopana,¹⁵⁴ dakle iz područja, iz kojeg su, uz predložak, najviše izbijale kod poređenja jezične i pravopisne osobine, kalendarske

¹⁴⁷ Vj. Klaić, Krčki knezovi Frankopani I. Zagreb 1901, 285.

¹⁴⁸ Vj. Štefanić, Glagoljski rukopisi otoka Krka. Zagreb 1960, 339.

¹⁴⁹ Cf. notu 28.

¹⁵⁰ L. Jelić, Fontes liturgiae glagolito-romanae. Krk 1906, XVI, 5, 25, 30, 43.

¹⁵¹ I. Brozić, Crtice iz hrvatske prošlosti sv. II. Zagreb 1888, 12—3.

¹⁵² Crkveno odobrenje bilo je obvezatno nakon bule pape Inocencija VIII od 1487. g. Cf. D. Fava, Manuale degli incunabuli. Milano 1939, 217.

¹⁵³ V. Joppi, o. c. 241.

¹⁵⁴ a) iz Istre: 1. Vatikanski Ink II—733 iz Labora kod Kopra; 2. Vatikanski Ink II—734 iz Kubeda kraj Kopra; 3. Ricmanjski (propao); 4. Bečki 1—D—14 (Lovran, Mošćenice).

b) iz otoka Krka: 1. Primjerak JAZU Ink II—14 (iz Vrbnika: prema bilješkama žakna Barića Bozanića iz 1630—1638; notara Andrije Toljanića iz 1638. i notara Mikule Mavrovića iz 1682); 2. Zagrebački (ksaversko-glavotočki); 3. Košljunski fragmenat; 4. Krčki fragmenat.

c) iz srednje Dalmacije: 1. Lenjingradski; 2. Brački fragmenat.

d) iz domena knezova Frankopana: 1. Primjerak Nacionalne sveučilišne knjižnice R 313a (Dubovac kraj Karlovca); 2. R 313b iz Otočca; 3. Vinodolski fragmenat (Staroslavenski institut);

e) Vašingtonski primjerak (nije ustanovljena provenijencija). Cf. M. Bošnjak, Sačuvani primjerci prve tiskane knjige. Slovo 6—8, 1957, 298—308; V. Putanec, Problem predsenjskih tiskara u Hrvatskoj (1482—1493). P. o. iz Jadranskog zbornika IV. Rijeka—Pula 1960, 53—54.

potvrde tradicionalnih lokalnih svetkovina, a možda i ideja, redaktori, organizatori i mecene izdanja Pt.

Pošto je proučio grafičke znakove Pt J. Tandarić je konstatirao da je rad oko rezanja, odabiranja slova izvršen uspješno i znalački i da je slagar poznavao materijal kojim je raspolagao, jer je znao upotrijebiti, kad je trebalo, znakove koji nisu bili prvotno namijenjeni za pojedina mjesta kao npr. nadredno slovo *t* u drugim pozicijama, a ne samo u kraćenici za *estb* ili *čtenie*.¹⁵⁵

Ostala je tehnička oprema izvedena na isti način kao i kod latinskih inkunabula misala: ostavljen je prostor za izradbu većih inicijala. U lat. inkunabulama gotovo uvijek, a u Pt na nekim mjestima prvo je slovo iza inicijala otisnuto u majuskulnom obliku ili s podvostručenim potezima da bi se postigao prijelaz od velikog inicijala na obično slovo ili da se istakne, dok još nije bio otisnut inicijal, gdje počinje novi odlomak. Kod svih latinskih inkunabula misala i brevijara različitih evropskih tiskarskih oficina upada u oči na takvom mjestu slovo *X* u obliku **✕**. Slučajnost je što taj znak nalazimo obično iza inicijala *E*, jer je on u lat. jeziku bio u čestoj upotrebi naročito u oracijama: *Excita Domine*; *Exaudi nos*; *Exurge*; *Expectatio iustorum*; *Exultate Deo*; *Exultet*; *Exclamaverunt* itd. Treba istaknuti da se taj oblik majuskulnog *X* lat. inkunabula nalazi i u glagoljskom Pt kao nadomjestak za ligaturu *e+e* na nekoliko mjesta i među običnim slovima kao i u *petitu* i da je to jedinstvena pojava koja je potvrđena samo u izdanju Pt. J. Tandarić je (kao i neki paleografi prije njega) aludirao na sličnost ovog znaka sa znakom za jotirani nazalni vokal **œ** u staroj obloj glagoljici,¹⁵⁶ ali njegovo prisustvo u Pt stavljaju navedene činjenice u novo osvijetljenje tj. da je slova za nj rezao vješt majstor koji je dobro znao primijeniti lat. slova mjesto glagoljskih. Tako ovaj majuskulni *X*, odnosno ligatura *e+e* u Pt, odgovara donekle oblikom (drugi stil slova) i veličinom na nekim mjestima tom slovu u latinskom misalu iz god. 1483. štampanom u Veneciji: *Missale Romanum secundum sanctae Romanae ecclesiae. Venetiis, Johannes Hamman pro Nicolao (de Franckf)ordia Kal. Iul. [1. VII] 1483. 8° got.*¹⁵⁷ Isti Hamman Hertzog Johannes de Landau radi 1499. u Veneciji »pro Andrea Torresano«. Dakle tipograf Johannes je rodom Nijemac iz Landau blizu Mainza, kolijevke crne tiskarske umjetnosti. U carskom gradu Landau, u samostanu augustinaca, umire 13. ožujka 1513. don Luka Rinaldis, bivši službenik kneza Ivana Frankopana, na putu aragonskom kralju u Španjolsku. Naime, poslije smrti kneza Ivana 1486. a i prije pokazuje don Luka privrženost i odanost caru Fridriku III, jer se

¹⁵⁵ J. Tandarić. o. c. 119.

¹⁵⁶ Isti, o. c. 115.

¹⁵⁷ Primjerak u Nacionalnoj sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. MR 1050

njegova obitelj od 1470. u Furlaniji (Pordenone) nalazi na području carskog feuda. God. 1497. postaje carskim poslanikom, a ostaje u istoj službi i za cara Maksimilijana. Car mu uzvraća usluge i vjernost mnogim beneficijama na različitim mjestima svoje države. Tako je bio obdaren i beneficijem prepoziture u Xantenu blizu Kölna.¹⁵⁸ Njegovo konačište, bolest i smrt u gradu Landau, na putu prema njegovoj nadarbini Xanten, moglo bi se možda posve hipotetički povezati s poznanstvom s tipografom Johannesom Hammanom, rodom iz istoga grada, koje je moglo datirati iz vremena štampanja Prvotiska glagoljskog misala god. 1483. Hamman je mogao izvesti rezanje slova ili na bilo koji način sudjelovati u štampanju prve hrvatske inkunabule — glagoljskog misala; treba imati na umu da je Pt štampan na njemačkom papiru kako su to pokazali istraživači papira.¹⁵⁹ Ne aludira li na Ivanovo, odnosno don Lukino sudjelovanje kod tiskanja Pt uskrсна sekvencija sačuvana još jedino u Vrbničkom III brevijaru iz 15. st. koje su se sjetili iz svečanih proslava uskrsnuća na otoku Krku, gdje su se prema istočnom običaju iza Jutarnje međusobno cjelivali uz pozdrav: *Vaskrese Hrist* s odgovorom: *Va istinu vaskrese!* i nastavilo pjevati »lipim i veselim glasom« kako to propisuje rubrika u istom brevijaru.¹⁶⁰ Već smo spomenuli da je karakteristika akvilejskog obreda obilnija upotreba sekvencija pa je možda po don Lukinoj želji ušla u Pt uz ostale sekvencije iz akvilejske dijeceze i ova iz otoka Krka.

U vrijeme štampanja Pt rade u Veneciji kao dobri tipografi istarski majstori: Kopranin *Bartol Pelušić* (Pelusius), *Gabrijel Brašić* iz Brisigelle i *Antun Pianella* kojih radovi nisu još proučeni.¹⁶¹ Teško je zamisliti vješto manipuliranje glagoljskim slovima kod slaganja, kako je to izvedeno u Pt, bez poznavanja pisma i jezika.

Od časa zapisa žakna Jurja u Izoli do svršetka štampanja Pt 22. II 1483. proteklo je upravo 7 mjeseci i 10 dana što nije velik vremenski razmak u poređenju sa trajanjem tiskanja prvog akvilejskog misala god. 1494. koji je završen u roku od 6 mjeseci u Augsburgu. Svakako je rad na prvom štampanju glagoljskog misala iziskivao više truda kao kod prvijenca svoje vrste.

Treba misliti na rad i povratak poznatog tiskara Grgura Dalmatina — Grgura Kraljića Senjanina — Grgura Senjanina koji se iza 1483, upravo kad je dovršen Pt, ne spominje više u Veneciji. Nije li on možda nastavio svoje

¹⁵⁸ Vj. Štefanić, Kločev glagoljaš i Luka Rinaldis 135—136.

¹⁵⁹ Cf. notu 133.

¹⁶⁰ V. Premuda, Uskrсна sekvencija u 3. Vrbničkom časoslovu. Vjesnik Staroslavenske akademije. Krk 1913, 46; Sv. Cecilija, 1927, 164.

¹⁶¹ Š. Jurić, O inkunabulistici i njezinim zadacima u Hrvatskoj. Vjesnik Bibliotekara Hrvatske VI, 1960, br. 1—2, 16.

knjigovežačko umijeće po Istri, o čemu je kasnije ostavio više zapisa, jer je tada smio govoriti o svom poslu na uvezivanju drugih glagoljskih kodeksa? Ako je Ivanova emigracija zajedno s glagoljašima na čelu hrvatske bratovštine sv. Jurja, a koji su bili neprestano uznemirivani zbog »ilirskog« jezika u crkvi¹⁶² organizirala štampanje pod pokroviteljstvom svojih moćnih prijatelja, a koji nisu bili po čudi Veneciji, bez dopuštenja mletačkih vlasti,¹⁶³ onda se svojim imenom nije smio odati ni pićanski biskup Paskazije, akvilejski vikar, imenovan po želji cara Fridrika III, također ni Grgur nije smio javno odati svoje sudjelovanje na izradbi Pt.

Upravo političkokrkvni krug: car Fridrik III, gospodar Pazinske i Devinske grofovije s Rijekom, Trsta, dijelova Furlanije, zaštitnik kneza Ivana Frankopana i don Luke Rinaldisa, ovršitelja Elizabetine oporuke,¹⁶⁴ crkveni patron pićanske i tršćanske biskupije čije je biskupe imao pravo imenovati, a pod koje su spadala istarska glagoljaška područja, zatim domaći sin pićanski biskup Paskazije, akvilejski vikar za austrijske zemlje, trebao bi biti predmet svestranog proučavanja kod razvezivanja čvora: gdje i od koga je štampan naš ponos, prvi hrvatski štampani misal iz god. 1483.

¹⁶² L. Jelić, o. c. ibidem.

¹⁶³ Samo pod kontrolom mletačkih vlasti mogle su se štampati knjige »ex partibus infidelium«, a pod mletačkom utjecajnom sferom. Cf. J. Badalić, Inkunabule u Narodnoj republici Hrvatskoj. Djela JAZU 45, 1952, 25.

¹⁶⁴ U vezi s obitelji Rinaldis nabacujemo jednu radnu hipotezu. Treće izdanje glagoljskog misala štampano u mletačkoj štampariji Fr. Bindoni i M. Pasini, god. 1528. tzv. Misal fra Pavla Modrušanina, konventualca, možda je također vezan uz tradiciju Ivana Frankopana i don Luku Rinaldisa. Naime, prema sačuvanoj dokumentaciji, bile su vrlo velike obaveze obitelji Rinaldis prema krčkom samostanu konventualaca. One su nastale zbog toga što je don Luka kao ovršitelj oporuke kneginje Elizabete, žene Ivana Frankopana, imao isplatiti iz njezina miraza 100 zlatnih dukata crkvi sv. Franje; zatim odatle, što je i don Luka u svojoj oporuci ostavio istoj crkvi jedan srebrni kalež, a možda se i svota od 300—400 forinti za gradnju grobnice imala utrošiti u toj crkvi. Ako ništa od toga nije bilo izvršeno, onda su obaveze njegove familije, odnosno Lukina brata Franje već bile vrlo visoke. (Radovi 2, 138—139). Zbog tih obaveza morao je Franjo, brat Lukin ići na sud u Mletke 14. svibnja 1526. pa prije toga vraća konventualcima sve pašnjake i šume u Solinama pod Dobrinjem, što ih je bio dobio od njih. Ali još 1536. izjavljuje jedan krčki konventualac na samrti da sve ono što je Franjo založio, da deset puta toliko vrijedi, još ne bi dostajalo koliko im duguje on i njegova kuća (Radovi 2, 139).

Možda je na račun toga dugovanja preštampan Pt god. 1528, jer nije poznato da su konventualci glagoljali. U to je izdanje preuzet kompletni sadržaj Pt s karakterističnim molitvama za dobro stanje grada, zadarskim litanijama Svih svetih, s dodanim misama i sekvencijama, među kojima se po treći put pojavljuje uskrсна pjesma iz III Vrbničkog brevijara *H(r)st vskr(s)se iz mrtvih'* prema istočnim troparima i kanonima; *misal od prstena* f. 263^v; *misal za putujuće* f. 243^r i *blagoslov putnikom* 243^v kao i *misal* (protiv) *zalih črvi i hrustov i kobilic*. Posljednjih misa nema Pt. Također su u ovom misalu dodani franjevački i zadarski sanktoremi: 2. X — *Prenesenie sv(ete) Klari*; 8. X — *Prošćenie u s(veto)ga Šimuna v Z(a)dri du(pleks) i z(a)p(ov)edani*; 27. X — *Ivoniša tretoga reda*; 8. XI — *Pren(e)s(e)nie Lodovika b(i)s(kupa) i is(pov)ednika*; 13. XII — *Žuvela [Zoila] erē is(pov)ednika* v Z(a)dri.

8. PRILOZI

A. *Votivne mise*: Nk 163a — 183b

1. Misa v čast' anj(e)lomъ (3 oracije)
2. Misa v čast' B(o)žiju ap(osto)lu P(e)tra i P(a)vla (3 oracije)
3. Misa prositi pomoći s(ve)tihъ (3 oracije)
4. Misa . b . prositi pomoći s(ve)tihъ juže papa Inocencii naredi (3 oracije)
5. Misa za goneč(i)h' cr(ъ)kv(ъ) (3 oracije)
6. Misa mira prositi (3 oracije)
7. Misa za papu (3 oracije)
8. Misa za na putъ hodeće (3 oracije)
9. Misa za nemoćnie (3 oracije)
10. Misa za lět'no zborišće b(i)sk(u)p(ъ) (3 oracije)
11. Misa erěju za se (3 oracije)
12. Misa druga erěju za se (3 oracije)
13. Misa treta erěju za se (3 oracije)
14. Misa za v'se redi cr(ъ)kvenie (3 oracije)
15. Misa za z'borišće (3 oracije)
16. Misa . b . (= 2) za z'borišće (3 oracije)
17. Misa . v . (= 3) za zb(o)ri(šće) (3 oracije)
18. Misa za srejenje brat'e (3 oracije)
19. Misa skozi blaž(e)nie plti (3 oracije)
20. Misa za grěhi (3 oracije)
21. Misa . b . (= 2) za grěhi (3 oracije)
22. Misa vъ otpušćenie grěh' (3 oracije)
23. Misa za otgnati zle misli (3 oracije)
24. Misa prositi sl'z' (3 oracije)
25. Misa za priětela (3 oracije)
26. Misa . b . (= 2) za priět(e)la (3 oracije)
27. Misa za sp(a)s(e)nie živih' (3 oracije)
28. Misa za obětnie priěteli (3 oracije)
29. Misa prositi dažja (3 oracije)
30. Misa pro(si)ti vedra (3 oracije)
31. Misa za otgnati tuču (3 oracije)
32. Misa navlašć'na s(veta)go Avgust(i)na za ž(i)ve i mr'tve (3 oracije)
33. Misa . b . (= 2) s(veta)go Avg(u)st(i)na (3 oracije)
34. Misa protu poganom' (3 oracije)
35. Misa za ku ljubo skr'bъ (3 oracije)
36. Misa druga za ku ljubo skr'bъ (3 oracije)
37. Misa za c(ěsa)ra (3 oracije)
38. Misa za krala (3 oracije)
39. Misa za rv(a)če protu zlih' nъrod' (3 oracije)
40. Misa skozi velike tugi (3 oracije)
41. Misa vъ vr(ě)me r'vane (3 oracije)
42. Misa za ku ljubo potrebu (3 oracije)
43. Misa pros(i)ti s(ve)te mudr(o)sti (3 oracije)
44. Misa prositi věri i ljubvi (3 oracije)
45. Misa pros(i)ti um(i)leniě (3 oracije)
46. Misa prositi ljubve (3 oracije)
47. Misa prositi utr'pěniě (3 oracije)
48. Misa za stanovitstvo města (3 oracije)
49. Misa za togo iže isp(o)vě grěhi svoe (3 oracije)

50. Misa za nepriēt(e)la (3 oracije)
 51. Misa za tvorečih' n(a)m' almužna (3 oracije)
 52. Misa za priēt(e)la vь uzi suča (3 oracije)
 53. Misa za plavajuč(i)h' v korablih' (3 oracije)
 54. Misa za neplodno vr(ě)me skozi gladь (3 oracije)
 55. Misa egda skoti mrut' (3 oracije)
 56. Misa egda č(lově)ci mrutь (3 oracije)
 57. Misa za nemoćnika ki e bliz' semrti (3 oracije)
 58. Misa v čast' s(ve)te Troice (cijela. Perikope: II Cor 13, 11 i 13; Evandjelje: Joan 15, 26—27; 16, 1—4)
 59. Misa prositi S(veta)go D(u)ha m(i)l(o)st' (cijela. Perikope: Act. apost. 8, 14—17; Joan 14, 23—31)
 60. Misa druga S(ve)t(a)go D(u)ha (3 oracije)
 61. Misa v čast' s(ve)t(a)go Kr(i)ža (cijela: Nk ima krivo k' Efesiemь mjesto Filipjanima 2, 8—9 i 11; Matth 20, 17—19)
 62. Na v'spomnianie b(la)ž(e)nie d(ě)vi M(a)rie. ot priš(a)stiě do rojeniě H(rъsto)va. (svi dijelovi osim perikopa)
 63. Ot rojeniě H(rъsto)va do očišćeniě misa bl(a)ž(e)nie M(a)rie d(ě)vi. (sve osim perikopa)
 64. Ot očišćeniě do Paske činь b(la)ž(e)nie d(ě)vi M(a)rie (cijela. Perikope: Sap 24, 14—16; Luk 11, 27—28)
 65. Ot Paski do P(e)t(i)k(o)stь činь b(la)ž(e)nie d(ě)vi M(a)rie. (Perikope: Sap 24, 14—16; Joan 19, 25—27)
 66. Ot P(e)t(i)k(o)stь do priš'tiě (3 oracije)
 67. Nь d(a)nь p(ono)vleniě cr(ъ)kve (3 oracije)
 68. Na op'hod'no godiše ponovleniě cr(ъ)kve (cijela misa, perikope: Aroc 21, 2—5, Luk 19, 1—10)
 69. Nь d(a)nь ponovleniě oltara vas' činь budi ki e više pisanь tьkmo m(o)litve sie glagol'jut' se (3 oracije)
 70. Misa v' č(a)stь s(ve)tih' ihže tělesa imut' se v' městě (3 oracije)

Mrtvačke mise

71. Misa sič vsagda za mr'tvih' (cijela: I Cor 15, 51—57; I Thess 4, 13—18; II Mach 12, 43—46; Aroc 14, 13; Joan 11, 21—27; Joan 37—40)
 72. Misa v' d(a)nь . v . (= 3) ili . ž . (= 7) ili . j . (= 30) ni (3 oracije)
 73. Misa tretí d(a)nь ili . ž . (= 7) ili . j . (= 30) ili . k . (40) ni nizloženiě umr'vših' (3 oracije)
 74. Misa za umr'všago b(i)sk(u)pa (3 oracije)
 75. Misa za d(u)šu umr(ъ)všago b(i)sk(u)pa ili erěč (3 oracije)
 76. Misa za popi umr'všee (3 oracije)
 77. Misa za d(u)šu ed(ъ)nogo umr'všago (3 oracije)
 78. Misa za ženu umrv'ših' (3 oracije)
 79. Misa za bratiju umr'v'šu (3 oracije)
 80. Misa za d(u)še počivajučih' v' cim(e)t(e)ri (3 oracije)
 81. Misa v' ophodni d(a)nь lěta (3 oracije)
 82. Misa za d(u)šu o(ъ)ca i matere (3 oracije)
 83. Misa za vse umr'všee (3 oracije)
 84. Misa nъvlašćna za v'se věr'nie umr(všee) (3 oracije)
 85. Misa . b za v'se umrv'šee (3 oracije)

86. Misa . v . za mnogo umr'všihъ (3 oracije)
 87. Misa . b . za mnoge umr'všee (3 oracije)
 88. Misa za umr'všago treti d(a)n' kr'sćena (3 oracije)
 89. Misa za želějućih' pokore (3 oracije)
 90. Misa za d(u)šu ot koga d'voit' se ot sp(a)s(e)niě (3 oracije)

B. 4 zajedničke s Nk i 8 dodanih sekvencija u Prvotisku misala

I Šekv(e)nci(ě) (uskrsna), f. 90a

1. (Ž)rtvi paskovnie
požirajutъ h(гъst)ъěni	1. Victimae paschali laudes
immolent christiani.
2. Agnacъ ovce izb(a)vi
krviju H(гъst)ъ neporoč(a)nъ
O(тъ)cu rav(a)nъ grěbi
i směri grěšniki.	2. Agnus redemit oves:
Christus innocens Patri
reconciliavit peccatores.
3. R(ъ)ci n(a)mъ M(a)rie
čto vidě na puti.	3. Dic nobis, Maria,
quid vidisti in via?
4. Grobъ H(гъst)a živuća
i sl(a)vu vid(ě)hъ vskr(ъ)snuvša.	4. Sepulcrum Christi viventis:
et gloriam vidi resurgentis.
5. R(ъ)ci n(a)mъ M(a)rie
čto...	5. Dic nobis...
6. Anj(e)lsko sv(ě)dět(e)lstvo
sundar' i rizi.	6. Angelicos testes,
sudarium, et vestes.
7. R(ъ)ci n(a)mъ M(a)rie.
(Vskr(ъ)se H(гъst)ъ upvanie moe
před'hodit vi v Gal(i)lěi.	7. Surrexit Christus, spes mea:
praecedet vos in Galilaeam.
8. R(ъ)ci n(a)mъ M(a)rie...)
Věrov(a)ti bole e(st)ъ
pače M(a)rii rěsnoi
neže židovskomu narodu lažnomu.	8. Credendum est magis Marie
veraci
quam Iudaeorum turbae fallaci ¹
9. Věm' H(гъst)a vskrsnuvša
iz mr(ъ)tvih vistinu.
ti že G(ospod)i c(ěsa)ru
i B(o)že n(a)šъ
pom(i)lui ni v' věki. Am(e)n'.	9. Scimus Christum surrexisse
a mortuis vere:
tu nobis, victor Rex,
miserere. Amen. Alleluia ² .

¹ Ovu strofu nemaju današnji misali. Ona se još nalazila u Zagrebačkom štampanom misalu iz god. 1511. Cf. *D. Kniewald*, *Liturgika* 1937, 172; *M. Righetti*, o. c. II, 216.

² Autor: Wipo iz Burgundije oko 1050.

II Na Pasku šekv(e)nciê i čt(et) se do
Vzn(e)seniê* f. 201c

1. (V)skrse H(ġst)ь. s gorugvoju (!)
juže ot aganca stvor(e)нь e(stь)
lavь sl(a)vna krěpost'.

2. Semrt' pobědi semrtiju svoeju
i otkl(o)pi ključnice semrtnie
svoe semrti m(i)l(o)stiju.

3. Se e(stь) agnacъ
iže visiše na drěvĕ¹
izbavlae vse st(a)do ovče.

4. Egože nikože ne sětovaše²
Magdalēna končavaše se
dreselimъ vzgorěniemъ.

5. Rci n(a)mъ M(a)rie
čto vidě³ zreci križa H(ġsto)va.
Viděhъ I(su)sa svlačeća
i na kr(i)žь ego dvižuća
grěšnihъ rukami.

6. Rci n(a)mъ...
Trniemъ viděhъ gl(a)vu krunenu.
i lice slinami poskruneno
i plno ězavъ.

7. Rci n(a)mъ M(a)rie...
Čavli ruci pribъeni
korьemъ rebr(a) probodena
živago istočnika ishodъ.

8. Rci n(a)mъ M(a)rie...
I O(tь)cu se prěporuči
i gl(a)vu přěklon'
d(u)hъ ispusti.

9. Rci n(a)mъ...
Vas' s(vě)tb⁴ viděhъ potamneči
i z(e)mlju trepećuci
kamenie skrušeno
grobi otvoreni
orona cr(ь)kvena razdrana.⁵

10. Rci n(a)mъ M(a)rie čto⁶ vidě
poneže I(su)sa pogubi.

Materъ ego plačući združih'
i k domu prinesohъ
i n(a) z(e)mli me prostrěhъ⁷
i obě⁸ plakahově.

1. Surrexit Christus cum trophæo
nam ex agno factus leo
Solemni victoria.

2. Mortem vicit sua morte.
reserauit seram porte:
sue mortis gra(tia).

3. Hic est agnus qui pendebat
et in cruce redimebat:
totu(m) gregem ouium.

4. Quem nullus condolebat:
Magdalenam consumebat:
doloris incendium.

5. Dic Maria: quid vidisti:
contemplando crucem Christi.
Vidi Iesum spoliari:
et in cruce subleuari:
p(ec)c(a)torum manibus.

6. Dic Maria...
Spinis caput coronatum:
vultum sputis maculatum:
et plenum liuoribus.

7. Dic nobis Maria...
Clauis manus p(er)forari:
hasta latus vulnerari:
viui fontis exitum.

8. Dic Maria...
Q(ui)d se P(at)ri co(m)mendauit:
et q(uid) caput inclinauit:
et emisit spiritum.

9. Dic Maria...
Q(ui)d fecisti:
postq(uam) Iesum amisisti:

10. Matrem flentem sociaui:
quam ad domum reportauit:
et in terram me prostrauit:
et utrumq(ue) deploraui.

11. Rci n(a)мъ...

Potomъ mastъ ugotovaň
i grobъ ego pohodiň
i ne obrětoň egože⁹ ljublahň
i plakaniě moě ponoviň.

12. O M(a)rie ne plači se
juže vsta H(гъst)ъ vstinu.
Vstinu s množěmi zn(a)meni.
viděň zn(a)meniě vstajučago.

13. Rci n(a)мъ M(a)rie
čto vidě na puti.

Anj(e)lsko sv(ě)dět(e)lstvo
sundarъ i rizi.

14. Rci n(a)мъ...
Grobъ H(гъst)a živuča.
i sl(a)vu viděň vskr(ъ)snuvša.

* Ovu sekvenciju imaju: Novakov misal f. 267b—267c i Berlinski među dodanim tekstovima g. 1440, f. 126bc. Donosimo varijante iz Berlinskog: ¹ drěvi; ² takmo Mariě ad.; ³ ča vidi; ⁴ svitъ (B); ⁵ razderana (B); ⁶ ča (B); ⁷ prostrih; ⁸ obi; ⁹ nai-doh koga.

III Šek(venciě) (uskrsna f. 201d—202a)*

1. H(гъst)ъ vskr(ъ)se iz mrtviň.
semr(ъ)tiju na semrť nastupi
grobniň životъ darova.

2. Veselěte n(e)b(e)sa i radui se
zemla.
i vsa ěže sutъ v niň
ibo vladika H(гъst)ъ B(og)ъ n(a)šъ.
Sašađ v adova vrata
ěkože s(a)мъ izvoli.

3. Uzi rastrže okovanimъ
pobědu že imi.
vskrse iz mrtviň
grobniň životъ darova.

4. Muronosticamъ ženamъ
pri grobě prist(a)vъ
anj(e)l gl(agola)še
muro mrtvimъ e(stъ) dostoino.
H(гъst)ъ že is[t]lěniju
ěvi se tui.

11. Dic Maria q(ui)d fecisti...

Post ungue(n)ta p(rae)paravi:
et sepulchrum visitavi:
nec inueni quem amaui:
planctus meos duplicavi.

12. O Maria noli flere:
iam surrexit Christus vere.
Certe multis argume(n)tis
reddit signa resurge(n)tis. All(elui)a.

Missale Zagradiense iz 1511.

5. Na vzapiite vsi *pojúc̃e*.
H(ǫst)ъ vskrse iz mrtvihъ
semrtiju na semrtъ nastupi
grobnimъ životъ darova.

6. Priděte ot viděniě ženi
bl(a)gověstnice
Sionu r(e)cěte
primi ot našъ celovanie
i radostъ vskr(ъ)senie H(ǫstov)o.

7. Liku[i] igrai i veseli se Er(u)-
s(o)l(i)mě
c(ěsa)ra H(ǫst)a B(og)a.
uzrěvъ ot groba ishodeču
ěko ženih' ot č(r)toga svoego.

8. i vzapiite vsi *pojúc̃e*.
H(ǫst)ъ vskr(ъ)se iz mr(ъ)tvihъ.
Semr(ъ)tiju na semrtъ nastupi.

9. Nad vsěmi drěvi kedarъ ti edinъ.
prěvišni esi.
s(ve)ti križu na nemže životъ mira pně.
na nemže H(ǫst)ъ pobědi semr(ъ)tъ
semr(ъ)tiju svoeju semr(ъ)tъ pobědi.

10. A(Ielu)ě . b . Križu tvoemu
poklanaem se poiděte vsi poklonem' se
G(ospod)i i s(ve)toe vskr(ъ)snovenie tvoe
proslavl'aem' poiděte vsi poklonem' se
H(ǫsto)vu vskrseniju. A(Ielu)ě. A(Ielu)ě.

* Originalni je tekst pisan kontinuirano. Naša je podjela na stihove i strofe.

IV Šekv(en)c(iě) (duhovska) f. 101

1. (P)ridi D(u)še s(ve)ti
i pošli s n(e)b(e)sъ
svatěnie luči tvoee.

2. Pridi O(tъ)če ubožěhъ
pridi darъ datelju.
pridi s(vě)te sr(dě)съ.

3. Utěšitelju bl(a)godětni
slatki prišlče gostin'niče
d(u)ši slatko ohlaenie.

4. V trudě pokoju
v znoju ohlaenie
v plači utěho.

1. Veni, Sancte Spiritus,
Et emitte caelitus
Lucis tuae radium.

2. Veni, pater pauperum,
Veni, dator munerum,
Veni, lumen cordium.

3. Consolator optime,
Dulcis hospes animae,
Dulce refrigerium.

4. In labore requies,
In aestu temperies,
In fletu solatium.

5. O s(vě)tě přeb(la)ž(e)ni
niplni vnutrn'naě
tvoihъ věrnihъ.

6. Bes tvoego dara
ničtože e(s)t v č(lově)cě
ničtože e(s)t prospišno.

7. Omii čo e(s)t nečisto
uvlaži eže suho est.
iscěli eže e(s)t ob(š)ěžvleno .

8. Prostri čo e(s)t sluko
ogoi čo e(s)t ustilo
vodi čo e(st') besputno.

9. Dai věrniimъ tvoimъ
v(š) te upvajućimъ
s(ve)to sedmerogubnoe.

10. Dai dari sils
dai sp(a)s(e)niě ishods
dai v(ě)čnoe radov(a)nie. Am(e)nhъ.

5. O lux beatissima,
Reple cordis intima,
Tuorum fidelium.

6. Sine tuo numine,
Nihil est in homine,
Nihil est innoxium.

7. Lava quod est sordidum.
Riga quod est aridum,
Sana quod est saucium.

8. Flecte quod est rigidum,
Fove quod est frigidum,
Rege quod est devium.

9. Da tuis fidelibus,
In te confidentibus
Sacrum septenarium.

10. Da Virtutis meritum.
Da salutis exitum,
Da perenne gaudium. Amen.

V Šekvenciě na danъ světago těla.* f. 202a

1. (H)vali Sione Sp(a)s(i)t(e)la.
hv(a)li voě i pastira
v imneh' i v pěsnehъ.

2. Vseju moćiju radui se.
obšem već(e)š(a)go vs(a)koe sl(a)vi.
iže sl(a)v(i)ti nedovlěet se.

3. Hv(a)li začetie edino
hlěba. živa i životnago.
iže d(a)n(a)šъ g(lago)let se.

4. Egože na pres(ve)toi trpezě
večere.
narodu bratii dvěma na desetě.
Dastъ ne sumne se.

5. B(u)di sl(a)va plna b(u)di zvaneći.
b(u)di vesela b(u)di krasna.
pametъ r(a)dov(a)niě.

6. Danъ va n(š)že prazdn(i)kъ
svršaet se.
egda trpeza prvoe pomen(e)t se.
sego opravleniě.

Sequentia

1. Lauda, Sion, Salvatorem.
lauda ducem et pastorem,
in hymnis et canticis.

2. O quantum potes, tantum aude:
quia major omni laude,
nec laudare sufficis.

3. Laudis thema specialis,
panis vivus et vitalis,
hodie proponitur.

4. Ouem in sacrae mensa coenae,
turbae fratrum duodenae,
datum non ambigitur.

5. Sit laus plena, sit sonora,
sit jucunda, sit decora
mentis jubilatio.

6. Dies enim solemnis agitur,
in qua mensae prima recolitur
hujus institutio.

7. Na sei trpezě novago c(ěsa)ra.
novie paski novago zak(o)na.
Paskie starie isplnit se.

8. Starosti novostь.
sěňь otženetь istinna.
nočь s(vě)tlostijm prosv(ě)caetь.

9. Eže nь trpezě H(rьst)ь stvori
i n(a)mь stvoriti p(o)v(e)lě
v svoe spom(i)nanie.

10. Učeni s(ve)timi z(a)p(o)v(ě)dmi.
hlěbь životni v sp(a)s(e)nie.
bl(agosl)ivlaem' žr(ь)tvu.

11. Uč(e)nie daet se h(rst)ьlěnomь.
da hlěbь preměnuet se v plť
a vino v krvь.

12. Čto ne primešь čo ni vidišь
d(u)h(o)vna tvrditь v(ě)ra
bez rěči rednihь.

13. Po razbraněňь obrazěňь
zn(a)m(e)niemь ne inimь
daet se rěči veličnie.

14. Plť v brašno krvь pitie
prebivaetь. H(rьst)ь v(ь)sь
podь obiě obraza.

15. Peč(e)n' k sr(dь)cu
ner(a)zrězanь ner(a)zmlen'
cěľь priemlet se.

16. Požretь edinь požrutь . č .
eliko si toliko onь
i požret se ne požret se.

17. Požrut zali požrutь dobri
ne vsi edinimь dělomь
života ili pagubi.

18. Semrtь e(stь) zalimь život že
dobrimь
ottudь kruhь požrtь
koliko e(stь) razdeleno vihoenie.

19. Razlomlěno potomь s(ve)to
t(ě)lo
ne dvoit se na pomeni se
eliko podь izlomleniemь.
eliko v(ь) vsemь kriet se

7. In hac mensa novi Regis,
novum Pascha novae legis,
phase vetus terminat.

8. Vetustatem novitas,
umbram fugat veritas,
noctem lux eliminat.

9. Quod in coena Christus gessit,
faciendum hoc expressit
in sui memoriam.

10. Docti sacris institutis,
panem, vinum in salutis
consecramus hostiam.

11. Dogma datur Christianis,
quod in carnem transit panis,
et vinum in sanguinem.

12. Quod non capis, quod non vides,
animosa firmat fides,
praeter rerum ordinem.

13. Sub diversis speciebus,
signis tantum, et non rebus,
latent res eximiae.

14. Caro cibus, sanguis potus:
manet tamen Christus totus
sub utraque specie.

15. A sumente non concisus,
non confractus, non divisus:
integer accipitur.

16. Sumit unus, sumunt mille:
quantum isti, tantum ille:
nec sumptus consumitur.

17. Sumunt boni, sumunt mali:
sorte tamen inaequali,
vitae vel interitus.

18. Mors est malis, vita bonis:
vide paris sumptionis
quam sit dispar exitus.

19. Fracto demum sacramento,
ne vacilles, sed memento,
tantum esse sub fragmento,
quantum toto tegitur.

20. Ni edino b(u)detъ razrězanie
zn(a)m(e)niě toliko da budetъ zlomlenie
eže ni stanie zn(a)m(e)niju um(ь)nit se.

21. Se e(st') hlěbъ s(i)novъ
ne podat se psomъ

22. vъ obrazъ zn(a)m(e)naet se.
egda Isaka vnese žr(ь)tvu
agnac' paski zaklaet se.
dast se manna o(ь)c(e)mъ.

23. Dobri pastiru hlěbe istin(°)ni.
I(su)se pomilui n(a)sъ
ti n(a)sъ pasi ti n(a)sъ hrani.
ti n(a)sъ vid(ě)ti dobr(a) stvori
v str[a]ně živ(u)ćihъ.

24. Ti iže vsa věsi i možeši
ti iže n(a)sъ sp(a)saeši s(a)dě semrtnih'.
ti n(a)sъ pridruži onď ēdućih'.
I stvori n(a)sъ b(i)ti n(e)b(e)skihъ
graěň. Amenъ.

20. Nulla rei fit scissura: signi
tantum
fit fractura, qua nec status, nec
statura signati minuitur.

21. Ecce panis angelorum, factus
cibus
viatorum: vere panis filiorum, non
mittendus canibus.

22. In figuris praesignatur, cum
Isaac
immolatur: Agnus Paschae deputatur:
datur manna patribus.

23. Bone pastor, panis vere,
Jesu, nostri miserere:
tu nos pasce, nos tuere:
tu nos bona fac videre
in terra viventium.

24. Tu, qui cuncta scis et vales:
qui nos pascis hic mortales:
tuos ibi commensales, coheredes et
sodales, fac sanctorum civium.
Amen.

* Razdijeljeno na strofe prema latinskom tekstu.

VI Š(e)kv(e)nciě
na d(a)nъ s(ve)te M(a)rie pohoemie k
mi(si) f. 199ab

(V)eseli se M(a)rie m(a)ti s(vě)tlāč
k(a)ko izbrana světlostъ tvoě.
Posěćena m(i)l(o)stivice
Marie.

Zdrava děvo kraleвъ cvetě
veseli se izbrana.
v bl(a)gosti děvo veseli se
Marie.

Pl'na m(i)l(o)sti B(o)žie
ti esi sego s(vě)ta zr'calo.
ti vskrěsi s(vě)t' světli radui se
Marie.

Tebě m(o)letъ grěšnici
materъ vsěhъ.
m(i)l(o)st(i)vice
Marie.

De beata Maria Virgine

Gaude mater luminis
Ouam divini numinis
Visitavit gratia
Maria.

Salve virgo regia
Flore, fructu candida
Divina potentia
Maria.

Plena Dei munere
Meruisti gignere
Prolem sanctitatis
Maria.

Tu virtutum speculum,
Perlustrasti saeculum
Luce claritatis
Maria.

Ā tebě vzovut' ubozi umileno.
usliši glas' naš'j
Marie.

Vapal' plačučih se usliši.
Ti naš' poručī Sinu svoemu
Marie.

Ti naš' dai emu v svoem' poručeny
i v svoem' krilě o Marie děvo
shrani ni v' věki. Am(e)ň.

Ā adorant superi
Mater omnis gratiae
Maria.

Ad te clamant miseri
De valle miseriae
Maria.

Audi preces, terge fletus
Nos commenda filio
O Maria.

Ut nos tua preces suo
Collocet in solio
O sanctissima
Maria.*

* Sekvencija je štampana u inkunabulama koje su tiskane u Mainz: Missale Moguntinense (1507) fol. 307. Nalazi se također u kodeksu: „Cod. S. Gallen 546.“

VII *N(a) přě(stavlenie) B(ogo)r(odī)ce
š(e)k(ve)nciě*

*In festo assumptionis Virginis gloriose
sequentia*

1. [R]adujut se liki anj(e)lski
o toi sl(a)vnoi d(ě)vici
ěko bez mužask(a)go sm(ě)š(a)niě
rodi s(i)na
iže svoeju kr(ě)viju mir' iscělaet'.

Congaudent angelorum chori:
gloriose Virgini.
Que sine virili: commixtione
genuit. Filium
qui suo mundum cruore medicat.

2. Āko ona ves(e)lit se
da n(e)b(e)sk(o)mu juže
c(ěsa)rstviju pril(a)gaet se.

Nam ipsa letatur:
q(uod) celi iam
conspicatur principem.

3. Koliko častnimi anj(e)li.
M(a)riě m(a)ti Is(uso)va.
sprovoena v(ě)ruet se.

In terris cui condam: sugendas Virgo
mamilas prebuit.
Quoniam celebris angelis
Maria Iesu mater creditur.

4. Āže d(a)nšni d(a)n' ruk(a)mi
ruk(a)mi s(ve)tiħ anj(e)l'
prenes(e)na e(st)'.
siě d(ě)va častit se.

Qui filii illius: debitos
se cognoscunt famulos. Qua gloria in
celis: ista virgo colitur que d(omi)no
celi:

5. O kol(i)koju sl(a)voju n(a)
n(e)b(e)s(i)h'.
siě d(ě)va častit se.

p(o)suit hospitium sui s(an)c(t)issimi
corporis.

6. Āže G(ospod)u neb(e)sk(o)mu
poda stanov(a)nie
svoego přěs(ve)t(a)go těla.

Quoniam splendida polo stella
maris rutilat:
que omnium lumen astrorum

7. Āže pres(vě)tlā v n(e)bě
zvězda morskā sv(ě)tit se.
ěko sv(ě)tl(o)stiju vs(ě)h' zv(ě)zd'

i č(lově)k' toli anj(e)l' s(ve)tiň
prosv(ě)caet se.

8. T(e)be n(e)b(e)ska c(ěsa)r(i)ce.
m(i)l(o)st(i)vimi pokl(a)najut se misalmi.

9. T(e)be c(ěsa)ř n(e)b(e)ski
s velikim' pěniem' vrhu herubina
ednako s anj(e)li sl(a)vn(i)mi dvižet'.

10. T(e)be sl(a)vnaě d(ě)vo
prop(o)v(ě)dajut' kn(i)gi pr(o)r(o)čьskie
veselit se lik' erěiski
ap(osto)li H(r)sto)vi
i m(u)č(e)nici pr(o)p(o)v(ě)dajut'.

11. T(e)be rodě č(lověč)ski
m(u)žski pol' i ženski
iže dostoini sut' ljub(e)če d(ě)vstvo
pokl(a)nat(e)li Boží slědet'

12. Cr(ь)kvь B(o)žič vsa
t(e)bě srd'čeno s přsn(a)mi č(a)stít'.
Da ei pomoč' v G(ospod)ě Is(uhr)st)ě.
r(a)či n(a)m' biti v(ě)čnaě. Am(e)n'

VIII Na roistvo B(ogo)r(od)ice
šeku(e)nciě.*

1. (R)oistvo M(a)rie d(ě)vi
eže n(a)s' omi ot skvrni grěha.
da časti[t'] vsi d(a)n[a]s'
d(a)ň e(st') veselíě.

2. Is korene Eisěova viš(a)dši
juže izv(e)de slnce řesn(a)go s(vě)ta
rukoju přem(u)dr[ost]i svoce
hraminu sl(a)vi.

3. Nova zv(ě)zda vz(i)šla e(st') iz
n(o)va
ejuže smr(')t'¹ n(a)ša umířet'
Ejužino pad(e)nie vzdviž'et se
juže² v M(a)rii.

4. L(ě)ki z(o)ra vst(a)nučí ishodit'.
ěko³ l(u)na kr(a)sna n'piš(e)t se
i k(a)ko slnce nad vsa sv(ě)tit se
d(ě)va čist'ě.⁴

et hominum atque spiritum
genuit.

Te celi regina: hec plebicula
piis concelebrat mentibus.

Te cantu melodo super ethera:
una cum angelis eleuat.

Te libri virgo concinunt
prophetarum:
chorus iubilat sacerdotum:
apostoli: christique martyres:
predicant.

Te plebis sexus
sequitur utriusque:
vitam diligens virginalem:
celicolas in castimonia emulans.

Ecclesia ergo cuncta:
te cordibus: teque carminibus venerans:
Tibi suam manifestat devotionem:
precatu te supplici implorans Maria. Ut
sibi auxilio: circa Christum dominum:
esse digneris per eun(de)m. Amen.

In festo Nativitatis Marie Virginis

Natiuitas Marie virginis
que nos lauit a labe criminis
celebrant hodie:
Dies e(st) leticie.

De radice Iesse per paginis:
hanc eduxit sol veri luminis:
manu sapientie:
sue templu(m) gl(or)ie.

Stella noua nouiter orit(us):
cuius ortu mors n(ost)ra moritur
Eue lapsus iam restituit(ur):
in Maria.

Ut aurora surgens p(ro)gredit(ur):
velut luna pulchra descibit(ur):
sup(er) cuncta ut sol eligitur:
virgo pia.

5. D(ě)va s(ve)ta i d(ě)va edina
D(ě)va *dima*⁵ bl(a)gouhanič
v' t(e)bě n(e)ba i mira szd(a)nie
sl(a)v(i)t se.

6. T(e)be vzv(ě)st(i)še usta pr(o)-
r(o)č(ě)skač
t(e)bě *pojut'* p(ě)śni Sol(o)muna.
t(e)bě gl(a)si vs(ě)hъ** n(e)b(e)sk(i)h'
anj(e)l'
vs(a)gda *pojutъ*.

7. Sl(o)vo o(tě)ca ishod(e)č' v'
vr(ě)me
vhoditъ v tainu svoego t(ě)l(e)se
v' t(e)bě v(a)sъ va te i v(a)s izvan'
vk(u)p' s(a)m' prebi.

8. Plod' zel(e)nějuč' ot s(ě)hlogo
dr(ě)va.
H(r)st' ispolin' vel(i)kie moči.
n(a)sъ ot pakla svoeju močiju
s(a)m' izb(a)vi.

9. O M(a)rie m(a)ti m(i)l(o)st(i)va.
m(o)li za ni vzljubl(e)n(a)go S(i)na.
d(a) n(a)m' otpustit se
n(a)ša krivina grěh(o)vnač.

10. O n(a)deč i rěsnač radosti
želčem' vsi tvoee m(i)l(o)sti.
um(o)li n(a)m' mir' v d(a)ni n(a)še.
i radost' v(ě)čnuju. Am(e)n'.

* Ovu sekvenciju ima i MR 180. Donosimo varijante: 1. ku semr'tь; 2. jure;
3. kako; 4. čista; 5. aromati; ** Ostali tekst manjka u MR 180.

IX . b . i . *ap(osto)lomъ šekv(e)nciē*
f. 201ab

(E)gda *višnee*¹ pěnie zvanit'
sl(a)tko likstvenie.
poet' gl(a)s' anj(e)lski.
poet' gl(a)s' anj(e)lski.

Lik' vs(ě)hъ s(ve)tihъ
hv(a)l(e)niem' ap(osto)lsk(i)m'
poet' ves(e)lie pěśni.

Sl(o)vo B(o)žie vplč(e)no
vapietъ miru b(i)ti *roeno*²
i *utvrěe*³ čud(e)si.

Virgo clemens et virgo unica:
virga fumi sed aromatica:
i(n) te celi munique fabrica:
gloriat(ur).

Te signarunt ora prophetica:
tibi canit Salomon cantica:
canticorum te vox angelica
protestat(ur).

Verbum patris processu t(em)p(or)is
intrat tui secretam corporis:
in te totum et totum deforis:
simul fuit.

Fructus virens arentis arboris:
Christus gigas imensi roboris:
nos a nexu funesti pignoris:
eripuit.

O Maria dulce commertium:
intra tuum celasti gremium:
quo salutis reis remedium:
indulget.

O vera spes: et verum gaudium:
fac post vite p(rae)sentis stadium:
ut optatum in celis brauium:
nobis detur. Amen.

De ss. Apostolis et Evangelistis

In caelesti hierarchia
Sonat dulcis melodia,
Psallit vox angelica,

Chorus omnium sanctorum
Laudibus apostolorum
Cantat laeta cantica.

Verbum Dei incarnatum
Clamant mundo esse natum
Et probant miraculis.

Idoli smučajut se
prot(i)vu H(†st)u vzigrājut se
i boret se oružiem'.

O *k(a)ko*⁴ divna mudrost' siē.
i *k(a)ko* novi put' n(e)b(e)ski
ubiēet se iže pobēēt'.

Rim' pog(u)bi P(e)tra križem'
P(a)vla meč(e)m'.
t(a)ko H(†sto)mъ vodit(e)lem'
mir' prem(a)gaet se.

K' križu⁵ prigvozdi *Egeato*⁶
v *Patrisē*⁷ pogubiv' *Andrē*⁸
ubi Tomu Indiē.

Ēk(o)va s(i)na Alfēova.
i Ēkova Zav(ē)dčova.
i M(a)tiju Sirič.

Etiopič *Matē*⁹
Indiē. Bar(†)tolomēč.
i Filipa Asiē.

Simuna i Judu Persa.
B(a)rnabu Cipr(†)ska vlast' *Ijuta*
M(a)rka Aleksandriē.

Iv(a)n' v' Asii
Luka v Vitanii
v mirē prest(a)više se.

Edinomu B(o)gu sl(a)va
egože vitezstvom'
s(ve)ti *pobēdiše*⁹

I vi br(a)tiē rēsnotivnici
obogačeni dari dobrimi
pred prestolom' m(i)l(o)sti.

Hodataistvuite za ni
da pričestnici v(a)mъ bihomъ bili
v(ē)čnie¹⁰ sl(a)vi. Am(e)nъ.*

Idolatria turbatur,
Contra Christum inflammatur
Et armatur iaculis.

O quam mira haec sophia,
O quam nova caeli via,
Vincit, qui occiditur!

Roma necat Petrum cruce,
Paulum ense, et sic duce
Christo mundus vincitur.

Crucifigit per Aegeam
Patras occidens Andream,
Caedit Thomam India,

Iacobum, natum Alphaei,
Iacobumque Zebedaei
Et Mathiam Syria,

Aethiopia Matthaeum,
India Bartholomaeum,
Et Philippum Asia,

Simonem et Iudam Persa,
Barnabam Cyprus perversa,
Marcum Aleksandria.

Iohannes in Asia,
Lucas Inbithynia
In pace migrarunt,

Uni Deo gloria,
Cuius pro victoria
Sancti triumpharunt.

Et vos patres, veris bonis
Locupletes, caeli donis
Apud thronum gratiae.

Intercedite pro nobis
Ut consortes simus vobis
Coheredes gloriae.**

* Ova sekvencija je u misalu kneza Novaka dodana kasnije na kraju kodeksa f. 271. Donosimo varijante: ¹ *višne*; ² *roenu*; ³ *utvrždaets*; ⁴ *k(a)k(o) e(st)*; ⁵ *ka križu*; ⁶ *Egē*; ⁷ *v Patrasē*; ⁸ *Andrea*; ⁹ *Matiē*; ⁹ ad. Novak: *zloboju muki*; ¹⁰ *v(ē)čnei*.

** Sekvencija je štampana u latinskim inkunabulama u Saragozi: Miss. Caesaraugustanum imp. Caesaraugustae 1485 i 1498.

(V)si s(ve)ti B(o)ži serafim
herubinъ
toli přestoli
i g(ospo)dstviê.
načela i vlasti sili
ar'hanj(e)li anj(e)li.
v(a)mъ podobajutъ hv(a)li i časti
rod . z .
d(u)hov' B(o)žih'.
Ihže v b(la)ž(e)nih' hv(a)lahъ
utvrđi ljubav'.
Vi n(a)s' slabe ljudi
utvr(ě)dite.
kr(ě)pk(i) v(a)š(i)mi prozbami.
I zalihъ d(u)h(o)v' krivine
v(a)š(i)mi pomoćmi
n(a)sъ stv(o)rite premoći kr(ě)pk(o).
N(i)ne i v' vek(i)
ba budem' dostoini biti
v častehъ s(ve)tih'.
A n(a)s' m(i)l(o)stъ B(o)žič
premoći da stv(o)rit'.
i v' anj(e)lskihъ družbah'
stv(o)rit' biti v n(e)b(e)sk(i)h'.
Vi patriřsi i pr(o)roci
ap(osto)li i m(u)č(e)n(i)ki
isp(o)v(ě)dn(i)ci
mnihi i d(ě)vi.
i vd(o)vъ s(ve)tihs vzdřzanie.
I vs(ě)h' ugodn(i)ki
višn(a)go B(og)a
n(a)m' b(u)dite v pomoč'
n(i)ne i v věki.
Ob(a)ruite zaštitite da va v(a)šem'
veselii ut(e)gn(e)m' b(i)ti
v n(e)b(e)sk(i)h'. Am(e)n'.

XI *Na kršćenie crěk've šekvenciê* f. 201 bc

(R)adui se cr(ě)ki
m(a)ti neposkv'r'nena
ěže e(st') d(ě)va neistlěna.
na č(a)stъ sego s(veta)go d(o)mu.

Ti si dom' c(ěsa)rstviê B(o)žič
I(su)sa rěsn(a)go č(lově)ka.
I volju B(o)žiju n(e)b(e)skih' dvar'
B(o)žih'.

Omnes sancti Seraphim,
Cherubim
Throni quoque
Dominationesque,
Principatus, Potestates, Virtutes,
Archangeli, Angeli,
vos decet laus et honores.
Ordines noveni
spirituum beatorum,
Quos (vos) in Dei laudibus
firmavit caritas:
Nos fragiles homines
firmate precibus,
Ut spiritalis (spirituales) pravitates
vestro juvamine
vincentes fortite,
Nunc et in aevum vestris simus
digni solemnibus (solemnibus)
interesse sacris.
Vos quos Dei gratia
vincere terrea
Et angelis (angelos) socios
fecit esse polo,
Vos patriarchae, prophetae,
apostoli, confesso res,
martyres,
monachi, virgines
Et viduarum sanctarum
omniumque placentium
populus
supremo Domino:
Nos adiutorium
nunc et perenniter
Foveat, protegat, ut vestrum
in die,
Poscimus, gaudiorum vestrorum.

Notker, Proza na Misi za Posvećenje
crkve

Psallat Ecclesia,
mater illibata
et virgo sine ruga,
honorem hujus ecclesiae

Haec domus aulae coelestis
probatum particeps
In laude regis coclorum
et caeremoniis:

Sv(ě)tlost' vsi č(a)s'
m(o)litvi sego s(veta)go d(o)mu
strěgut me.

Ihže desnica B(o)žič sp(a)se.
i v hv(a)lu istin(°)nago
v' v(ě)ki v(ě)komь.

Siě vsa nova
stvari dva mlad(ě)nca
priěmši ot S(veta)go d(u)ha.

Anj(e)li Boži
pr(i)hod(e)će v sie město.
iděže se t(ě)lo B(o)žie priemlet'.

I otbėgajuci vs(ě)hь t(ě)l(e)sa zlaě.
i pogibajutь
vsi grěsi gr(ě)šnih' d(u)šь.

Sadě gl(a)s' ves(e)liě radujuci(i) se.
sadě mir' veselich naplnen' e(st').

I na sēm' městě
vsaki č(lově)k'
s(ve)toi Troici.
vse d(a)ni sl(a)vu i hv(a)lu
vzdai v' v(ě)ki věkь. Am(e)n'.

XII Šekvenciě siě za mrtvihь na misi.*
f. 201cd.

(V) d(a)hь gněva d(a)n' on' razorit'
v(ě)k' v' ulgn'e (!)¹
svěd(ě)t(e)lstvom' D(a)v(i)dovom Šibiloju.

Kolikь trepetь hočet' biti
k(a)da sudacь² budet' priti.
tada vsa těsno porazitь.

Truba čudna t'gda vstrubit'
po vsěh' groběh' otač(a)skihь.
vsěh' ponudit' přěd přěstol' priti.

Semr(ь)ť užasit se i nav'da³
egda vskrsnet' stvorenie
sudecumu otvět' dajuće.⁴

Knigi napisani ponesut se
v nihže vse udržit se⁵
k(a)ko mir' osuen' osudit se.

Sudac(°) ubo egda sedet'
čto se krie onđ(ě)⁶ sěe čvit'
ničtože do konca ne ostanetь.

Et lumine continuo
aemulans civitatem
sine tenebris,
Et corpora in gremio
confovens animarum, quae in coelo vivunt
Quamdextra protegat Dei
Ad laudem ipsius diu.

Hic novam prolem
gratia parturit,
fecunda Spiritu sancto.

Angeli cives
visitant hic suos
et corpus sumitur Jesu.

Fugiunt universa corpori nocua,
Pereunt
peccatricis animae crimina.

Hic vox laetitiae personat,
Hic pax et gaudiam redundant

Hoc domo Trinitati
laus et gloria
semper resultant.

Dies irae, dies illa,
Solvat saeculum in favilla:
Teste David cum Sibylla.

Quantus tremor est futurus,
Quando iudex est venturus,
Cuncta stricte discussurus.

Tuba mirum spargens sonum
Per sepulcra regionum,
Coget omnes ante thronum.

Mors stupebit et natura,
Cum resurget creatura,
Judicanti responsura.

Liber scriptus proferetur,
In quo totum continetur
Unde mundus judicetur.

Iudex ergo cum sedebit.
Quidquid latet apparebit:
Nil inultum remanebit.

Čto okan(ʹ)nik' tьgda reku
takmo o(ʹ)cu pom(o)lju se
egda edva pr(a)v(e)dni sp(a)sen' budetъ.

C(ěsa)re strašni velič(a)stviě
iže sp(a)sujučee ostun' sp(a)saeš'.
sp(a)si me istočnice m(i)l(o)st(i)vi.

Vspomeni se I(su)se m(i)l(o)st(i)vi
ěko es(a)m' na tvoih' puteh'
v' on' d(a)nъ ne pogubi me.

I ošće me nesal' esi trudanъ.
izbavil si me na križi mučen'.
tolikim' trudom' ne bě pov(a)len'.

Pravi sudče mašćeníe
dar' n(a)m' stvori otpuščeníe
před nem' otvečaniě.

Ě vzidišu ěko krivac'
grěsi vžižu lice moe
směrenomu prosti B(o)ž)e.

Ki M(a)riju otrěšil si
i razboinika uslišalъ si
mani takoe upvanie dal' e(s)i.

M(o)leniě moč něsut' dostoina
da ti bl(a)gi stvori e blagovolno
da v(ě)čnimъ ognem' ne sažgi me.

Meju pr(a)v(e)dnimi město dai
ot nepr(a)v(e)dnih me otluči⁷.
i post(a)vi me na děsnoi strani.

Osuenimi prokletimi
i ljutimi plameni zakri e.⁸
a mene prizovi s bl(a)ženimi.

Molju se priležno i poklon(ʹ)no.
srce skrušeno lěki popel'
prinesi balstvo moemu koncu.

On d(a)n' slzni
va nže vskrsnet s čr(ь)mnago ugla
osueniem' č(lově)kъ krivih'.

Semu ubo prosti B(o)že
milostivi I(su)se G(ospod)i
dai im' pokoi. Amen'.

Quid sum miser tunc dicturus?
Quem patronum rugaturus,
Cum vix justus sit securus?

Rex tremendae majestatis,
Qui salvandos salvas gratis,
Salva me, fons pietatis.

Recordare, Jesu pie,
Quod sum causa tuae viae:
Ne me perdas illa die.

Quaerens me, sedisti lassus:
Redemisti crucem passus:
Tantus labor non sit cassus.

Juste judex ultionis,
Donum fac remissionis
Ante diem rationis.

Ingemisco, tanquam reus:
Culpa rubet vultus meus:
Supplicanti parce, Deus.

Qui Mariam absolvisti,
Mihi quoque spem dedisti.
Et latronem exaudisti,

Preces meae non sunt dignae:
Sed tu bonis fac benigne,
Ne perenni cremer igne.

Inter oves locum praesta,
Et ab haerdis me sequestra,
Statuens in parte dextra.

Confutatis maledictis,
Flammis acribus addictis:
Voca me cum benedictis.

Oro supplex et acclinis,
Cor contritum quasi cinis:
Gere curam mei finis.

Lacrimosa dies illa,
Qua resurget ex favilla.
Judicandus homo reus:
Huic ergo parce Deus:

Pie Jesu Domine,
Dona eis requiem. Amen.

* Varijante iz Novakova misala: f. 268b: ¹ vь uglen'e; ² sudii; ³ navada; ⁴ da-juća; ⁵ budet' stalo kako...; ⁶ ondi se čvit'; ⁷ mejju ov'cami město mi dai — ot koz-lic' me otluči...; ⁸ zakrii e.

C. Naknadno dodane mise u Novakovu misalu

1. Oracije u čast sv. Grguru za pokojne* f. 269d.

.č. f. bi. (=1512) mar'ča na .dī. (= 15) pop' Simun' Greblo pisa. Bě moriě.

Or(a)ci(ě). B(la)ž(e)noga isp(o)v(ě)d(ni)ka t'voego Grgura molim te G(ospod)i. ego hodatais'tvomъ nasъ zašč(i)ti. i d(u)šu raba t'voego. sv(e)timъ t'voimъ sav'kupi prižrěb'le-niju. G(ospode)mъ.

Nad (dari). Primi m(o)(i)m te G(ospod)i žr'tvu ugoeniě i hv(a)ľ. eže v' čas'tь s(ve)t(o)ga isp(o)v(ě)d(nika) tvoego Gr'gura imeni t'voemu posv(e)ćenaě prinosimъ. i za pokoi raba t'voego umileno požiraemъ. (Te)m'e...

Po br(a)šy(nci). Da s'nidut' k t(e)bě G(ospod)i m(o)(i)tvi naše. i d(u)šu raba t'voego hodataist'vom' b(la)ž(e)nago Gr'gura i m(o)(i)tvami rados'tь primet' več'nuju da egože s'tvori um'r'šćeveniě pričest'nika. t'voego nas'lědovaniě poveliši i priložiti d'ružbě. T(em)žde G(ospod)emъ naš(i)mъ.

2. Misa v častъ s(ve)tie Eleni** f. 270ab

Pěs(anъ). Poznaň G(ospod)i. Iščí ot děvъ.

(Oracija). B(o)že iže b(la)ž(e)noi Eleně c(ěsa)ricě drěvo s(veta)go križa obrěsti daľ esi. podai prosimъ. da ee m(o)litv(a)mi i dostoěniemъ. ka t(e)bě ugod'na sutъ željuće. tažde v'zljublanaě. eže v te up'vajućim' obećalъ esi. věrujuće utěgnemъ obrěsti radujuće se. G(ospod)emъ.

Čte(nie). Ženu krěp'ku. Iščí . i . d(a)ň i julěč. na s(ve)tiň . ž . braty (Prov 31, 10—31).

Pěs(anъ). B(la)ž(e)na Elena pride v' Er(u)s(oli)mъ. i poče ot mnogъ vprašati o drěvě s(ve)t(a)go križa. Elena s(ve)ta r(e)če ka I[ju]dě. ako ispl'niši želěnie moe. žiti vačneši dobrě. ako žviši mně eže g(lago)let' se Kal'varie město. iděže skr'veno e(stъ) přědragoe drěvo g(ospod)ne. A(lelu)ě . b . O přěsl(a)vna c(ěsa)rice b(la)ž(e)na Eleno m(o)li za n(a)sъ. da dostoini budemъ obećaniemъ H(rsto)vimъ. A(lelu)ě.

N(a)s(lědovanie) s(veta)go (evan)(eli)ě ot Luki (21, 1—5). V (o)no vr(ě)me. vzrěvъ I(su)sъ. vidě oněň bogatěň. iže kladěhu dari svoje na ol'tarъ bogati. Vidě ubo I(su)sъ i vdovicu eteru preuboguju. pokladajuću pěneza . b . naiman'sa. I r(e)če I(su)sъ sućimъ tu. Vistinu g(lago)lju v(a)mъ. ěko vdovica siě nišćač. veče neže vsi družu darova. Ěko vsi ot b(o)g(a)t(a)stvi svoiň v dari božie darovaše. Siě ubo vdovica ubogač vse eže iměše. i vse žitie svoje eže iměše dastъ.

Pěs(anъ). Dečeri c(ěsa)ň.

N(adъ) d(ari). Dari Ijudi tvoihъ prosimъ G(ospod)i. bl(a)godět'na desnica tvoě. da primetъ. i s(ve)tie Eleni pomagajućimi utěžani. i ka obětu n(a)šemu da prospějutъ i k' sp(a)s(e)niuju.

P(o) b(rašanci). Pě(sanъ) Izlita e(stъ). ili siju. Knezi pognaše me.

Or(a)c(iě). Nasićeni tělese s(veta)go i přěčastnie že kr'vi žr'tvoju prosimъ vs(e)m(o)gi B(o)že. da hod(a)tais'tvomъ b(la)ž(e)nie c(ěsa)rice Eleni. eže op'hodnimъ prazdnikomъ veselim' se. ot vs(ě)ň s'kv'ň i pagubъ nastoeciň da izb(a)vim' se. G(ospode)mъ.

* Iste su oracije dodane na f. 182cd i 183a ispod stupca, samo u čast blaženoj Mariji.

** Kopenhagenski misal ima također cijelu misu, ali sa čitanjem Pavlove poslanice Timoteju (I Th 5, 3—8) sa još tri oracije, ali u sanktoralu na 22. V, f. 228d—229c, dok Oxfordski II (canon 349) ima potpunu misu bez one tri oracije iza sanktorala f. 235c—236b.

I ošće or(a)cie s(ve)tie Eleni in'da kada hoć.

<(Oraciě): Podai prosimъ vs(e)m(o)gi B(o)ž(e). da iže s(veta)go križa i b(la)ž(e)nie Eleni pametъ čtemъ. ot vsěhъ zalъ da izb(av)im' se. i žizni včnĕi da spodobim' se.

N(adъ) d(ari). Ne liši n(a)sъ m(o)l(i)mъ te G(ospod)i častnago zaštićenĕ s(veta)go križa. i m(o)l(i)tvi s(ve)tie Eleni. i podai ljudem' tvoimъ pametъ eju čtućemъ. va včnĕemъ životě vsagda radovati se.

P(o) b(rasanci). Na pomoć budi G(ospod)i ljudemъ tvoimъ križъ s(ve)ti tvoi. ěkože bĕ Kon'sten'tinu i Eleně. i da shraniši pl'kъ tvoi ot vsěhъ napasti. S(ve)tĕmъ edinĕmъ G(ospode)mъ n(a)šimъ Is(u)h(rst)omъ S(i)nomъ tvoimъ. iže s toboju živetъ i c(ĕsa)rstvu-ety. v' edin'stvě D(u)ha S(veta)go B(og)ъ va vse v(ĕ)ki v(ĕ)kъ. Am(e)nъ.

Zusammenfassung

DER VERGLEICH DES GLAGOLITISCHEN MISSALES DES FÜRSTEN NOVAK MIT DER EDITIO PRINCEPS

Die Autorin hat einen detaillierten Vergleich des glagolitischen Missales des Fürsten Novak (Nk) aus dem J. 1368. mit der Editio Princeps (Ep) des glagolitischen Missales aus dem J. 1483. durchgeführt. Der Vergleich gab folgende Resultate:

1. Beide Missale haben den gleichen Inhalt und die gleiche Reihenfolge; nur Ep hat 4 Votivmessen und 8 Sequenzen mehr. Die Analyse des Inhalts zeigt dass die Vorlage des Nk in Zadar (Zara) entstanden ist und dass sie dem dortigen Marienkloster der Benediktinerinnen gehörte. Die Allerheiligen-Litaneien nennen die Heiligen deren Reliquien sich in Zadar befanden, und die Orationen für den guten Stand der Stadt zitieren die Namen der drei Beschützer der alten Benediktinerklöster von Zadar: S. Marias, S. Krševans und S. Nikolas. Auf die Zugehörigkeit zum Marienkloster weist die Invokation hin: da stado svete Marie v mirě i blažě shraniti i ukřepiti račĕši ... (nach ähnlichen Invokationen in benediktinischen lateinischen Codices: ut cunctam congregationem sancti Columbani conservare digneris ...). Als die untere Zeitgrenze der Vorlage des Missales des Fürsten Novak kann man das J. 1317. annehmen; in dem Jahre wurde S. Ludovicus, ein Franziskaner und Bischof von Toulouse, der Bruder der kroatisch-ungarischen Könige Karl Martello und Karl Robert aus dem Hause Anjou und der Sohn Marias, der Tochter des ungarischen Königs Stephanus VI (V), kanonisiert; schon aus politischen Gründen wurde er alsbald in die glagolitischen Missale eingetragen.

2. Das Studium der Schichtenzugehörigkeit der einzelnen regionalen Sanktoreme im Kalender der Ep hat einen sehr alten Fundus (8—9 Jh) der benediktinischen Kalender und Sanktorale der französischen Herkunft ausgeschieden. Einige Festtage: 11. IX — S. Ambrosius; 18. V — S. Vincentius; 22. VI — S. Achacius; 15. VII — Divisio apostolorum, usw. weisen auf die nordfranzösische alte Benediktinerabtei, »La Corbie«, hin; der Kultus des S. Victor und S. Lazarus (14. XII) ist für Südfrankreich katakteristisch.

Neben benediktinischen Sanktoremen der französischen Herkunft fallen im Kalender der Ep benediktinische Festtage der nordgermanischen Kulturzentren auf (Augsburg): S. Udalricus, Ulricus (in Istrien: Voldrih, Vorih, 4. VII). Seine Verehrung hat in Istrien alten Kirchen und toponomastische Bestätigungen hinterlassen. Auf den Kultus des hl. Oswald (ausser in Ep kommt et in keinem glagolitischen Kalender vor) weist der Altar mit dem Bilde des hl. Oswald (Žvald) in der ehemaligen benediktinischen Kirche, die später den kroatischen Franziskanern des dritten Ordens in Koper (Capo d'Istria) gehörte. Der hl. Oswald wird auch in den Litaneien von Allenheiligen in einem aquileischen Codex erwähnt. Im Kalender der Ep befinden sich auch alle istriatischen Sanktoreme: S. Lazarus, S. Servulus, S. Justus, S. Nicephorus und die Translatio des hl. Hyeronimus (9. V); den letztgenannten Festtag verbindet die istriatische Tradition mit dem Orte Zrenj (Sdregna), wo angeblich der hl. Hyeronimus geboren wurde. Dieser Katalog der istriatischen Festtage war wahrscheinlich dem Kalender Nk in der Zeit, als das Missale in

Istrien im Gebrauch war, hinzugefügt. Wenn man aus Ep germanische und istriatische Festtage streicht, hat man die Rekonstruktion des (heute fehlenden) Kalenders im Missale des Fürsten Novak vor sich.

In der Erforschung der Frage der Richtung in welcher sich die französischen liturgischen Einflüsse auf die kroatisch-glagolitische Codices offenbaren: entweder unmittelbar, über Aquileia und Trieste über Istrien nach Süden hin, über den nördlichen Weg, über Ungarn und Zagreb, oder über benediktinische Abteien in Italien — hat die Autorin darauf hingewiesen dass klare Spuren kulturpolitischer Beziehungen zwischen Ancona und Zadar (Zara) bestehen. Im Sanktoral des Nk sind ankonitaner Sanktoreme zurückgeblieben: S. Cyriacus, 4. IV; S. Oliver, 26. V, welche ihren Platz in allen glagolitischen Missalen, sowohl des Nordens als auch des Südens, zurückbehalten haben, und in den zagreber Codices kommen sie nicht vor. Wenn man noch zu diesen Sanktoremen den Namen des S. Chrysogonus aus Zadar (Zara) hinzufügt, welcher in den Orationen für den Segen des Viehfutters im Tage des hl. Stephanus (26. XII) in allen glagolitischen Missalen aus dem XIV und im XV Jh. vorkommt, (die alle der franziskaner Redaktion des Missales der istrischen Kurie gehören), so können wir daraus den Schluss ziehen, dass die Stadt Zadar das Zentrum und die Pflanzschule der kroatischen liturgischen Codices im XIV und XV Jh. war. Allein eine grössere Sequenznummer in Ep zeigt den Einfluss des aquileischen Rituals.

3. Die Analyse der Sprache in Ep hat bestätigt dass Nk als seine Hauptvorlage diene. Das Bild und die Wertung der orthographischen, morphologischen, syntaktischen und lexischen Unterschieden (etwa 1043 Positionen) weist auf nördliche Sprachelemente hin: ekavisierung der Ikavismen in Novak' Missale, dann dialektalische Relikte — Kaikavismen des istrischen Kurie Gebietes: bodi, bodite, modar, tropi, suprog usw. sowie morphologische und lexische Innovationen; in biblischen Texten kann man auch Eingriffe der nördlichen Missalen aus dem Gebiete von Quarnero und Istrien (hauptsächlich des vatikanischen Illirico) feststellen.

Die Autorin hat demzufolge festgestellt, dass Nk als Vorlage der Ep diene, und dass die Setzerhandschrift von istrischen Kroaten verfertigt wurde. Es bleibt jedoch eine offene Frage wo, von wem und mit wessen Mitteln das Missale gedruckt wurde.

Die Autorin erwähnt einige Vermutungen: a) Da die Vorlage des Nk ihren Ursprung in Zadar hat, weist die Autorin darauf hin, dass die Franziskaner des dritten Ordens aus Zadar, die in Koper ihren Sitz hatten, bei der Verfertigung der Vorlage tätig gewesen sein könnten, d. h. der Vorstand des Klosters Martin Novak und Bruder Stjepan Belić, beide gute Kenner des glagolitischen Schrifttums, die beim Drucke der Ep mitgearbeitet hätten; b) Da als Vorlage ein Missale, das von einem Edelmann geschrieben worden war, gewählt wurde (obwohl zu dieser Zeit in Istrien kaligraphisch geschriebene Bartol' Missale (derjenige aus Roč und das Missale aus Ljubljana-Beram vorhanden waren) hält die Autorin für wahrscheinlich Črnčić' und Štefanić' Vermutung, dass das Drucken vielleicht von der kroatischen Emigration des Fürsten von Krk, Ivan Frankopan, organisiert worden war. Politisch-kirchliche Verhältnisse und persönliche Beziehungen in der Zeit als das Missale gedruckt wurde, konnten einen Kreis von Personen versammeln, die geeignet und fähig waren das Drucken des Missale zu organisieren und zu finanzieren. Dies waren: Luka Rinaldis, der tüchtige Beamte des Fürsten Ivan und Testamentvollstrecker seiner Frau, der Fürstin Elisabetha. Rinaldis weilte oft bei seiner Familie in Furlanien, das im Besitze des Königs Friedrichs III war; Don Luka wurde mit der Zeit sein Vertrauensmann, sein Beamte und Abgesandter. In dieser Zeit war der Bischof von Pićan (Pedena) Pascanius, der einzige glagolitische Bischof in Istrien, der aus Gradišće gebürtig war, Vikar des aquileischen Patriarchen für österreichische Länder. Dem Kaiser gehörten die Graftume von Pazin (Pisino) und Devin (Duino), und Kaiser Friedrich III hatte das Recht die Bischöfe von Pićan und Trieste zu approbieren, und diese Bischöfe verwalteten einen grossen Teil der istrischen glagolitischen Pfarreien. Die Autorin streut neues Licht über den Kreis der Personen die in keinen freundschaftlichen Beziehungen mit der Regierung Venedigs waren, und deswegen mit ihren Unterschriften und mit dem Druckort der Ep, welche grösstenteils für Gebrauch auf dem Gebiete, das unter der venezianischen Verwaltung stand, bestimmt war, nicht offen auftreten konnten.

